శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము.

ఇది

కృష్ణమిశ్ర విరచితమైన సంస్కృత నాటకమునుండి

గద్య పద్యాత్మకముగా

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుచే

తెనిఁగింపఁబడినది

నాల్గవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

రాజమహేంద్రవరమున
బాక్సుముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడియె.

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు.

వివేకుడు—కథానాయకుఁడగు రాజు. మనస్సునకు నివృత్తిదేవి వలనఁ బుట్టినవాఁడు.

వస్తువిచారుఁడు, సంతోషుఁడు—వివేకుని సేనానాయకులు.

మనస్సు—వివేకునికిని; మహామోహునికిని తండ్రి.

క్షమ—వివేకుని, సేనానాయకురాలు.

మతి—వివేకుని భార్య.

ఉపనిషద్దేవి—వివేకుని భార్య.

శ్రద్ధ—శాంతియొక్క తల్లి.

శాంతి, కరుణ, మైత్రి—వివేకునిపక్షమునఁ బనిచేయుపరిచారికలు.

సంకల్పుఁడు—మనస్సు కొడుకు.

వైరాగ్యుఁడు—మనస్సు కొడుకు.

ప్రబోధచంద్రుఁడు—వివేకుని కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినపుత్రుఁడు.

విద్య—వివేకున కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినకూఁతురు.

సరస్వతి—విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞవలన మనస్సునోదార్పవచ్చిన దేవత.

విష్ణుభక్తి—వివేకుని యిష్టదేవత.

పురుషుఁడు—జీవుఁడు.

మహామోహుఁడు—ప్రతినాయకుఁడు. మనస్సునకు ప్రవృత్తిదేవి వలనఁ బుట్టినవాఁడు.

కాముఁడు, క్రోధుఁడు, లోభుఁడు—మహామోహుని సేనానాయకులు.

రతి—కాముని భార్య.

హింస—క్రోధుని భార్య.

తృష్ణ—లోభుని భార్య.

దంభుఁడు—లోభుని కొడుకు.

అహంకారుఁడు—లోభుని తండ్రి.

నాస్తికత—మహామోహుని భోగభార్య.

అసత్సంగుఁడు—మహామోహుని భృత్యుఁడు.

వటుఁడు—దంభుని శిష్యుఁడు.

చార్వాకుఁడు, దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు, బుద్ధాగముఁడు, సోమసిద్ధాంతుఁడు—మహామోహుని పరివారములోనివారు.

నిదిధ్యాసనుడు—విష్ణుభక్తిదేవి యుపనిషద్దేవికడకుఁ బంపినదూత.

వీరుగాక ప్రస్తావనమునం దనేకపురుషులును స్త్రీలును వత్తురు.

ఉపోద్ఘాతము

ఈనాటక మేకాలమునందు రచియింపఁబడినదో నిశ్చయము గాఁ దెలిసికొనుట కాధారము లేవియుఁ గానరావు. గ్రంథకర్తయైన కృష్ణమిశ్రుఁడు షష్ఠాంకమునందుఁ గుమారిల భట్టుయొక్క పేరు నుదాహరించుటచే నిది యాతని కాలమునకుఁ దరువాతదగుట నిశ్చయము. కుమారిలభట్టు క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్ద మధ్యమునందుండి, పూర్వమీమాంసావార్త్తికము మొదలయిన గ్రంథములను రచియించి, బౌద్ధమతమును భంజించుటకయి మహాప్రయత్నముచేసి ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు. ఈనాటకముయొక్క యుద్దేశ మద్వైతమును స్థాపించుటయే యయినను, ఇందెందును దన్మత స్థాపకుఁడయిన శంకరాచార్యులవారిపే రుదాహరింపఁబడి యుండలేదు. శంకరాచార్యులవారు హూణశకము ౭౮౮ వ సంవత్సరమునందుఁబుట్టి తొమ్మిదవశతాబ్దారంభమునఁ బ్రబలియున్నారని యిప్పు డించుమించుగా నిశ్చయింపఁబడినది. కాఁబట్టి యీనాటకము క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్దమునకును తొమ్మిదవ శతాబ్దమునకును మధ్యను జేయఁబడినదని చెప్పవచ్చును. మఱియును శంకరాచార్యుని కాలమునందు మండనమిశ్రుఁడు మొదలైన మిశ్రజాతి బ్రాహ్మణు లనేకులు మహావిద్వాంసులగుటయు, గ్రంథకర్త మిశ్రజాతివాఁ డగుటయుఁగూడ కాలనిర్ణయమునకుఁ గొంత తోడుపడుచున్నది. అంతేగాక యీనాటకమును కీర్తివర్మ యను రాజుసమ్ముఖమునఁ బ్రయోగించినట్లు ప్రస్తావనవలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. కీర్తివర్మ యను చాళుక్యరాజొకఁడు హూణశకము ౭౮౭ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౭౯౭ వ సంవత్సరమువఱకును కళ్యాణి నగరమునందు రాజ్యముచేసి యున్నాఁడు. నాటకప్రస్తావన

యం ముదాహరింపఁబడిన కీర్తివర్మనృపతఁడే యయినపక్షమున, ఈ ప్రబోధచంద్రోదయ నాటకము సంస్కృతమున హూణశకము ౭౪౭, ౭౫౭ సంవత్సరములమధ్యను రచియింపఁబడి యుండును. కాశికాపురమును రాధాపురమును వర్ణించుటచేతఁ గవి వంగదేశపువాఁ డయినట్టు కానఁబడుచున్నను, ఈ నాటకము దక్షిణహిందూదేశము నందే విస్తారముగా వ్యాపించియుండుటచేతను నాటకమునం దక్కడక్కడ దక్షిణ హిందూస్థానమును గూర్చిన ప్రస్తావన కానఁబడు చుండుటచేతను గ్రంథకర్త కళ్యాణ నగరమునందే యుండి యచ్చటనే గ్రంథరచన చేసిన ట్లూహింపవలసి యున్నది. ఈ నాటకము హూణశకము ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతను ౧౫౦౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందును నంది సింగయ్య ఘంట మల్లయ్య యను కవులచేఁ దెనుఁగున ప్రబంధరూపమున నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. కాఁబట్టి నాటకము పదునేనవ శతాబ్దాంతమునకే మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి యప్పటికే మిక్కిలి పురాతనమైనదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

నేనీనాటకమును ౧౮౮౫ వ సంవత్సరమునందుఁ గొంత తెనిఁగించి యిందలి ప్రథమాంకము నాసంవత్సరమునందు వివేకవర్ధనిలోఁ బ్రకటించితినిగాని యప్పుడు కొన్ని కారణములచేత గ్రంథమును ముగింపక యిటీవల నామిత్రులు కొందఱీనాటకమును శీఘ్రముగా ముగించి ప్రచురించవలసినదని నాకు వ్రాయుచువచ్చుటచేత గతసంవత్సరమునందు మరల నారంభించి చింతామణిపత్రిక కప్పుడప్పుడు వ్రాసి గ్రంథమును నేటికి ముగించినాను. ఈ భాషాంతరము యొక్క యోగ్యతా యోగ్యతలను దీసంజదువువారే నిర్ణయింపవర్తులుగాన నేనావిషయమునుగూర్చి యిచ్చట వ్రాయవలసిన పని

లేదు. భాషాంతరమునందును సాధ్యమైనంతవఱకు మూలగ్రంథానుసారముగానే చేసి యున్నాను. * * *

ఈనాటకమునందలి కథ వేదాంతవిషయమే యయినను కృష్ణమిశ్రుఁడు దీనిని హృదయరంజకముగాను, సుబోధకముగాను; జేసి యున్నాఁడు. ఇందు వివేకము (జ్ఞానము) నకును మహామోహము (అజ్ఞానము) నకును పోరాటము జరుగఁగా మొదల నజ్ఞానమే ప్రబలముగానున్నను గడపట జ్ఞానముచేతఁ బరాజితమయి యడఁగిపోయినట్టు చెప్పఁబడినది. ఇందు సుగుణ దుర్గుణములు పురుషులుగాను స్త్రీలుగాను జెప్పఁబడి యాయాపక్షములయందు వానివాని ప్రభావముతో మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఈవిషయమిందలికథను జదివినను పాత్రములను బరిశీలించినను బోధపడును గాన నేనీవిషయమును బెంచి వ్రాయక, ఈనాటకము నాంధ్రీకరించుటలోఁ గలిగిన నాప్రమాదములను దీనింజదువువారు మన్నింతురని వేఁడుచు నీయుపోద్ఘాతమును ముగించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము,
ది ౨౨ జూ॥ ౧౮౯౨ వ సం॥ } కందుకూరి వీరేశలింగము.

రెండవకూర్పు.

మొదటికూర్పునఁ బ్రస్తావనలో గోపాలునిగూర్చి మార్చిన విషయము మాకూర్పున మూలగ్రంథానుసారముగా సంస్కరింపబడినది.

చెన్నపురి.
10—10—98. } కం-పీ

శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము

ప్రథమాంకము.

మ. రవిరస్మిన్ దినమధ్యమందు జలపూరంబుల్ బలెన్ దృష్టికిన్
భువి నజ్ఞానముచేత భౌతికజగంబుల్ దేనఁ దోఁచుం దగన్,
బువుదండన్ ఫణియన్నభ్రాంతివలెఁ బోవున్ దేనఁ బ్రాజ్ఞాళి క
య్యావి, యానిర్మలబోధముందలఁతుసాంద్రానందమున్ మన్మదిన్.

ఉ. నిండుమనంబు శాంతిఁ గననేర్చినయప్పుడు బ్రహ్మరంధ్రమం
దుండి సుషుమ్నరుద్ధపవనోద్గతమై సుఖసాంద్ర మాఘ ను
ద్దండలలాటనేత్రమిషఁ దాఁ బ్రకటీకృత మైనయట్లు బ్ర
హ్మాండమునిండు నీశ్వరుచిదాత్మక తేజము మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

(నాంద్యంతమున.)

సూత్రధారుఁడు—అతివిస్తార మేల? చాలును. సకలసామంత చక్రచూడామణిమరీచిమంజరీనీరాజితచరణరాజీవుండును, బలవదహితనివహావతంస్తటకవాటపాటనప్రకటితనరసింహరూపుండును, ప్రబలతరనరపతికులప్రళయమహార్ణవమగ్నమేదినీసముద్ధరణమహావరాహుండును, నిఖలదిగ్విలాసినికర్ణపూరీకృతకీర్తిలతాపల్లవుండును, సమస్తాశాస్తంబబేరమకర్ణతాలాస్ఫాలనబహుళతరపవనసంపాతవర్తితప్రతాపానలుండును, నగుగోపాలుండు—"మాకు సహజసుహృదు లైన

శ్రీకీర్తివర్మమహారాజులవారి దిగ్విజయవ్యాపారముచేత బ్రహ్మానంద రసానుభవమును కెడము లేక మేము వివిధవిషయములందగిలి వ్యర్థముగా దినములు గడపినారము. అయినను మేమిప్పుడు కృతకృత్యుల మైనారము.

గీ. క్షయము నొందిరి త్స్వామివిభు శత్రునృపులు;
మహి సురక్షిత యయ్యె సన్మంత్రిగరిమ;
రాజమకుటార్చితాచ్ఛసామ్రాజ్యలక్ష్మి
యబ్ధిమేఖలయగుక్షితి నతనిఁ జేరె.

అందుచేత మేము శాంతరసప్రధాన మయిన ప్రయోగాభినయముచేత మనస్సును వినోదపెట్టఁ గోరుచున్నాము. కాఁబట్టి యింతకుఁబూర్వమే పూజ్యు లయినకృష్ణమిశ్రులవారు రచియించి మీకు సమర్పించిన ప్రబోధచంద్రోదయమనునాటకము మీరిప్పుడు శ్రీ కీర్తివర్మమహారాజులవారి సన్నిధానమందుఁ బ్రయోగింపవలెను. రాజుగారికిని సభవారితోఁగలిసి దానినిజూడవలెనని వేడుకగలదు.''— అని నాతో సెలవిచ్చెను. అవుఁగాక! నేనింటికిఁబోయి నాగృహిణిని బిలుచుకొనివచ్చి సంగీతకర్మమున కుపక్రమించెదను. (అని కొంచె ముతిరిగి తెరవంకఁ జూచి) ఓసీ! ఇటు రమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) ఇదిగోవచ్చినదానను. నే నేనియోగము ననుష్ఠింపవలెనో దేవరవారు సెలవియ్యవలెను.

సూత్ర—ఓసీ! నీకును దెలిసినదే యున్నది.

మ. కలఁడుద్యద్విపుభూరిపృతనాకాంతారమూర్ఛద్ద్రుత
పలసత్పావకకీలికాక్రమితవిశ్వవ్రాతుఁ డాశాంతని
శ్చలవిశ్రాంతయశోండు ఖడ్గతికాసంఛిన్నకంఠారి రా
ట్కులభూస్థాపితకీర్తివర్మఁడు తగఁగ గోపాలుఁ డుర్విస్థలిన్.

మఱియును,

మ. రణరంగస్థలు లెప్పుడున్ మనుజభుగ్గ్రామాంకరాస్ఫాలనో
ల్బణవల్గత్కపాలతాళరవము ల్వ్యాపింప, ఝుంఝూసమీ
రణసంక్షోభితకుంభికుంభకుహర ప్రవ్యక్తనాదంబులన్
బ్రణుతింపం దదపూర్వకీర్తుల, నటింపంగాఁ బిశాచాంగనల్.

అతఁ డిప్పుడు శాంతపదస్థితుఁడయి యాత్మవినోదార్థముగాఁ బ్రబోధచంద్రోదయనాటక మాడవలెనని యాజ్ఞాపించియున్నాఁడు. నటుల నిప్పుడు వేషములు ధరించి వచ్చునట్లు నియమింపవలెను.

నటి—(విస్మయముతో) ఆర్యపుత్రా! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ఇట్లు నిజభుజబలవిక్రమైకనిర్భర్త్సితసకలరాజమండలుండైన యతం డాకర్ణాకృష్టశినకోదండదండ బహుళవర్షచ్ఛరనికరజర్ఝరీకృతతురంగతరంగసందోహంబును నిరంతరనిపతత్తీక్ష్ణనిక్షిప్తశస్త్రసహస్రపర్యస్తోత్తుంగ[illegible]సహస్రంబును భ్రమదుద్భుజదండచండమందరాభిఘాతఘూర్ణత్సకలపదాతి సలిలసంఘాతంబును నగుకర్ణసైన్యసాగరంబును మధుమథనుండు క్షీరపారావారంబును బోలె నిర్మథించి సమరవిజయలక్ష్మిం జేకొని వీరచంతుండై యిప్పు డిటువంటి సకలమునిజనశ్లాఘనీయమైన యుపశమ మెట్లు పొందెను!

సూత్ర—ఓసీ! బ్రహ్మజ్యోతి యెప్పుడును స్వభావముచేత సౌమ్యమయినదే. అయినను, అది యేదో కారణముచేత వికారమును బొందినను మరల స్వభావమునందే నిలుచును. ఆప్రకారముగానే సకలభూపాలకులప్రళయకాలాగ్నిరుద్రుఁడైన చేదిపతిచేత నున్మూలింపఁబడిన చంద్రాన్వయపార్థివపృథ్వీరాజ్యమును స్థిరీకరించుటకయి యీతని కీసంరంభము కలిగినది. చూడుము—

గీ. ప్రళయకాలసముద్భూత వాయువశతఁ
పర్వతంబుల లంఘించువారిరాశి
నిశ్చలంబయి స్వచ్ఛమై నిలువ లేదె
యిపుడు మేరమీఱక స్వభావేద్ధగరిమ?

అంతేకాక శ్రీమన్నారాయణాంశసంభూతులయిన యిటువంటి పౌరుషభావణు లగు పురుషులు భూతహితముకొఱకు భూమియందు దవతరించి విహితకృత్యములను నిర్వహించి మరల శాంతిని బొందుదురు. ఇప్పుడు పరశురాముని కథ వినుము—

మహాస్రగ్ధర

ఎవఁ డీధాత్రీస్థలిన్ మున్ నృపులఁగెడపి ముయ్యేడునూఱుల్ ద్విషన్మాం
సవసామస్తిష్కపంకాచ్ఛరుధిరనదులన్ స్నానముం జేసెఁ; జేదో
యివధించెన్నిర్దయుండై యెవఁడువనితలన్ వృద్ధులన్ బాలురన్ మా
నవపాలాంచద్భుజాఖండనచణగుణనందత్కుఠారో గ్రధారన్.

గీ. అట్టి జామదగ్న్యుఁడు స్వవీర్యమున భూమి
భారమునుడించి, నృపకులాన్వయముఁ ద్రుంచి,
కోపపావకు నాపయి రూపడంచి,
తపముబలిమివి బరమశాంతత వహించె.

ఆలాగుననే యితండును కర్తవ్యమును నెఱపి యిప్పుడు పరమోపశమనిష్ఠుఁ డయి యున్నవాఁడు.

గీ. పుడమిపైని వివేకుండు మోహజయముఁ
బడయునట్లుగఁ గష్టాన నడిజయించి
యల ప్రబోధునకుంబలె నభ్యుదయము
నిడఁడు శ్రీకీర్తివర్మభూపతికి నొసఁగె.

[తెరలో]

ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ? నా దేహములోఁ బ్రాణములుండఁగానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు!

సూత్ర—(తొట్రుపాటుతోఁ జూచి) ఓసీ! చూడు.

చ. మదనుఁడు వచ్చె నిచ్చటికి మంజులపీనకుచద్వయంబు పై
రెద ఘటించుచున్ రతి రహిన్ బులకాంచితబాహువల్లులన్
గదిసి కవుంగిటం బొదువగా, మదఘూర్ణితనేత్రపద్ముఁడై
యదె నయనాభిరామసుభగాకృతి లోకము మోహపెట్టుచున్.

అతఁడు నామాటలవలనఁ బుట్టిన క్రోధము మూర్తీభవించినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి మన మతనిని విడిచి పాఱిపోవుటయే శ్రేయము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రస్తావన

[వెనుకఁ జెప్పినరీతిని కాముఁడును, రతీదేవియుఁ, బ్రవేశించుచున్నారు]

కాము—(కోపముతో) ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ? నా బొందిలోఁ బ్రాణము లుండఁగానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు! ఔరా! భరతాధమా!

గీ. పృథివి నిందీవరాక్షులదృష్టివిశిఖ
సంతతులు పర్వకుండెడు నంతవఱకె
మహితవిద్వాంసులకు నైన మనసులందు
శాస్త్రజన్యవివేకంబు సంభవిల్లు.

ఉ. సుందరమందిరంబులును, సోయగపుంజవరాంగ్రము, షట్పదా
మందరవోల్లసల్లతలు, మల్లెలతావుల నొప్పుగాడ్పులున్,
చందురుఁడున్న రేలు, నెటు కు నమోఘబలంబులౌట గె
ల్పొందఁగ, నవ్వివేకుఁడెటులుండుఁ? బ్రబోధుఁడు నెట్లు పుట్టెడున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! మహామోహ మహారాజుగారి శత్రువయిన వివేకుఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడని తలఁచుచున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! స్త్రీ స్వభావముచేత వచ్చిన పిఱికితనము బయలఁ బడునట్లుగా, నీ వావివేకున కేల భయపడెదవు? చూడు.

క. శరములు విల్లును నా కో
సరసిజముఖి! పూలెయ్యైన, క్షణమేన్ ససురా
సురమగు సర్వజగంబును
దెరలక నాయాజ్ఞమీఱి ధృతి నిల్చెడునే?

చ. సురపతి జాతరం గలసెనుమ్మి యహల్యను, బ్రహ్మదేవుఁడున్
వరతనయ న్వరించె, గురుపత్నినిగూడి రమించెఁ జంద్రుఁడున్;
బరుఁడిఁకఁ గానిమార్గమును బట్టనిపాఁడెవఁ డస్మదాజ్ఞచే?
నరయ మతేవి మచ్ఛరములట్లు భ్రమింపఁగఁజేయు లోకమున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! అదియంతయు సత్యమే కాని, శత్రుఁడు సహాయసంపన్నుఁడు గనుక శంకింపవలసి యున్నది. యమ నియమ ప్రముఖు లయిన యాతని మంత్రులు మహాబలవంతు లని వినుచున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! నీవొక్క బలవంతుఁ డయిన యా వివేకమహారాజుయొక్క యమాదిమంత్రులనే తలఁపున నిలుపు చున్నావు కాని మమ్ము విచారింపకున్నావు. మేము పూనిగతోఁ దార

సించినంతమాత్రముచేతనే వారందఱును నిమిషములోఁ జెల్లాచెద రగుదురు సుమా!

గీ. ఇచటిక్రోధునియెదుర సహింప నెంత?
బ్రహ్మచర్యాదు లెంత నాపజ్జఁ జూడ?
వినుము సత్యుండు సస్తేయుఁడు నపరిగ్ర
హుండు నెంతవా రాలోభునొద్దఁ జెపుమ.

యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, సమాధులు నిర్వికారచిత్తులకడనే కాని యుండరుగాన వారిని సులభముగానే నశింపఁజేయవచ్చును. అంతేకాక వారిపాలిటిమృత్యు దేవతలైన స్త్రీలను నాకధీనురాండ్రయి నెలఁగుచున్నారు.

ఉ. వారివిలోకనంబులును వారిసుభాషణముల్ విలాసమున్,
వారల కౌఁగిలింతలును వారలహాసముఁ గ్రీడ లేల? య
వ్వారలనామస్మరణభాగ్యమె చాలు హృదంతరంబులం
దారయ నిర్వికారులకు నైన వికారము పుట్టఁజేయఁగన్.

విశేషించి వీరు మనప్రభువువారి యాప్తు లయిన మద, మాత్సర్య, దంభాదులకు లోఁబడినవారయి మనరాజుగారి మంత్రియైన యధర్మునినే యాశ్రయింతురు.

రతి—ఓహృదయేశ్వరా! మీకును శమ, దమ, వివేకప్రభృతులకును జన్మస్థల మొక్కటియే యని విన్నదానను.

కాము—ఓహో! ప్రియురాలా! ఒక్కజన్మస్థలమే యేల యని చెప్పనేల? మాకు జనకుఁడును నొక్కఁడె సుమా! ఎట్లన—

ఉ. ఈశ్వరసంగమంబునను నెంతయుఁ బొల్తను మాయయందు నీ
విశ్వములో మనస్సనెడువిశ్రుతుఁ డౌ సుతుఁ డుద్భవిల్లెఁ; నా

యీశ్వరసూతియే మొదట నెల్లజగమ్ములుఁ జేసి మీఁదటన్
శాశ్వతకర్త యయ్యెను బొసంగఁ గులంబులు మావిరెంటికిన్.

అతనికిఁ బ్రవృత్తియుఁ, నివృత్తియు, నని యిద్దఱు ధర్మపత్నులు గలరు. వారితోఁ బ్రవృత్తివలన మహామోహుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁగల మావంశము పుట్టినది. నివృత్తివలన వివేకుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁగల యారెండవవంశము పుట్టినది.

రతి—ఓప్రాణనాయకా! అట్లయిన సహోదరులయ్యును మీలోమీకిటువంటి పరస్పర విరోధమెందుకు?

కాము—

మ. ఇలనేకామిషసంభవత్వముననే యెందు న్సహోద్వైరముల్
పెలుచ న్వర్ధిలు నన్నదమ్ములకుఁ; బృథ్వి న్వింతయే యీగతుల్?
కలుగన్ లేదె జనక్షయంబయినసంగ్రామంబు మున్నీమహీ
స్థలిలోఁ బాండవకౌరవోత్తములకున్ ధాత్రీనిమిత్తంబునన్?

ఈజగత్తుసర్వమును మాపిత్రార్జితము, జనకునకు మాయందుఁ బక్షపాతము గలుగుటచేత జగత్తంతయు మేమాక్రమించుకొనఁగా, నిలువలేక యదాయదలై వతనవారితో వివేకుఁ డందందుఁ దిరుగుచు నెక్కడనో యడఁగియున్నాఁడు. ఇప్పుడాపాపాత్ము లందుచేతఁ దండ్రిని మమ్మును గూడ నిర్మూలము చేయుట కుద్యోగించుకొని యున్నారు.

రతి—పాపము శాంతించునుగాక! పాపము శాంతించును గాక! ఓ ప్రాణేశ్వరా! విద్వేషమాత్రముచేతనే వారిప్పుడీ పాపవ్యవసాయమునకుఁ బూనినారా? లేక యిప్పుడు వారాలోచించిన యుపాయ మేదియైనఁగలదా?

కాము—దీనికిఁ గొంచెము గూఢకారణమున్నది.

రతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! అది నాకేలచెప్పరు?

కాము—నీవు స్త్రీస్వభావముచేతఁ బిఱికిదానవని నీకాపాపా త్ముల దారుణ ప్రయత్నమును జెప్పఁజాలకున్నాను.

రతి—ప్రాణనాథా! అది యెటువంటిది?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! భయపడఁబోకు. వారివి కేవల హాతాశు లయినవారి కోరిక లేసుమా! ఇప్పుడు కాళికాశక్తితో సమానురా లయినవిద్య యనురాక్షసియొక్కతె మనవంశమునందుఁ బుట్టునని లోకప్రవాద మొకటి పుట్టినది.

రతి—(భయముతో) ఏమీగతి! మనకులమునందు రాక్షసి యెట్లు పుట్టునా యని నాహృదయము కంప మెత్తుచున్నది.

కాము—ప్రియురాలా! జడియకు జడియకు. ఇది వట్టికింవదంతియే సుమా.

రతి—తరువాత నారాక్షసి చేయఁగలపని యేమి?

కాము—ప్రియురాలా! బ్రహ్మదేవునిభార్య సరస్వతి యని యొకతె యున్నదికదా! ఆమె యీప్రకారము చెప్పినదఁట.

స్ర గ్ధ ర

సంగంబుల్ లేని మాయీశ్వరునివలన సంసర్గముల్ లేకయే లీ
లం గాంచెన్ భార్యమాయాలలనమనసనన్ శ్లాఘ్యపుత్రుల్ జగంబుల్
పొంగారన్; వీరివంశంబునన పొడమెడున్ బుత్రియు న్విద్య నాఁగన్;
బ్రుంగుందద్విద్య తండ్రిన్ బ్రియజననిని భ్రాతృప్రజంబుల్ గులంబున్.

రతి—(భయోత్కంపముతో) ఓ ప్రాణవల్లభా! రక్షింపుము, రక్షింపుము. (అని భర్తను గౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

కామ—(స్పర్శసుఖ మభినయించి తనలో)

చ. పులకలుగూడఁ జూపులను బొల్పుగఁ దారకలాడఁ బైపయిన్
వలుదకుచద్వయంబు భయభావమునన్ వడఁకాడఁ గంకణా

వలి చిఱుపాటపాట, భుజవల్లుల నీతరళాక్షి కౌఁగిటన్
జెలుదుగఁజేద్చు సొంపలరఁ జేసి, నను న్నివశాత్మఁ జేసెడున్.
(గాఢాలింగనము చేసికొని ప్రకాశముగా) ప్రియురాలా! బెదరకు బెదరకు, మేము జీవించియున్నంతవఱకును విద్య యెక్కడఁబుట్టును?

రతి—ఆరాక్షసి పుట్టుట మీ ప్రతిపక్షులకు సమ్మతమా యేమి?

కాము—అవును సమ్మతమే. ఆవిద్య వివేకున కుపనిషద్దేవి యందుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డను సోదరునితోడఁ గూడఁ బుట్టబోవుచున్నది. శమదమాదులందఱు నందులకు మహాప్రయత్నము చేయుచున్నారు.

రతి—ఓ హృదయేశ్వరా! ఆత్మవినాశహేతు వయిన విద్య యొక్క యుత్పత్తి కాపుర్వీనీతు లెట్లు సంతోషించుచున్నారు?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! కులక్షయప్రవృత్తు లయి యున్న పాపకర్ములు ప్రత్యపాయము నెట్లు గణింతురు? చూడుము.

చ. అరయ స్వభావదుష్టకుటిలాత్ములసంభవ మెల్లయప్పుడున్
గరము వినాశహేతువగుఁగా తమకుం దముఁగన్నవారికిన్?
ధరణిని ధూమసంచయము తా నబుమేఘపదంబు నొంది స
త్వరముగ నగ్ని నార్చి తరువాతను దాను వినాశ మొందదే?

[తెరలో]

ఆ! పాపీ! దురాత్మా! ఏమిరా పాపకర్ములమని మమ్మే యాక్షేపించుచున్నావు! ఔరా!

గీ. "గర్వితుండైన, దుర్మార్గగామియైన,
దా నొకింత కార్యాకార్యదక్షబుద్ధి

కాసివాఁడైన, గురుసేని కార్య మెంచి
వసుధలోపలఁ ద్విజియింపవలయుఁ జుమ్మి."

అను పౌరాణికగాథను బురాణవేత్త లుదాహరించి యున్నారు. అది గాక యీ మాజనకుఁడే యహంకారునితోఁ జేరి తనతండ్రి యైన జగత్పితను బంధించి యున్నాఁడు. అతనిని మోహాదులుకూడ దృఢ పాశబద్ధుని జేసి యున్నారు.

కాము—ఓప్రియురాలా! అదె నూతులవృద్ధుఁడైన వివేకుఁడు భార్య యగు మతిదేవితోఁగూడ నిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు.

మ. వనితా! చూడుము చిక్కి మానదనుఁ డావంక న్వివేకుండు తె
ల్విని గన్పట్టెడుఁ గాంతి గోల్పడి, కదుర్ స్వేచ్ఛానుసంచారులౌ
ఘనరాగాదులచేఁ గలంగిన మతిస్వాంతభృత్యోచ్చం గూడి, కా
త్మానుపెన్నంచునఁ గాంతిపాసినశశాంకుంబోలి భీతాత్ముఁడై,

ఇఁక మన మిక్కడ నిలువఁగూడదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

[అప్పుడు వివేకమహారాజును మతిదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—(ఆలోచించి) ఓప్రియురాలా! దుర్వినీతుఁ డయిన యీబ్రహ్మచారియొక్క గర్వోక్తమయినమాటను నీవు విన్నావు గదా? వీఁడు పాపాత్ములమని మనలనే యాక్షేపించుచున్నాఁడు!

మతి—ప్రాణేశ్వరా! లోకులు తమదోషముల నేల యెఱుఁగ జాలరు?

వివే—ప్రియురాలా! చూడు.

శా. ఆహా! పాశముల న్నిరంజనుని జ్ఞానానందు నయ్యాత్మేశ్వరున్
మోహాంభోనిధిలోఁ జిరంబుగఁ గరంబు న్ముంచి బాధించి గా

ఘాహంకారపరుల్ దురాత్మకులు నాయాదుర్మదాదుల్ మహో
త్సాహం బొప్పఁగ నీశు దీనదశ నొందంజేసి రత్యంతముగ్.

అట్టివారు పుణ్యాత్ములఁట! ఆదురాత్ములచేతఁ బరాభవింపఁబడిన యీశ్వరుని విముక్తుని జేయుటకయి ప్రవర్తింపు చున్నమన మేమో పాపకారుల మఁట!

మతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! పరమేశ్వరుఁడు సహజానందసుందర స్వభావుఁ డనియు నిత్యప్రకాశుఁ డనియుఁసకలభువనప్రచారుఁడనియు వినుచుందుము. అట్టివాఁడేల యీదుర్నీతులచే బంధింపఁబడి మహా మోహసాగరమునందు మునిఁగి పోయినాఁడు?

వివే—ఓ ప్రియురాలా!

సీ. సతతమహోన్నత ధృతిమంతుఁ డయ్యును
సదమలసంపూర్ణ శాంతుఁడయ్యుఁ
ప్రబలతరైశ్వర్యభాసమానుండయ్యు
మహితసంతతనీతిమంతుఁడయ్యు
నసమానఘననిశ్చలాంతఃకరణుఁడయ్యు
సమయానుగుణధీవిశాలుఁడయ్యుఁ
దరుణులమాయలఁ దగులొందిపురుషుండు
త్యజియింపఁడే తనధైర్యగరిమ?
నట్లె యామహాపురుషుండు నరయ నిపుడు
వఱలుమాయామహాదేవివలలఁ దగిలి
చిరతరానూనసంబంధగరిమకతనఁ
దన్నుఁ దా నెఱుఁగంగఁ జాలకున్నవాఁడు.

మతి—ఓప్రాణేశ్వరా! అట్లు సంభవింపదు· సహస్రకిరణుఁడైన సూర్యుఁ డంధకారరేఖచేతఁ గప్పఁబడుట సంభవించునేని,

అప్పుడు దేదీప్యమానప్రకాశసాగరుఁ డైన యాదేవుఁడును మాయ చేత నడఁగియుండుట తటస్థింపవచ్చును.

వివే—ఓప్రియురాలా! ఆమెజాడ యిట్టిదని యూహించుట మనకు శక్యముకాదు. వారకాంతవలెనే యామాయాదేవి యస త్యము లయినభావముల నుగనఁబఱుచుచుఁ దా నా పరమపురుషుని వంచించుచున్నది. చూడు చూడు.

చ. స్ఫటికముభంగి స్వచ్ఛరుచి భాసిలుదేవు స్వయంప్రకాశునిన్
గటకట! యల్మురాలయి వికారవిధేయునిఁ జేసె మాయ; ప్రా
కటమగు దానిసంగతిని కాంతి నొకింతయుఁ గోలుపోఁ డతం
డటు లయియుఁ, ఘటించెడును నాతని కామె యధీరతంగడున్.

మతి—దుర్విదగ్ధురా లయిన యామె యేకారణముచేత ను దారచరితుఁ డయిన యామహామహుని వంచించుచున్నది?

వివే—ప్రయోజనమునుగాని కారణమునుగాని విచారించి మాయ వర్తించుచుండలేదు. స్త్రీపిశాచముల కది స్వభావమే. చూడు.

చ. నరులదయార్ద్రకోమలమనంబులు లోఁగొని వామలోచనల్
సరగున నేమిచేయుటకుఁ జాలరు తారు ధరాతలంబునన్?
పురుషుల మోహపెట్టుదురు, బుద్ధిగలంతు, విషాదపెట్టుదుర్
మరి వెఱపింతుఁ రాసలఁ గరంతురు, చేయుదు రాత్మదాసులన్.

మఱియొక కారణముగూడఁ గలదు.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అదియేది?

వివే—దురాచారురా లయిన యామె "నేనిప్పుడు యౌవన ముపోయి యేండ్లు చెల్లినదాన నయి యున్నాను. ఇతఁడును బురాణ పురుషుఁడు; స్వభావముచేతనే విషయసుఖ విముఖుఁడు, కాబట్టి నా

తనయునినే పరమేశ్వరపదమునందు నిలిపెదను'' అని యాలోచించి నది. తల్లియభిప్రాయము నెఱిఁగి భేద మేమియును లేక యామెనే పోలిన మనస్సును నవద్వారములు గలపురములను నిర్మించెను.

గీ. ఒక్కఁడయ్యును వహియించి పెక్కురూపు
లలశరీరపురంబుల నతఁడు చొచ్చి,
స్ఫటికమణిఁబోలి యాత్మచేష్టలను దాను
వానివానికిఁ దగ నలవఱ్చుకొనియె.

మతి—(ఆలోచించి) ఓప్రాణేశ్వరా! తల్లి యెటువంటిదో పుత్రుఁడు నటువంటివాఁడే పుట్టునుగదా!

వివే—అప్పుడు మనస్సుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్రుఁడును దనముస్స నముఁడునునయిన యహంకారుఁడు వచ్చి తన్నుఁగౌఁగిలించుకొనఁగాఁ బరమాత్ముఁడు—

చ. భ్రమసి, యవిద్యచేయు నిదురంబడి, యీశ్వరుఁ డామనస్సుచే
యుఁ మహితకల్పనం దగిలి, 'యుద్భవమందితి; వీరు నాపితల్;
వినుతులుఁ బుత్రమిత్రులును వీరె; కులంబు బలంబు విద్య ద్ర
వ్యము నివె; భార్య యీమె' యని స్వప్నములీయవి పెక్కు
లొందెడున్.

మంత్రి—ఓప్రాణేశ్వరా! ఈప్రకారముగానతిదీర్ఘతర మయిన నిద్రచేతఁ బ్రబోధము చెడియున్న పరమేశ్వరునియందుఁ బ్రబోధ సంభవ మెట్లు కలుగును?

వివే—(లజ్జతో నధోముఖుఁడయి యున్నాఁడు.)

మతి—ప్రాణేశ్వరా! గురుతరలజ్జాభరముచేత శిరస్సు వంచుకొని యూరకున్నారేమి?

వివే—ప్రియురాలా! స్త్రీలహృదయములు కఱుచుగా నీర్ష్య

నుబొందును. అందుచేత నేను సాపరాధుఁడ నగుదునుగదా యని శంకించుచున్నాను.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అన్యాశ గలిగినస్త్రీలు మాత్రమే తన కనురక్తుఁడయి ధర్మార్థవ్యాపారమునందుఁ దగిలి యున్నభర్త యొక్క మనోభీప్సితములకు విఘ్నములు చేయుదురు.

వివే—ఓప్రియురాలా!

శా. ఉగ్రోద్యద్విరహార్తయా నుపనిషద్యోషిన్మణీయోగ ము
ఖ్యాగ్రశ్లాఘ్యుల శాంతిముఖ్యలనుసాహాయ్యాప్తి నాకబ్బినన్
జాగ్రత్తక్షణకాలమీవు విషయేచ్ఛల్ మానివర్తించినన్,
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరతిన్ గల్గుం బ్రబోధుండిలన్.

మతి—ఓప్రాణవల్లభా! అహంకారాభిమానినైనను గులప్రభునకు బంధమోక్షము గలిగెడు పక్షమున, అప్పుడు దేవరవారి కామెతోడి నిత్యానుబంధము కలుగునుగాక యనియే నాకోరిక.

వివే—అలాగున నయినపక్షమున, నామనోరథము లచిరముగాఁ బ్రసన్నములును సిద్ధములు నగునట్టే. అట్టేకదా—

సీ. జగముల కాదియు శాశ్వతుండుఁ బ్రభువు
నై వెలుఁగొందుమహానుభావు
బహువిధంబులఁ దాను భాగించి, దేహని
వేశంబులందుఁ బ్రవేశపెట్టి
బద్ధునిగాఁ జేసి, పరమమృత్యుపదంబు
ప్రాపించునట్లుగఁ బదిలపఱిచి,
యడరుఁ బ్రహ్మద్రోహులైనయవ్వారికి
మరణాంతికంబయి మఱియు శాస్త్ర

విహితమైన ప్రాయశ్చిత్తవిధిని నేను
మహితవిజ్ఞానమహిమచే మహి నొనర్చి,
మరల స్థాపించువాఁడఁబో స్థిరముగాను
బూని బ్రహ్మైకభావంబుఁ బుడమిమీఁద.

అట్లగుచుగాక! ప్రస్తుత కార్యసిద్ధికొఱకుఁ బ్రబోధోత్పత్తినిమిత్తము శమాదులను సమకూర్తము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము

[అంతట డంభుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

డంభు—"వత్సా! రంభా! అమాత్యసహితుఁడయి వివేకుఁడు ప్రబోధోదయార్థముగా శమదమాదుల నాయాతీర్థములకుఁ బంపియున్నాఁడని విన్నాఁడను. ఆసన్నమగుచున్న మనయీకులక్షయమును మాన్పుటకయి మీరు శ్రద్ధ వహించి ప్రతిక్రియ చేయవలెను. భూమండలములోఁ బరమముక్తిక్షేత్రమయి వారణాసీనగర మున్నది. నీ వందుఁబోయి నాలుగాశ్రమములవారియొక్కయు మోక్షకార్యవిఘ్నమునిమిత్త మతిప్రయత్నము చేయవలెను." అనిమహామోహమహారాజుగారు నాకాజ్ఞాపించియున్నారు. కాఁబట్టినాకు వశ్యులయిన వారితో నిండియున్న యీ వారణాసీపురమునందు నేనిప్పుడు మా ప్రభువువారు సెలవిచ్చినట్లుగా వారియాజ్ఞలను నిర్వహించితిని. ఇప్పుడిక్కడ నాయాశ్రితులు (దాంభికులు)

చ. గణికలయిండ్లఁ గంపుదవుకాంతలయాననసీధు వానుచుఁగా,
బ్రణుతరతోత్సవంబులను రాత్రులు వెన్నెలలోనఁ బుచ్చి, ప్రా

హ్మణుల మటంచు దీక్షితులమంచుఁ దపస్వులమంచుఁ బండితా
గ్రణులమటంచు ధూర్తులుజగంబును మోసమొనర్తు రెంతయున్.
(చూచి) భాగీరథినిదాటియిప్పుడీవంక నేవచ్చుచున్నాఁడు. ఈపాంథుఁ
డెవఁడయియుండును!

గీ. ఒకట నభిమానమున మండుచున్నయట్లు;
మించి లోకత్రయంబును మ్రింగునట్లు,
పృథులవాగ్జాలమున బెదరించునట్లు,
ప్రజ్ఞచే నవ్వునట్లుఁ, గన్పడెడు నితఁడు.

ఇతఁడు దక్షిణరాఢాదేశమునుండి వచ్చియుండు నని నేనూహించె
దను. కాఁబట్టి నేనితనివలనఁ బూజ్యుండయిన యహంకారునివృత్తాం
తమును దెలిసికొనెదను.

[అప్పుడు పయినిజెప్పినట్లహంకారుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

అహం—ఓహో! ఈజగత్తంతయు మూర్ఖమయ మయి
యున్నది, ఎట్లన—

చ. గురుమతము న్వినంగనరు; గోప్యకుమారిలశాస్త్రరీతిఁ గా
నరు; విన రాప్రభాకరేఁ డొనర్చినబోధ; యిఁకేల దేవతా
గురుకథ! శేషుభాష్యమును గోరరు; సూక్ష్మపదార్థతత్వముల్
నరపశువుల్ గ్రహింపరు; తలంపరు పాశుపతంబు స్వస్థులై.

(చూచి) వీ రర్థజ్ఞానశూన్యులు; కేవల స్వాధ్యాయపరులు; వేదము
లను నీటఁ గలుపుచున్నారు. (మరలి మఱియొకచోటికినడచి) వీరు
భిక్షులలోఁ జేకే యతివేషములను గ్రహించినారు; శిరోముండనములు
చేసికొన్న యీపండితంమన్యులు వేదాంతశాస్త్రమును బాధుచేయు
చున్నారు. (నవ్వి)—

గీ. మహిని బ్రత్యక్షముఖ్య ప్రమాణసిద్ధ
ఘనవిరుద్ధార్థములు వీరు జనములకును
బోధ చేయుచునుండంగఁ, బుడమిమీఁద
బౌద్ధవాదులకడఁ గలపాప మేమి?

ఇట్టి వీరిసంభాషణము విన్నను మహాపాతకము సంభవించును. (మరల మఱియొకచోటికి నడచి) వీరు కష్టపడి తర్కమతము నభ్యసించిన శైవపాశుపతాదులు ఈపాషండులు కేవలపశువులే. వీరితో సంభాషించినవారు సహితము నరకమునపా లగుదురు. అందుచేత వీరిని దృష్టిపథమునుండి దూరముగాఁ బరిహరింపవలయును. (మరల మఱియొక చోటికి నడచి)—

ఉ. అల్లదె గంగయొడ్డు శిలలందుఁ గుశాస్తరణోపవిష్టులై,
యల్లన దర్భముష్టియుతహస్తము లొప్పఁగఁ, బూజపెట్టె ల
ల్లల్లన నిల్పి, పూస లెగయుం గొనవ్రేళుల నక్షమాలికల్
పెల్లుగఁ ద్రిప్పుచున్, ధనికవిత్తములన్ హరియింత్రు దాంభికుల్.

(మరల మఱియొకచోటికినడచి) వీరు త్రిదండి వేషములచేత జీవనము చేసెడు ద్వైతాద్వైతమార్గపరిభ్రష్టులు. (మరల వేఱొకచోటికి నడచి చూచి) ఓహో! ద్వారసమీపమునందు నాటిన నిడుదలగు వెదురుగడలకుఁ గట్టియున్న తెల్లనిసూక్ష్మవస్త్రసహస్రములు పయిని దాండవ మాడుచుండఁగా, క్రిందనందందుఁ గృష్ణాజినములును సన్నకండ్లును యజ్ఞపాత్రములును జపాలములును ఱోళ్లును రోకళ్లును బ్రకాశింపఁగా, నిరంతరహుతాజ్యవాసనతో నిండినధూమములచేత గగనమండల మంతయు నల్లపడఁగా గంగాసమీపమునందు బ్రకాశించుచున్న యీయాశ్రమపద మెవ్వరిదయి యుండును? ఇది నిశ్చయముగా నెవ్వరిదో యొకదొడ్డగృహస్థుని గృహమై యుండును.

కానిమ్ము. అతిపవిత్రమైనయిది నేను రెండుమూడుదినములు వాసము చేయుటకు యోగ్యమయినదిగాఁ గన్పడు చున్నది. (అని ప్రవేశించి చూచి) ఆహా!

చ. ఉదరమునన్ భుజంబులను నూరువులన్ గళమందు ఫాలమునన్
బెదవులఁ జెక్కులన్ నుదుట వీపున గడ్డమునందు జానులన్
బదునుగ బొట్లుపెట్టి, కటిఁ బాణులఁ గర్ణములందు జుట్టునం
దుదుటున దర్భలుంచి, యితఁడొప్పెడు దంభము రూపమొందె
నాన్.

మంచిది. నేనతనిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁ బోయి) నీకు శుభ మగునుగాక!

దంభ—(హుంకారముచేత నాతని నదలించు చున్నాఁడు.)

వటుఁడు—(ప్రవేశించి తొట్రుపాటుతో) ఓబ్రాహ్మణుఁడా! దూరముగా నిలుచుండు. పాదప్రక్షాళనము చేయక యీయాశ్రమ పదములు ద్రొక్కఁగూడదు.

అహం—అయ్యో! నేనెక్కడనో పాపతురుష్క దేశమునకు వచ్చినాఁడను. ఇక్కడ శ్రోత్రియు లయినయతిథులను గృహస్థు లాసనపాద్యాదులచేత నయిన నెదుర్కొన కున్నారు.

దంభ—(చేసైఁగచేత నూఱడించుచున్నాఁడు.)

వటు—దూరదేశమునుండి వచ్చిన మీకులశీలాదికమును జక్కఁగా విచారింపు మని మాగురువులవా రాజ్ఞాపించు చున్నారు.

అహం—ఏమీ! ఇప్పుడు మాకులశీలాదికమును గూడఁ బరీక్షింపవలయునుగా? వినుము—

ఉ. ఉత్తమమువ్వి గౌడమహి; నుత్తమమందును రాధికాపురం;
బుత్తమమందు శ్రేష్ఠికుల; ముత్తముఁ డందును నాదుతండ్రి: స

ర్వోత్తములెన్నఁ దత్తనుజు; లుత్తముఁడంగడు నేను వారిలో
నుత్తమబుద్ధిధైర్యవినయోరువివేకసుశీలతాదులన్.

డంభు—(వటునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

వటు—(తామ్రకలశమునుపట్టుకొని వచ్చి) దేవా! పాదశౌచ
మును జేసికొండు.

అహం—(తనలో) కానిమ్ము. ఇట్లుచేసికొనుటవలన దోష
మేమున్నది? (అలాగునఁజేసి దాపునకు వచ్చుచున్నాఁడు.)

డంభు—(పండ్లుకొఱికి) నీవు దూరముగా నిలుచుండు. గాలి
తోఁ గలిసి చెమటబిందువులు మామీఁదికి వచ్చును.

అహం—ఓహో! ఈబ్రాహ్మణ్య మపూర్వ మయినదిగా
నున్నదే.

వటు—ఓబ్రాహ్మణా? అందుకు సందేహమేమి? వీరి
సన్నిధిని—

గీ. పూజ్యపాదాబ్జయుగళంబు ముట్టుకొనక,
భక్తిఁ బీఠాంతభూతల భాగమునకె
స్వీయచూడామణి మరీచివితతిచేత
నృపతివరులు నీరాజనం బిడుదు రెపుడు.

అహం—(తనలో) ఈ దేశము కేవలదాంభికుల కనుకూల
మయినది. కానిమ్ము. ఈపీఠముమీఁద గూరుచుండెదను.

(అని కూరుచుండఁ బోవుచున్నాఁడు.)

వటు—ఆరాధ్యపాదులవారి యీపీఠము నన్యులాక్రమింపఁ
గూడదు.

అహం—ఓరి పాపాత్ముఁడా! దక్షిణరాఢా దేశమునప్రసిద్ధుల

యిన మా వంటి పరిశుద్ధులుసహిత మీపీఠము నెక్కఁదగరా? ఓరి మూర్ఖా! మాకులశీలములు వినుము—

ఉ. మాత మహాకులీన ; మఱి మత్సతి శ్రోత్రియపుత్రి; యాటనేఁ
బూతుఁడఁ దండ్రికంటె; వినుపూర్వము మత్సతియన్న మిత్రుస
న్మాతులపుత్రిమీఁద నణుమాత్ర మబద్ధపునింద రా, నప
ఖ్యాతపుబాంధవం బసి ప్రియాంగనఁ బోనిడి నైతి శుద్ధుఁడన్.

దంభు—ఓ బ్రాహ్మణా! అదియంతయు నట్లేయయియుండును, అయినను నీకు మావృత్తాంతము తెలియదు.

చ. మును పొకసారి బ్రహ్మపురముం గనివచ్చుట కేను బోవఁగా,
మునివరులాత్మ పీఠచయముం డిగి రెల్లరు నన్నుఁ జూచి; యా
వనజభవుండు నన్నుఁ బ్రియభాషలఁ దేఱిచి, శుద్ధిగాఁగ ది
గ్గున నుపవిష్టుఁ జేసె నవగోమయలిప్తనిజోరుపీఠికన్.

అహం—(తనలో) ఆహా! ఏమి యీదాంభికబ్రాహ్మణుని యత్యుక్తి (ఆలోచించి) ఇతఁ డొకవేళ దంభుఁడే యేమో? అయినం గానిమ్ము. (కోపముతో బిగ్గరగా) ఓరీ! నీ వేల గర్వపడెదవు?

చ. శతముఖుఁ డెంతవాఁడు? మఱి సారసగర్భుఁ డనంగ నెంత? యీ
క్షితిపతు లేమిలెక్క మునిసింహులు? తెలియంగవు నీవుమత్తప
స్తతమహిమంబు వాసవశతంబును బ్రహ్మశతంబు పోనిరా
ట్సృతమును గూలలేదె వరుసన్ గతిగానక నేను జూడఁగన్.

దంభు—(చూచి సంతోషముతో) ఓహో! అయ్యా! మీరు నాపితామహులైన యహంకారులు. దేవా! లోభుని యాత్మజుఁడ నయిన దంభుఁడను నేను మీకు నమస్కారము చేయుచున్నాను.

అహం—వత్సా! దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవుకమ్ము. నేను ద్వాపరాంతమునందుఁ జూచినప్పుడు నీవు బాలుఁడవు. చిరకాలమ్మెడఁబాసి

యుండుటచేతను వార్ధక్యగ్రస్తుఁడ నగుటచేతను నిన్నిప్పుడు తిన్నగా గుఱుతుపట్టలేక పోయినాఁడను. మఱి నీకుమారుఁడయిన యసత్యు నకుఁ గుశలమా?

దంభు——అతఁడు క్షేమముతోనున్నాఁడు. అతఁడును మహా మోహమహారాజుగారి యాజ్ఞననువర్తించుచు నిక్కడనే యున్నాడు. అతనిని విడిచి నేనొక్క ముహూర్తకాల మయినను బ్రాణములు నిలుపఁ గలుగుదునా?

అహం——నీతల్లిదండ్రులయిన తృష్ణయు లోభుఁడును గుశలు లయియున్నారా?

దంభు——వారును నిక్కడనే యున్నారు. వారులేక నేనుక్షణ మయినను నిలువలేను. పూజ్యులయిన తమరిక్కడ కేమిపనిమీఁద దయచేసినారు?

అహం——వత్సా! వివేకునివలన మహామోహున కేమోయు పద్రవము కలుగనున్నదని విని యాతని వృత్తాంతమును దెలిసికొన వలెనని వచ్చినాను.

దంభు——తమరాక మేలయినది. మహామోహమహారాజుగా రింద్రలోకమునుండి నేటరేపటనిచ్చటకే వచ్చుచున్నారని విన్నాను. ఆయన యీవారణాసీనగరమునే రాజధానిగాఁ జేసికొందు రనియు నొకలోకప్రవాదము పుట్టినది.

అహం——సమస్తాత్మలయందును వాసముచేసెడు మహామో హుఁడీవారణాసియం దుండఁగోరుటకుఁ గారణమేమి?

దంభు——మఱియేమున్నది? వివేకుని నడ్డగింపవలయుననియే.

గీ. శాశ్వతబ్రహ్మపురి కాశి, జన్మభూమి
యనవిని విద్యాప్రబోధోదయములకరయఁ;

కులవినాశనవిధి కెత్తుకొన్నయావి
వేకుఁడింటుండఁ గోరెదు విడువ కెపుడు.

అహం —(భయముతో) అట్లయినపక్షమున దీనికిఁ బ్రతీకార మవశ్య మైనదే. ఎట్లనిన—

క. పురహరుఁడు హరుఁడు కరుణం
బరమపదజ్ఞానశూన్యమానవతతి కి
ప్పురి భవభయహర తారక
మురవుగ నవసానవేళ నుపదేశించున్.

దంభ—అది సత్యమే. అయినను గామక్రోధాద్యభిభూతుల కది లభింపదు. దానినిబట్టియే త్రైర్థికు లిట్లు చెప్పుచున్నారు—

క. విద్యా తపో యశస్సుల
హృద్యముగఁ గరంబు లంఘ్రు లెదయు నెవని క
య్యాద్యుని శివుఁ జేరునో యన
వద్యత నాతండె తీర్థఫలమును బొందున్.

[తెరలో]

ఓహో! జనులారా! ఇదె మహామోహమహారాజుగారు వచ్చుచున్నారు.

చ. స్ఫటికమణీవితర్దికలఁ జల్లుఁడు చందనగంధతోయముల్;
పటుగతి యంత్రమార్గములు పన్నుఁడు వారిగృహాంతరంబులన్;
స్ఫుటముగఁ గట్టుఁ డెల్లెడల భూరిలసన్మణితోరణావళుల్;
చిటుకున నింద్రచాపసమచిత్రపతాకల నెత్తుఁ డంతటన్.

దంభ—అయ్యా! మహారాజుగారు సమీపమునకువచ్చినారు. కాఁబట్టి మీ రాయన కెదురుగాఁబోయి గౌరవింపవలయును.

అహం — అలాగుననే చేయుదుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

ఇది ప్రవేశకము.

[అప్పుడు మహామోహమహారాజుగారు మహావైభవముతోఁ బరివారసహితముగాఁ బ్రవేశించు చున్నారు.]

మహామోహుఁడు — (నవ్వి) ఓహో! మూఢులు నిరంకుశులు గదా?

చ. కలదఁట! యాత్మయొక్కటి జగంబున దేహముకంటె వేఱుగా?
ఫలమది మీఁదఁగాంచునఁట! భద్రముగాఁ బరలోకమందహో!
వలవని యాదురాశయు నభస్తరురాజము పూచి స్వాదుస
త్ఫలముల నిచ్చునన్న భ్రమవంటిదికాదె తలంచి చూడఁగన్?

ఇటువంటి స్వకపోలకల్పనచేత లేనిపదార్థము నొకదానిని నిర్మించి దుష్పాండిత్యము గలప్రబుద్ధు లీప్రపంచమును వంచించు చున్నారు.

శా. ఆహా! లేనిపదార్థ మున్నదని మిథ్యల్ పల్కునయ్యాస్తిక
ద్రోహుల్ నాస్తికులంచు దూష్యులనుచున్ దూషింత్రు సత్యా
మాహాత్మ్యస్థితిఁ బంచభూతపరిణామంబౌచు చైతన్యసంధ్యలన్
దోహం; బెవ్వరు దేహభిన్నునిఁగ నెందుం జూచిరే జీవునిన్?

వీరు తమ్ముమాత్రమే కాక లోకమునంతను వంచించు చున్నారు.

మ. తనువుల్ వక్త్రముఖాంగసంచయముచేతన్ దుల్యముల్ గాఁగ, వే
ఱన నేలా కులముల్? పరాంగన యిదన్యార్థం బిదన్ భేదముల్
గనరా వింతయు నాకు! హింసఁ బరకాంతాస్వాపతే యాక్రమం
బును దోషంబని కల్పనల్ సలిపిరిం పుల్ పుట్ట నిష్పౌరుషుల్,

(ఆలోచించి శ్లాఘనతో) ప్రత్యక్షమే ప్రమాణమగుటనుబట్టిసర్వవిధములచేతను లోకాయతశాస్త్రమే శాస్త్రము. "పృథివ్యాపస్తేజోవాయువులు తత్వములు; అర్థకామములు పురుషార్థములు; భూతములే జ్ఞానజనకములు; పరలోకము లేదు; మృత్యువే మోక్షము" అని యీ శాస్త్రము నస్మదీయాభిప్రాయానుసారముగా వాచస్పతి రచియించి చార్వాకునికి సమర్పించెను. అతఁడు శిష్యోపశిష్యమార్గమున దానిని లోకమున వ్యాపింపఁజేసెను.

[అంతటఁ జార్వాకుఁడును శిష్యుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

చార్వా—వత్సా! నీవెఱుఁగుదువు దండనీతియేవిద్య; దానిలో నంతర్భూతమయిన దేవార్త. త్రివేదములును ధూర్తప్రలాపములు చూడుము—

గీ. యజ్వలకు ద్రవ్యనాశక్రియాదికంబు
వలన స్వర్గఫలంబది వచ్చునేని,
ధరణిలో దావవహ్నిదగ్ధంబులైన
పాదపంబులవలనను ఫలము లోదవు.

మఱియును,

గీ. పుడమిలో యజ్ఞమునఁ జంపఁబడెడునట్టి
పశువునకు స్వర్గసౌఖ్యంబు వచ్చునేని,
యజ్ఞపశువునుగాఁ జేసి యజ్ఞకర్త
స్వర్గసుఖమందఁ దనతండ్రిఁ బనుపరాదె!

క. మరణము నొందిననరులకుఁ
గరమును శ్రాద్ధంబు తృప్తిఁదలిగించెనుచో,
ధర నాఱిన దీపంబున
కురుకాంతిని దైలదాన ముత్పాదించుఁ.

శిష్య—ఆచార్యా! ఈప్రకారముగాఁ బురుషులకుఁ దిను టయుఁ ద్రాగుటయు నే పరమార్థము లయినపక్షమున, ఈ తైర్థికులు సంసారసుఖమును విడిచి యేల తాము ఘోరతరములయిన పారాక సాంతపనషష్ఠకాలాదు లగుదుఃఖములచేత శ్రమ పడుచున్నారు?

చార్వా—వంచకప్రణీతములయిన యాగమములచే మోస పోయిన యీమూర్ఖుల కాశామోదకములచేతనే యిట్టితృప్తికలుగు చున్నది. చూడు—

గీ. భుజసపీడితఘనబాహుమూలభుగ్న
కుచయుగాభోగ కాంతోపగూహమేడ?
భ్రష్టబుద్ధులభిక్షోపవాసనియమ
సూర్యకరతాపమున దేహశోషమేడ?

శిష్య—ఆచార్యా! దుఃఖమిశ్రితమయిన సంసారసుఖము పరిహసింపఁ దగనిదని యీవిధముగాఁ దైర్థికులు చెప్పుదురుగదా?

చార్వా—(నవ్వి) ఇది యానరపశువులయొక్క దుర్బుద్ధివిల సనము.

చ. అవనిని దుఃఖమిశ్రితములౌటను నింద్రియజన్యసౌఖ్యముల్
దివిరి త్యజింపఁబోలు ననుధీరులు మూర్ఖులె కాతలంపఁగన్
జవిగల తెల్లబియ్యమున సారతరంబగు శాలిధాన్యమున్
దవులఁ ద్యజించునే యుముకఁ దాల్చినటంచు వివేకి యెవ్వఁడున్

మహామోహు—ఓహో! చిరకాలమునకుఁ బ్రామాణికము లయిన వచనములు కర్ణసుఖమును గలిగించుచున్నవిగదా! (చూచి యానందముతో) ఇతఁడు నాప్రియసఖుఁడయిన చార్వాకుఁడా?

చార్వా—(చూచి) ఇతఁడు మహామోహమహారాజు. (సమీప

మునకు(బోయి) జయము గుంగాక! జయమగుంగాక! ఓమహారాజా! ఇదిగో చార్వాకుఁడు ప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.

మహా—చార్వాకా! నీకు స్వాగతము. ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

చార్వా—(కూరుచుండి) ఇది కలియొక్క సాష్టాంగ ప్రణామము.

మహా—అచ్చటఁ గలి కవ్యాహతకుశలమా?

చార్వా—దేవరవారి ప్రసాదమువలన సర్వత్ర కుశలమే. అతఁడు కార్యశేషమును గూడఁ దీర్చి మఱి దేవర పాదములనుసందర్శింపఁగోరుచున్నాఁడు.

చ. ఎవఁడు, మహత్తరంబయిన యేలిక యాజ్ఞనుబూని దాని శా
స్త్రవహనసంబున నున్న అపి, తృణాలబ్ధసుఖ ప్రసన్నుఁడై,
యవిరళహర్ష పూర్ణహృదయంబున దర్శనమిచ్చుస్వామిపా
దవనజవందనం బిడు, నతం డతిధన్యుఁడు భృత్యకోటిలోన్.

మహా—ఇప్పుడా కలి యేమేమి చేసియున్నాఁడు?

చార్వా—దేవా! చిత్తగింపుము—

చ. శ్రుతివిహితార్థమార్గములచొప్పు తొలంగి మహాజనుల్ యథే
ష్టతఁ జరియించువారయిరి జంకును గొంకు నొకింత లేక; యీ
గతికిని హేతు వాకలియుఁగాఁడు, మదీయబలంబుఁ గాదు, వి
శ్రుతముగఁ బౌరుషంబుఁ బెనుచుం బ్రభుమన్ననయే భటాళికిన్.

అక్కడ నుత్తరపథికులును పాశ్చాత్యులును వేదములనే త్యజించినప్పు డిఁక శమదమాదులకథ యేల? ఇతరస్థలములయందు సహితము వేదములు తఱుచుగా జీవికామాత్రఫలములే యైనవి.

గీ. అగ్నిహోత్రంబు, వేదత్రయంబు, మఱి త్రి
దండమును, దేహమున భస్మధారణంబుఁ,
బ్రజ్ఞయును పౌరుషము లేనిపందలకును
జీవిక లని బృహస్పతి చెప్పె మున్ను.

కాఁబట్టి కురుక్షేత్రాదులయందు విద్యా ప్రబోధచంద్రోదయ మగునని దేవరవారు స్వప్నావస్థయందును శంకింపవలదు.

మహా—చక్కగా సాధించినారు. అతీర్థమును వ్యర్థమయిన దానినిగాఁ జేయుట గొప్పపనికదా?

చార్వా—దేవా! దేవరవారికి విన్నవింపవలసినది మఱి యొకటియున్నది.

మహా—అది యేది?

చార్వా—విష్ణుభక్తియను పేరుగల మహానుభావురాలయిన యోగిని యొకతెయున్నది. ఆమె సర్వత్ర సంచారము చేయకుండఁ గలిచేత నిలుపఁబడిన దయ్యును, తదనుగ్రహీతులయినవారిని దేఱి చూచుటకును మేము శక్తులము కాకున్నాము. కాఁబట్టి దానికిఁ బ్రతీకారమును దేవరవారే సావధానముగా నాలోచింపవలయును.

మహా—(భయముతోఁ దనలో) అక్కటా ప్రసిద్ధమహాప్రభావ మైన యా యోగిని మాకు స్వభావవిద్వేషిణి; దుస్సాధ్యురాలు. కానిమ్ము. (ప్రకాశముగా) ఓయీ! మనకీశంకతోఁ బనిలేదు. కామ క్రోధాదులగు శత్రువులముండఱ దానిపని యెక్కడసాగును?

చార్వా—అట్లయ్యును శత్రుఁడల్పుఁడని జిగీషుఁడైనవాఁ డేమఱియుండఁగూడదు.

క. అరి యల్పుఁడ య్యు, మర్మము
లరసి మహాబాధఁ దెచ్చు నవనీశునకున్;

గర మల్ప మయ్యె, నుల్లది
చగణమున కపారమైనశ్రమ మొసరించున్.

మహా—(తెరవంకఁజూచి) ఓరీ ఎవఁ డక్కడ!

[దౌవారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దౌవా—స్వామీ! ఏమియాజ్ఞ?

మహా—ఓరీ! అసత్సంగా! "ఏమఱియుండక యోగినియైన విష్ణుభక్తిని మీరే హతముచేయవలెను" అని కామక్రోధమదమాన మాత్సర్యాదులతో నేనాజ్ఞాపించినట్లు చెప్పుము.

దౌవా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు పత్రిహస్తుఁడై యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

పురు—(తనలో) సముద్రతీరమునందలి పురుషోత్తమసంజ్ఞ గల దేవాలయమునందున్న మద మాన నామధేయులగు ప్రభువులు మహారాజసన్నిధానమునకుఁ బంపఁగా నేనిప్పు డుత్కలదేశమునుండి వచ్చినాఁడను. (చూచి) ఇదివారణాసి; ఇదిరాజమందిరము. ఇందుఁ బ్రవేశించెదను. (ప్రవేశించి) ఈప్రభువుగారు చార్వాకునితో నేదో మంత్రాలోచన చేయుచుఁ గూరుచున్నారు. వీరిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁబోయి ప్రకాశముగా) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయమగుఁగాక! తమకుఁ బంపఁబడిన యీపత్రికను దేవరవారు చిత్తగింపవలయును.

మహా—(పత్రికపుచ్చుకొని) నీవెక్కడనుండి వచ్చినావు?

పురు—పురుషోత్తమాలయమునుండి వచ్చినాఁడను.

మహా—(తనలో) ఇది యేదో ప్రాణాంతక మయినకార్య మయి యుండును. (ప్రకాశముగా) చార్వాకా! ఇప్పుడు నీవు పొమ్ము

కర్తవ్యమునందు నీవవహితుఁడవఁగు యుండవలెను.

చార్వా—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా—(పత్రికను జదువుచున్నాఁడు)—"స్వస్తి! శ్రీవారణాసీపురవరాధీశ్వరులైనమహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మహామోహ మహారాజులవారి పాదపద్మములకు శ్రీపురుషోత్తమాలయము నుండి మదమానులు సాష్టాంగప్రణామములు చేసి చేయఁగల విన్నపము. ఇక్కడ మేము నిరంతరక్షేమముతో నున్నాము. తరువాత శాంతిదేవి తనతల్లియైనశ్రద్ధతోఁగూడ వివేకునిదౌత్యమును బూని యుపనిషద్దేవిని వివేకునితోడి సంగమమునకై యహర్నిశము బ్రబోధించుచున్నది. మఱియు ధర్ముఁడు కామసహచరుఁడయ్యును వైరాగ్యాదులచేత వేఱుపఱుపఁబడినవానివలెఁ గానఁబడుచున్నాఁడు. అందుచేత నతఁడు కామునినుండి విడిపోయియొకానొకప్పుడు నిగూఢముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవర దివ్యచిత్తమునకుఁ దేవలెను"—(క్రోధముతో) ఆహా! ఏమిది? ఈయుతిముగ్ధులు శాంతికిసహితము భయపడుచున్నారు! ఈశాంతి యెక్కడనుండి పుట్టినది?

చ. అజుఁ డగు సృష్టిమాత్రనిరతాత్ముఁడు; దక్షమఖాంతకుండు శై
లజనిబిడోపగూహనములన్ సుఖియింప విఘూర్ణితాక్షుఁడై;
ఋజువుగ శ్రీకపోలమకరీదళలాంఛితవక్షుఁడై యధో
క్షజుఁడు వసించు సంబుధి; నిఁకన్ బెఱవారికి శాంతి యబ్బునే?

(పురుషునిగూర్చి) ఓజాల్మా! నీవు సత్వరముగాఁ గాముని యొద్దకుఁబోయి, "ధర్ముఁడు దురాత్ముఁడని మేమిప్పుడు దెలిసికొన్నాము. అతఁడు ముహూర్తకాల మైనను నమ్మఁదగినవాఁడు కాఁడు,

కాఁబట్టి నీ వాతని దృఢముగా బంధించి కట్టివేయుము" అని మా యాజ్ఞను జెప్పుము.

పుర — దేవర సెలవిచ్చినట్లు జేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

మహా — (ఆలోచించి తనలో) శాంతిని సాధించుట కేమియు పాయ మున్నది? ఉపాయాంతరములో బని లేదు. ఈపని కిక్కడ క్రోధలోభులే సమర్థులు. (ప్రకాశముగా) ఎవ రక్కడ?

దౌవా — (ప్రవేశించి) దేవా! ఏమియాజ్ఞ?

మహా — ఇప్పుడే క్రోధునిని లోభునిని బిలుచుకొని రా.

దౌవా — దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

[అంతట క్రోధుఁడును లోభుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

క్రోధు — శాంతి శ్రద్ధా విష్ణుభక్తులు మహారాజుగారితో వైరమును వహించినారని విన్నాఁడను. నేను జీవించి యుండఁగానే తమప్రాణములమీఁదికి వచ్చెడి యీపని యేల?

ఉ. చేయుదు లోక మంధముగఁ; జేయుదు ధీరుల శ్రోత్రహీనులన్;
జేయుదుఁ జేతనంబుల నచేతనరీతిని; నాదుశక్తిచే
నేయెడఁ గృత్యముల్ గన రొకింత, హితంబు వినంగఁజాల, రా
మ్నాయము లభ్యసించి మతిమంతులు తాము స్మరింపరర్థమున్.

లోభు — ఓయీ! సన్నాశ్రయించువారు మనోరథనదీపరంపరలనే తరింపఁ జాలరు. అట్టివారు శాంత్యాదుల నెట్లు చింతింపఁ గలుగుదురు? మిత్రుఁడా! చూడు—

చ. మదజలసిక్తగండగజమండలియున్, ఘనవాయువేగమున్
గొదవయొనర్చు పర్వఁగలగుఱ్ఱములుం, గల వెన్నొ మాకు, నం

పడ యిది చాలదంచు, మ ఱివచ్చిన నింకను నింకఁ గోరుచుం
బొదలుచుఁ రాశ వ్రాద్ధ్రిమమాఁ బొందెడువారికి శాంతిగల్గునే?

క్రోధు—ఓ మిత్రుఁడా! నాప్రభావము నీకుఁ దెలియునుగదా?

చ. చదివెను నృతుఁద్వష్టసుతు శక్రుఁడు; త్రుం చెవిరించిమూర్ధమున్
మదనవిరోధి; కౌశికుఁడు నామ మడంచె వసిష్ఠపుత్రులన్;
మ దసమశక్తి పండితుల మాన్యయశస్కుల సచ్చరిత్రులన్
సదమలపౌరుషాఢ్యుల వెసం గులనాశ మొనర్చు వ్రేల్మిడిన్.

లోభు—ప్రియులారా! తృష్ణా! ఇటు రమ్ము.

[తృష్ణాదేవి ప్రవేశించుచున్నది.]

తృష్ణ—ప్రాణేశ్వరా! ఏమి యాజ్ఞ!

లోభు—ఓ ప్రియురాలా! వినుము.

చ. పొలమును గ్రామముల్ వనముభూ ద్రమముఁబట్టణముం బురంబుదీ
వులు మహీమండలం బనేకప్రోత్థితవాంఛితసూత్రిబద్ధబు
ద్ధుల కతి కాంతసంగములు, తోరముగాఁగ భవత్ప్రసన్నతన్
బలిసినఁ, బుట్టునే శమము ప్రాణులయాశ కజాండలక్షలన్.

తృష్ణ—ఓప్రాణనాయకా! స్వాయముగానే నిత్యమును నే
నీవనియం దభిముక్తురాలనయి యున్నదానను. అందుమీఁద నిప్పుడు
తమయాజ్ఞచేత బ్రహ్మాండకోటులచేతనైనను నాయుదరము నిండదు.

క్రోధు—ఓహింసా! ప్రియురాలా ఇటు రమ్ము.

[హింసాదేవి ప్రవేశించుచున్నది.]

హింస—ఇదిగో వచ్చినదానను. భర్తగారిసెల వేమి?

క్రోధు—ప్రియురాలా! నీవు సహధర్మచారిణి వగుటచేత
నాకుఁ బితృవధసహితము సుకర మగుచున్నది, నాకు—

ఉ. ఎంత పిశాచి మాత? పిత యెంత? సహోదరు లెంత కీటముల్!
వంతుగ సర్వబంధువులు వధ్యులు వక్రవిటాభసౌహృదుల్;
(చేతులు పిసికికొనుచు)
శాంతిని బొంద వీరియెడల సంతతకోపశిఖిస్ఫులింగముల్,
సంతతితోడఁ బూర్ణముగ జ్ఞాతికులంబు నడంచునంతకున్.
(చూచి) వీరె మనప్రభువువారు. వారిదర్శనము చేసికొందము.

అందఱు—(సమీపమునకుఁబోయి) దేవా! జయమగుఁగాక!

మహా—మాకు శత్రురా లయిన శ్రద్ధకూతును శాంతిని మీరు నిగ్రహింపవలెను.

అంద—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

మహా—శ్రద్ధకూఁతురని పలుకుటచేత నామనస్సున కొక్కయుపాయాంతరముసహితము పొడకట్టుచున్నది. శాంతి తనతల్లియైన శ్రద్ధకుఁ బరతంత్రురాలు. కాఁబట్టి యిప్పుడు మన మేదుపాయము చేతనైనను శ్రద్ధ నుపనిషద్దేవిసమీపమునుండి యాకర్షించి బరధించి వేయవలెను. అప్పు డందువలన మాతృవియోగదుఃఖముచేత నత్యంత మృదుస్వభావ యయిన శాంతి బలముడిగినదయి కృశించి నశించును. శ్రద్ధ నాకర్షించి యెడఁబాటు చేయుటకు నాస్తికతావిలాసిని యే పరమసమర్థురాలు. కాఁబట్టి యామెనే యీపనికి నియోగింపవలెను. (ప్రక్కనుజూచి) విభ్రమావతీ! నీవుసత్వరముగా నాస్తికతాదేవిని బిలుచుకొనిరా.

విభ్ర—ఏలినవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి నాస్తికతాసహితయై మరలఁ బ్రవేశించుచున్నది)

నాస్తి—సఖీ! చిరకాలమునుండి చూడకున్న మహాభాజ

ముఖమును నేనిప్పు డెట్లు చూతును? అతఁడు న న్నెగ్గులాడు నేమో!

విభ్ర—సఖీ! నీముఖదర్శనము చేత మహారాజు తన దేహమే తా నెఱుఁగకుండును. అట్టిస్థితిలో నిన్నె ట్లెగ్గులాడఁ గలుగును?

నాస్తి—సఖీ! నామిథ్యాసౌభాగ్యము నెంచి పరిహసించు చున్నావా?

విభ్ర—సఖీ! నీ సౌభాగ్యముయొక్క మిథ్యాత్వమును నీ విప్పుడే తెలిసికోఁగలవు. సఖీ! నీకన్నులు నిద్రచాలక కలతనొంది నట్లు కానఁబడుచున్నవి. ఇట్లు నాప్రియసఖ నేత్రములకు నిద్రతక్కు వగుటకుఁ గారణమేమో?

నాస్తి—సఖీ? ఏకవల్లభ యైన స్త్రీకిసహితము నిద్ర దుర్లభ మగుచుండఁగా, బహువల్లభ నైన నాకెట్లుండును?

విభ్ర—నాప్రియసఖికి వల్లభు లెవ రెవరో?

నాస్తి—ఈ మహారాజొకఁడు. ఆపయుని గామక్రోధలోభా హంకారులు. అతివిస్తారము చెప్పఁబనిలేదు. ఈవంశమునందుఁబుట్టిన పురుషుఁడు పసివాఁడైనను ముసలివాఁ డయినను బడుగువాఁడయి నను రాత్రిందివము లొక్కఁడును హృదయనివాసిని నైన నన్నువిడిచి యుండఁడు.

విభ్ర—సఖీ! కామునకు రతియు, క్రోధునకు హింసయు, లోభునకుఁ దృష్ణయు, పరమప్రియురాండ్రని విందుము. తమ ప్రియ తములతో నిత్యము రమించుచుండెడు నీపయిని వారి కీర్ష్య యెట్లు కలుగకున్నది?

నాస్తి—సఖీ! ఈర్ష్య యని యేలపలికెదవు! వారుసహితము నన్ను విడిచి ముహూర్తకాల మయినను నిలువలేరు.

విభ్ర—సఖీ! నీసౌభాగ్యమువలన మనోవ్యాకులత నొంద

వలసిన సవతులు సహితము నీయనుగ్రహమును గోరుచుండుటచేతనే భూమిమీఁద నీవంటిసౌభాగ్యవతి లేదని చెప్పుచున్నారు. సఖీ! ఇంకొకమాట చెప్పెదను. ఈవిధముగా నీవు నిద్రాకులహృదయవయి తొట్రిలుకాళ్ళనుండి యందియలుజాఱి గల్లుగల్లుమని మ్రోఁగఁగా నడచుచు మహారాజును గౌరవించినప్పు డతఁడు మనస్సులో శంక పడునేమోయని నే నూహించెదను.

నాస్తి—ఇక్కడ శంకింపవలసినదని యేమున్నది? మహారాజు గారి నియోగానుసారముగానే నేనీవేషమును ధరించితిని. సఖీ! అంతే కాక దర్శనమాత్రముననే ప్రసన్నులగు పురుషులకు భయపడనేల?

మహా—(చూచి) ఇదిగో నాప్రియురాలు నాస్తికత సమీపించినది!

చ. నడలు నితంబగౌరవమునన్ జడనొందఁగఁ గొప్పుపూసరం
బెసఁగుఁగఁ జెయ్వ్ చేడ్కఁ గరమెత్త నురోజశశాంకముల్ బయ
ల్పడఁ, గడునల్లగల్వసఖుల న్నగుచూపు లెదం గలంపఁగా,
సడవఁగ నూఁగుకంకణఝణత్కృతితో నిదె కాంత వచ్చెడున్.

విభ్ర—అదిగో మహారాజు ప్రియసఖీ! ఆయన సన్నిధానమునకుఁ బొమ్ము.

నాస్తి—(దగ్గఱకుఁబోయి) మహారాజా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

మహా—ఓప్రియురాలా!

క. అంకమునఁ జేర్చి, ప్రకటన
ఖాంక స్తనముల నొసంగు మాలింగనమున్
శంకరునొడిలో నుండిన
శాంకరిశోభావిలాససంపదఁ గనుచున్.

నాస్తి—(చిఱునవ్వుతోఁ గౌఁగిలించుకొనుచున్నది)

మహా—(ఆలింగనసుఖము నభినయించి) ఓహో! ఈమె కౌఁగిట నాదరించుటవలన నాకిప్పుడు మరల నవయౌవనము కలుగుచున్నది. ఓవిలాసినీ!

ఉ. నాదువయోనువిభ్రమమునన్ మును పెప్పుడొ కల్గి, మానసో
న్మాద మొనర్చి, యింద్రియకదంబసుఖైకరసాత్ముఁ జేసి, ప్రే
మాదరమున్ బెసంచినయనంగవికారము నేఁడునీవు నన్
గాదిలిఁ గౌఁగిలించుటను గ్రమ్మఱఁ బుట్టి, మదాత్మ నిల్చెడున్.

నాస్తి—ఓమహారాజా! నేనిప్పుడు నవయౌవనదశలోనున్నను, నామనస్సులో నాటియున్న నీమీఁదిప్రేమము కాలము గడచుటచేత నహితము పోలేదు సుమా! ఏనిమిత్తముచేత దేవరవారు నన్నుఁ దలంచితిరో సెలవిండు.

మహా—ప్రియురాలా!

క. వడతీ! తలఁపఁగఁ జను మది
కెడముగ నున్నట్టివారి నెందైనను నీ
వెడఁబాయకుందు వెప్పుడు
చెడ కస్మచ్చిత్తభిత్తిచిత్రము పోలెన్.

నాస్తి—నాకిది మహాప్రసాదము. ఓమహారాజా! నాపని యేమో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

మహా—ఈప్రకారముగాఁ బ్రకాశితములైన యంగములతో నీవు సర్వత్ర సంచరింపవలయును. ఇదిగాక తొత్తుకూఁతురు శ్రద్ధాకాంత వివేకునితో నుపనిషద్దేవిని గూర్చుటకయి దూతికాభావమును వహించినది.

గీ. మంకుఁ బ్రతికూల; పాపుల మైత్రిఁ దిరుగు;
నకులజ; కఠంబుఁ బాపాత్మురాలు శ్రద్ధ;
యిపుడె తలపట్టి యా రండ నీడ్చి తెచ్చి
కినుకఁ బాషండులకు నొప్పగింపు మీవు.

నాస్తి—ఇంతమాత్రపుఁబనికిఁ బ్రభువువారికి శ్రమ యక్కఱ లేదు. వచనమాత్రముచేతనే దేవరవారిసేవకురా లగు శ్రద్ధ తమ యాజ్ఞను జెల్లించును. "ధర్మము మిథ్య; మోక్షము మిథ్య; వేదమార్గము మిథ్య; సుఖభంగకరము లయిన శాస్త్రప్రలాపములు మిథ్యలు; స్వర్గఫలవిద్య మిథ్య" అని నాచేత బోధింపఁబడి యీమె శీఘ్రకాలములో వేదమార్గమునె పరిహరింపఁగలదు. ఇఁక నుపనిషత్తుమాట చెప్పనేటికి! అంతే కాక విషయానందవిముక్తమని మోక్షవిషయమున దోషములు చూపి యచిరకాలములోనే శ్రద్ధను నే నుపనిషత్తునుండి విరక్తమగునట్లు చేసెదను.

మహా—ఇదియంతయు నిట్లు చక్కఁబడినపక్షమునఁ బ్రియురాలు నాకు గొప్పప్రియము చేసినదగును (అని మరల నాలింగనము చేసి ముద్దు పెట్టుకొనుచున్నాఁడు.

నాస్తి—అయ్యో! భర్తగారిట్లు బహిరంగముగాఁ బ్రవర్తించుటచేత నేను సిగ్గుపడుచున్నాను.

మహా—కానిమ్ము. మనము నివాసగృహమునకే పోవుదము రమ్ము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయాంకము

[అప్పుడు శాంతిదేవి కరుణతోడఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

శాంతి—(కన్నీరు విడుచుచు) హా! మాతా! శ్రద్ధా! నీవెక్కడ నున్నావు? నాకొక్కసారి నీప్రియదర్శనమిమ్ము.

మ. మృగములా భీతిఁదొలంగియుండువనులన్, హృద్యస్రవంతీలస
న్నగరాజంబుల, దేవతాగృహములన్, సన్మానిసద్మంబులన్,
జగతి న్వాసముచేయునీ వెటు లిఁకన్, జండాలవేశ్యస్థమై
వగలంబొందెదుగోవుమాడ్కి, మనదే పాషండగేహంబులన్?

నాకామె జీవముతో నున్నదని యాశ లేదు.

క. ననుఁజూడక తా స్నానం
బొనరింపదు కూడుకుడువ దుదకము త్రాగన్
జన దట్టిశ్రద్ధ కటకట!
మనియుండదు నన్నుఁబాసి మహి నిమిషంబున్.

అందుచేత శ్రద్ధలేక శాంతియొక్క జీవనము ముహూర్తకాలమయినను నిరర్థక మయినదే యగును. కాఁబట్టి, ఓసఖీ! కరుణా! నీవు నానిమిత్తమయి సొదపేర్పుము. అగ్నిహోత్ర ప్రవేశముచేత నేనచిరకాలములోనే యామె సహచరినయ్యెదను.

కరుణ—(కన్నీటితో) ఓసఖీ! భయంకరాగ్నిజ్వాలలవంటికర్ణకఠోరములయిన దుస్సహవాక్యములు పలుకుచు సర్వవిధములచేతను నాప్రాణములు పోవునట్లు చేయుచున్నావు. ఓప్రియసఖీ! కొంత శాంతతవహించి ముహూర్తకాలము జీవము నిలుపుకొమ్ము. ఇంతలో నేనక్కడ మునిజనసమాకులములయిన పుణ్యాశ్రమములయందును భాగీరథీతీరములయందును నిపుణముగా వెదకెదను. ఒకవేళ

మహామోహునివలని భీతిచేతఁ బరిచ్ఛన్నయయి యామె యెక్కడనైన దాఁగియుండును.

శాంతి— సఖీ! నీవేల వెదకెదవు?

శా. నీవారాంకితసైకతంబులు, స్రవంతీవారితకూలంబులున్,
(శ్రీ)వైఖానసవాసముల్, చమసబర్హిర్వ్యాప్త యజ్ఞస్థలుల్,
నే వీక్షించితి; నాలుగాశ్రమములన్ వేర్వేర శోధించితిన్;
దేవిన్ శ్రద్ధనుగాన నెందునను; వినన్ లేదెందుఁ దన్నామమున్.

కరు— సఖీ! నేను జెప్పెడిదానిని వినుము. ఆ శ్రద్ధాదేవి సాత్త్వికురాలే యయినపక్షమున, ఆమె కటువంటిదుర్గతి పట్టునని నేను భావింపను. ఆమెవంటిపుణ్యాత్ము రాం డ్రిటువంటిసంభావింపఁదగని విపత్తు ననుభవించువారు కారుగదా?

శాంతి— ఓచెలీ! విధి ప్రతికూలుఁడయినప్పుడేది సంభావింపదగని దగును?

మ. జనకేంద్రాత్మజ యాదశాస్యుకడ సాధ్వీలక్ష్మి మున్నుండదే!
జనుజుల్ తొల్లి యిడంగలేదె బలిసద్మంబందు వేదత్రయిన్!
ఘనగాంధర్వి మదాలసం గొనఁడె మున్ బాతాళకేతుండు నాఁ
జనుదైత్యేంద్రుఁడుమోసపుచ్చి! విధిచేష్టల్ తద్దయున్ విక్రముల్
కానిమ్ము. మనమిప్పుడు పాషండగృహములనే యనుసరించిపోదము.

కరు— సఖీ! అలాగుననే చేయుదము.

ఇద్దఱు— (నడుచుచున్నారు.)

కరు— (భయముతో) సఖీ! రాక్షసుఁడు.

శాంతి— ఏఁడీ రాక్షసుఁడు?

కరు— సఖీ! చూడుము. కాఱుచున్నమలపంకముచేత దట్టముయిరోఁతపుట్టించుచున్న చూడసహ్యముకాని శరీరముతోను, ఉత్పాటి

తములైన కేశములతోను, దిసమొల యగుటచేఁ జూడఁగూడని రూపముతోను, చేత నొక నెమలిపింఛము పట్టుకొని వాఁ డీవంకనే వచ్చుచున్నాఁడు.

శాంతి—సఖి! వీఁడు రాక్షసుఁడుగాఁడు. మిక్కిలిబలహీనుఁ డుగా నున్నాఁడు.

కరు—వీఁడెవఁడయి యుండును?

శాంతి—సఖి! పిశాచమని శంకించెదను.

కరు—దేదీప్యమానమైన కిరణసముదాయముతో మార్తాండ మండల మాకాశమధ్యమునఁ బ్రచండముగా వెలుఁగుచుండఁగా బిశాచముల కవకాశ మెట్లు కలుగును?

శాంతి—అట్లయిన యెడలనీతఁ డిప్పుడేనరకబిలమునుండి వెడలి వచ్చిన యెవ్వఁడో నరకలోకవాసి యయియుండును. (చూచియాలోచించి) ఆహా! ఇప్పుడు తెలిసినది. వీఁడు మహామోహునిచేతఁ బంపఁబడిన దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు. కాఁబట్టి వీనిరూపమును సర్వవిధముల చేతను దూరమునందే సంహరింపవలయును. (అని మోముద్రిప్పుకొని నిలుచున్నది.)

కరు—సఖి! ముహూర్తమాత్రము నిలువుము. ఇక్కడిక్కడ నేను శ్రద్ధను వెదకెదను.

[అట్లిద్దఱును నిలువఁబడి యుండఁగా వెనుకఁజెప్పినరీతిని దిగంబర సిద్ధాంతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దిగంబర—నమోర్హద్భ్యో నమోర్హద్భ్యః.

గీ. మహి నవద్వారయుతగృహమధ్యమందుఁ
బ్రజ్వలించుచు దీపంబుపగిది నాత్మ;

యీజినవరసుభాషితమె పరమార్థ
మధికతర మోక్షసౌఖ్యదాయకము సుమ్ము.

(అని కొంచెము నడచుచున్నాఁడు.)

(ఆకాశమునందు) ఓశ్రావకులారా! వినుండు.

క. మలమయశరీరపిండము
కలజములనెల్లఁ గడుగఁ గాంచున శుద్ధిన్?
దెలియఁగఁదగు ఋషిసేవా
ఫలమున నాత్మ విమలస్వభావం బనుచున్.

ఏమనుచున్నారు? ఋషిపరిచర్య యెట్టిదనుచున్నారా? చెప్పెదను వినుండి.

క. కని కాళ్ళకెరఁగి దవ్వులఁ,
దనుపఁగఁదగు నిష్టభోజనంబుల వారిఁ;
చన దీర్ఘ్యామల మొందఁగ
ఘను లాఋషివరులు తమదుకాంతలఁ బొందఁ.

(తెరవంకఁజూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శాంతియు, గరుణయు—భయముతోఁ జూచుచున్నారు)

[అప్పుడు తదనురూపవేషముతో శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్ర—ఓరాజబాంధవా! ఏమి సెలవు?

శాంతి—(మూర్ఛపోవుచున్నది)

దిగంబ—శ్రావకసముదాయమును నీ వొక్కముహూర్తమయినను విడిచి యుండఁగూడదు.

శ్రద్ధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

కరుణ—ఓప్రియసఖీ! ఊరడిల్లుము. నానుమాత్రము చేతనే

నీవిట్లు భయపడఁగూడదు. పాషండులయొద్ద సహితము తమస్సు యొక్క కూఁతురైన శ్రద్ధ యొక్కతె యున్నదని యుహింసవలన నేను మున్ను విన్నదానను. కాఁబట్టి యిది యా తామసీ శ్రద్ధయయి యుండును.

శాంతి—(ఊఁఅడిల్లి! సఖి! అవును. ఇది యదే. ఎట్లన—

క. భూరిదురాచార సదా
చారనుగాఁగను, గురూప సద్రూపనుగా,
నూరక భ్రమపని దీసిక్
గూరిమిజనవిఁగ దురాశఁగొంటిని జుమీ,
కానిమ్ము మనమిప్పుడు బౌద్ధులకడనే శ్రద్ధను వెదకుదము.
(అని శాంతికరుణాలు ముందునకు నడుచు చున్నారు.)

[అప్పుడు పుస్తకహస్తుఁడయి బుద్ధాగముఁడు, భిక్షురూపమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు]

బుద్ధా—(ఆలోచించి) ఓయుపాసకులారా!

ఉ. ఇప్పుడు వాసవాసమితి యేమియు నంటమి, ధీపరంపరల్
తప్పక వెల్గెడుక్ విషయతత్వానురాగవివర్జితంబులై;
యప్పటిబుద్ధికల్పితము లయ్యును బాహ్యములట్ల తోఁచుఁగ
న్గప్పి నిరాత్మకంబులు క్షణక్షయశీలము లావదార్థముల్.

(కొంచెము నడచి మరలశ్లాఘనపూర్వకముగా) ఓహో! భోగమును మోక్షమును జేరియున్న యీ బౌద్ధధర్మ మెంత మేలయినది!

చ. చెలువగుమందిరంబుల వసింపఁగవచ్చు విలాసినీతతిన్
గలయఁగవచ్చు; భోజనమొనర్పఁగవచ్చు నభీష్టవేళలన్;
దెలిమృదుశయ్యలందు శయనింపగవచ్చుః గృతాంగరాగలై
వలచుపిరియాళితోఁ గడపవచ్చును రాత్రులు పండువెన్నెలన్.

కరుణ—సఖీ! కాషాయవస్త్రముమీఁదినుండి దిగవ్రేలఁగాఁ అంటగొఱిగిన తలకాయమీఁది జుట్టుపిలక యల్లలలాడఁగా పొడుగుగాఁ దాఁటిచెట్టువలె నెవ్వఁడో తరుణవయస్కుఁ డీవంకకు వచ్చుచున్నాఁడు. అతఁ డెవఁడు?

శాంతి—సఖీ! వాఁడు బుద్ధాగముఁడు.

బుద్ధా—(ఆకాశమునందు) ఓయుపాసకులారా! ఓభిక్షులారా! భగవంతుఁడైన బుద్ధునియొక్క వాక్యామృతమును వినుఁడు. (పుస్తకమునుజూచి చదువు చున్నాఁడు) "నేనిప్పుడు లోకములోని సుగతియు దుర్గతియు దివ్యచక్షుస్సుచేత జూచుచున్నాను. సమస్తసంస్కారములును క్షణికములు; ఆత్మ నిత్యము కాదు. కాఁబట్టి మీభార్యల నాక్రమించెడు భిక్షులయెడ మీరీర్ష్య నుఁ బొందఁగూడదు. ఈర్ష్యయే చిత్తమాలము" (తెరవంకఁజూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శ్రద్ధ—(ప్రవేశించి) రాజబంధులవారి యాజ్ఞ యేమి?

బుద్ధా—ఉపాసకులను భిక్షులను నీవు తడవుగ నాలింగనము చేసికొనుచుండుము.

శ్రద్ధ—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

శాంతి—సఖీ! ఈమెయుఁ దామసీశ్రద్ధయే.

కరు—అవును. అట్టిదే.

దిగంబ—(బౌద్ధునిజూచి పెద్దగొంతుతో) ఓరీ! భిక్షుకా! ఇటురమ్ము. నిన్ను నేనొకప్రశ్న యడుగవలెను.

బుద్ధా—(కోపముతో) ఓరీ! పాపపిశాచా! అట్లడుగుచెడ వేమిరా?

దిగం—ఓరీ! కోపము మానుము. నేనొక్క శాస్త్రవిషయము నడిగెదను.

బుద్ధా—ఓక్షపణకా! నీవు శాస్త్రకథసహిత మెఱుఁగుదువా? కానిమ్ము. (సమీపమునకుఁబోయి) ఏమి యడిగెదవు?

దిగం—క్షణవినాశివైన నీ వెవరినిమిత్త మీవ్రతమును బూనితివో నాకుఁ జెప్పు.

బుద్ధా—ఓరీ! వినుము. మాసిద్ధాంతము ననుసరించినవాఁ డొకానొకఁడు క్షణికవిజ్ఞానమొంది వాసనాబంధములను దెగఁగోసి ముక్తుఁ డగును.

దిగం—ఓరిమూర్ఖా! ఏదో మన్వంతరమునం దెవ్వఁడో ముక్తుఁ డయ్యెడు పక్షమున, ఇప్పుడే నశించెడు నీకందువలన నేమి యుపకారము కాఁగలదు? ఇంకొకప్రశ్న నడిగెదను నీ కిటువంటి ధర్మము నుపదేశించినవాఁ డెవఁడు?

బుద్ధా—నా కీధర్మము సర్వజ్ఞుఁడయిన బుద్ధదేవునిచే నుపదేశింపఁబడినది.

దిగం—ఓరీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని నీ కెట్లు తెలిసినది?

బుద్ధా—ఓయీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని మాబుద్ధాగమముల వలననే ప్రసిద్ధము.

దిగం—ఓరిబుద్ధిహీనుఁడా! ఆతని కాతని మాటలవలననే సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధించెడుపక్షమున, అప్పుడు నేనును సర్వజ్ఞుఁడనే. నీ పితృపితామహప్రభృతిత్రిసప్తపురుషులతోడఁగూడ నీవు నాకు దాసుడవని నాకును దెలిసినది.

బుద్ధా—ఓరి పాపపిశాచమా! మలపంకధరా! నేనెట్లు నీకు దాసుఁడనురా?

దిగ:—ఓరి వేశ్యాభుజంగా! ఓనుష్టభిక్షుకా! ఇది నీకొకదృష్టాంతరముగాఁజూపినానురా, ఇఁక నీకు విశ్వసింపఁ దగినప్రియవాక్యమొకటి చెప్పెదను. నీవు నీబుద్ధమతము విడిచి మాయార్హతశాసనము నవలంబించి దిగంబరవ్రతమును ధరింపుము.

బుద్ధా—ఓరిపాపుఁడా! నీవు పాడగుటయే కాక యితరులను గూడఁ బాడుచేయఁ జూచుచున్నావా?

క. పావనసత్స్వాతంత్ర్యము
భావింప ననింద్య మద్ది వర్జించి వెసన్
నీవలెను బిశాచత్వము
నీవసుధను లోకనింద్య మెవ్వఁడు కోరున్?

యీయార్హతమతధర్మ మెవ్వఁ డవలంబించును?

దిగం—గ్రహనక్షత్రవారచంద్రసూర్యోపరాగ శుక్రరాహు పరమార్థజ్ఞానసంవాదశాస్త్రముచేత నీభగవంతుఁడైనమాయర్హతుని సర్వజ్ఞత్వము నిరూపిత మైనది.

బుద్ధా—(నవ్వి) అనాదిసిద్ధమయిన జ్యోతిశ్శాస్త్రమువలని యింద్రియాగోచరజ్ఞానముచేత మోసపోయి నీ వీయతికష్టవ్రతము నాశ్రయించుచున్నావు.

చ. పరిమితమైన దేహమునఁ బాయక లోపలనుండుజీవుఁ డే
సరణి నెఱుంగనేరుచు నసంగతి మై భువనత్రయం బాగిన్?
కరము జ్వలించుచున్న, ఘటగర్భమునం దిడినట్టిదీప మే
కరణిని జూపనోపు గృహగర్భమునం గలవస్తుసంతతిన్?

కాఁబట్టి లోకద్వయవిరుద్ధమయిన యార్హతమతముకంటె బుద్ధమతమే శ్రేష్ఠమయినదిగాను, కేవల సుఖావహ మయినదిగాను, మిక్కిలి రమణీయ మయినదిగాను, నాదృష్టికి గోచరమగుచున్నది.

శాంతి—సఖీ! మనము మఱియొకచోటికిఁ బోవుదము.

కరుణ—అలాగుననే చేయుదము.

(అని ముందుకు నడుచు చున్నారు.)

శాంతి—(ముందువంకఁజూచి) మనముం దున్నయీపురుషుఁడు సోమసిద్ధాంతుఁడు. కానిమ్ము మన మక్కడకుఁగూడఁ బోవుదము.

[అప్పుడు కాపాలికరూపధారి యైన సోమసిద్ధాంతుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సోమ—(ముందుకు నడిచి)

మ. సముదారోగ్రనరాస్థిమాలికలు భూషల్ గా, శ్మశానంబె వి
శ్రమవాసస్థలిగాఁగ, భోజనపుఁబాత్రల్ పుఱ్ఱలై యొప్ప, ను
త్తమయోగాంజనశుద్ధదృష్టి మెయి నేదర్శింతు నన్యోన్యభి
న్నము లీలోకము, లీశుకంబె నవిభిన్నంబుల్ గదా యం చెదన్.

దిగం—ఓహో! ఈపురుషుఁడు కాపాలికవ్రతమును ధరించుచున్నాఁడు. ఈతనినిగూడ నొకప్రశ్న యడిగెదను. (సమీపించి) ఓరీ! కాపాలికా! నరాస్థికపాలధారీ! నీధర్మ మెటువంటిది? నీమోక్ష మెటువంటిది?

సోమ—ఓరీ! క్షపణకా! ఇప్పుడు మాధర్మమును శ్రద్ధతో వినుము.

శా. మస్తిష్కాక్తవసాభిఘారిమహామాంసంబు వ్రేల్తున్ శిఖిన్;
శస్త్రబ్రహ్మకపాలపూరితసురన్ సద్భక్తి సేవింపుదున్;
బ్రస్తుత్యార్హనికృత్తకంఠవిగళద్రక్తోగ్రధారాతతిన్
హస్తద్వంద్వకృతోపహార మిడి నే నర్చింతు నాభైరవున్.

బుద్ధా—(చెవులు మూసికొని) కటకటా! ఈధర్మచర్య మహాదారుణముకదా!

దిగం—అర్హాత! అర్హాత! ఘోరపాపకారి యెవ్వఁడో యీ బుద్ధిహీనుని వంచించెను.

సోమ—(కోపముతో) ఓరీ! పాపాత్మా! పాషండాధమా! బోడీ! చండాలా! కేశోల్లుంచకా! చతుర్దశభువనోత్పత్తి స్థితిప్రళయ ప్రవర్తకుఁడును వేదాంతసిద్ధాంతప్రసిద్ధప్రభావుండును భగవంతుండును నగభవానీవల్లభుండు వంచకుఁడు రా? ఆయన ధర్మమహిమను నే నిప్పుడు కనఁబఱిచెదను.

మ. హరిరుద్రాబ్జభవాదినిర్జరసమూహంబెల్ల రావించెదన్;
సరిగా మింటఁజరించుతారకలసంచారంబు నే నిల్పెదన్;
బురశైలాదులతోడ నిమ్నమహి పయఃపూర్ణంబు గావించి యీ
వరతోయంబునుద్రావెదన్ క్షణములో భాండంబుల న్సర్వమున్.

దిగం—ఓరీ! కాపాలికా! నే నిందుచేతనే నిన్నెవ్వఁడో యైంద్రజాలికుఁడు మాయలుచూపి మోసముచేసెనని చెప్పియున్నాను.

సోమ—ఓరి పాపీ! పరమేశ్వరుఁడైంద్రజాలికుఁడని యింకను నాక్షేపించుచున్నావా? వీని దుష్టత్వము కోపోద్రేకము కలిగించుచున్నది. (కత్తి యొరనుండి తీసి)

ఉ. ఈనిశితోగ్రఖడ్గనివికృత్తభవద్గళనాళికోచ్ఛలత్
ఫేనిలబుద్బుదాఘమయతభీకరశోణితభూరిధారలన్
నే నిదె తృప్తిచేసెద వినిశ్చలభక్తిని దుర్గకిష్ట క్రీ
డానినదోల్లసడ్డమరుధాంకరణాగతభూతవర్గమున్.

(అని కత్తి పయి కెత్తుచున్నాఁడు.)

దిగం—(భయముతో) ఓమహానుభావా! అహింస పరమ ధర్మము సుమా. అని బుద్ధాగముని మఱుఁగు చొచ్చుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—(సోమసిద్ధాంతుని వారించుచు) ఓ మహానుభావా!

వినోదార్థముగా జరపఁబడినయీ వాక్కలహమునుబట్టి యీతాపసుని గొట్టుట యుక్తము కాదు.

సోమ—(ఖడ్గము నొరలో వేయుచున్నాఁడు.)

దిగం—(ఊటఁటనొంది) ఓ మహానుభావా! ఇప్పుడుమీకుద్భవిల్లినఘోరరోషము శాంతిపొందినపక్షమున, నేను మిమ్ముఁ గొన్ని ప్రశ్న లడుగఁదలఁచి యున్నాను.

సోమ—అడుగు. అడుగు.

దిగం—మీయుత్తమధర్మమును నేను విన్నాఁడను. ఇఁక మీమోక్ష మెట్టిదో చెప్పఁడు.

సోమ—వినుము—

మ. తమి నేరేన్ విషయానుభోగములచేఁ దక్కన్ సుఖంబందిరే?
సమలానందవిమూఢజీవదశ రేయే యామోక్షమా నేని, ధీ
భ్రమ లే కెవ్వఁడు కోరి వేఁడుకొనుఁ దత్పాషాణముక్తిం గసణ?
ప్రమదాళిన్ సతిఁగాఁగఁ దన్నుశివుఁగా భావించి యాలింగనం
బమరం జేసి సుఖింప ముక్తియగునం చాశర్వుఁ డాడెం జుమీ.

శాంతి—పాపము శాంతిల్లునుగాక! పాపము శాంతిల్లును గాక! భగవంతుఁ డయినభవానీపతి యిటువంటిశాస్త్రమునకుఁ దానెప్పు డయినను గర్త యగునా? ఇదియెవ్వరోదురాత్ములుకల్పించిరి.

బుద్ధా—ఓ మహానుభావా! రాగరహితులుకానివారికిముక్తి కలుగు నన్నయీమాట యాదరణీయము కాదు.

దిగ—ఓయీ! కాపాలికా! నీకుఁ గోపము రానిపక్షమున నే నొక్కమాట చెప్పెదను. రాగయుక్తుఁ డయినదేహధారి ముక్తుఁ డగుననుట వేదవిరుద్ధము.

సోమ—(తనలో) అయ్యో! వీరిమనస్సులు శ్రద్ధారాహిత్య

ముచేతఁ జెడియున్నవి. కానిమ్ము. (తెరవంకఁజూచి ప్రకాశముగా) ఓ శ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

[అప్పుడు కాపాలినీరూపధారిణియైన శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

కరుణ—సఖీ! చూడుము. రజస్సుయొక్కకూఁతురైనయీ శ్రద్ధను జూడు. ఈమె—

చ. విరిసినవల్లగల్వలను వీఁక యడంచువిలోలనేత్రముల్,
వరవిమలాస్థినిర్మితకవత్కమనీయవిభూషణావళుల్,
గురుజఘనస్తనాతిభరకుంఠితకోమలమందయానముల్,
సురుచిరపూర్ణచంద్రనిభసుందరవక్త్రము నొప్ప నొప్పెడున్.

శ్రద్ధ—(ముందుకువచ్చి) ఇదిగో వచ్చినదానను. స్వామీ! ఏమి యాజ్ఞ?

సోమ—ప్రియురాలా! దురభిమానియైన యీభిక్షుని ముందుగాఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

శ్రద్ధ—(బుద్ధాగముని నాలింగనము చేసికొనుచున్నది)

బుద్ధా—(సంతోషముతో నాలింగనము చేసికొని యొడలు గగుర్పొడువఁగా జనాంతికముగా) ఓహో! ఏమి యీకాపాలినిసుఖస్పర్శ!

చ. చండతరానురాగమునఁ జన్నులు పాణులనొత్తి పల్వురక
రండలఁ గౌఁగిలించితి ఘనస్తనభారలఁ దొల్లి; యెందు నీ
చండికచోపగూహభవసౌఖ్యముతో సరిగాన నంచు నే
దండిగ నూఱుసార్లు శపథంబులు చేసెద బుద్ధుతోడుగన్.

ఓహో! కాపాలికచరిత మెంతపుణ్యప్రదమయినది! ఓహో! సోమసిద్ధాంత మెంతశ్లాఘ్యమయినది! ఈధర్మ మాశ్చర్యకరమయినది! ఓమహానుభావా! సర్వవిధముల చేతను నేను బుద్ధానుశాసనమును

విడిచి నీ పరమేశ్వర సిద్ధాంతమునందు ప్రవేశించెదను. ఇప్పుడు నీవాచార్యుఁడవు: నేను శిష్యుఁడను. కాఁబట్టి నన్నిప్పుడే పారమేశ్వరదీక్షయందు ప్రవేశపెట్టుము.

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! నీవు కాపాలినీస్పర్శనముచేత మయిల పడినాఁడవు. కాఁబట్టిదూరముగా నుండుము.

బుద్ధా—ఓరి పాపాత్మా! కాపాలినియొక్క పరిరంభణమహోత్సవముఁ గానక నేనింతవఱకును వంచితుఁడ నయితిని.

సోమ—ఓప్రియురాలా! నీవిప్పు డీక్షపణకునిఁగూడ నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శ్రద్ధ—(దిగంబరసిద్ధాంతుని గాఁగిలించుకొనుచున్నది)

దిగం—గగుర్పాటుతో ఓహో! అర్హంత! అర్హంత! ఓహో! ఏమి యీకాపాలినీ సుఖస్పర్శనము! ఓసుందరీ! నీవింకొకసారి నన్ను మరలఁ గాఁగిటఁ జేర్చుము. (తనలో) ఔరా! నే నిప్పుడు మహాత్తరమయిన యొకయింద్రియవికారమునకు లోఁబడినాఁడను. ఇఁక నేమి యుపాయము! ఇప్పుడేదియు క్రమము! కానిమ్ము. ఇప్పుడీనెమిలిపింఛము కప్పుకొనెదను. (అని అట్లు చేయుచున్నాఁడు)

క. ఓ పీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహరిణకమనీయాక్షీ!
మాపటి కీవు రమించిన,
నాపయిఁ జేయఁగలదేది యాశ్రావకిచేఁ?

ఓహో! కాపాలికశాస్త్ర మొక్కటియే భోగమోక్షసాధనము! ఓయాచార్యా! నేనిప్పుడు నీదాసుఁడ నయినాఁడను. నన్నుఁగూడ శ్రీమహాభైరవానుశాసనమునందు దీక్షితుని జేయుము.

సోమ—కూరుచుండుఁడు.

ఇద్దఱు—(కూరుచున్నారు.)

సోమ—(పాత్రము చేతఁబట్టుకొని ధ్యానమున నభినయించుచున్నాఁడు.)

శ్రద్ధ—ఓ దేవా! ఈ పాత్రము సురాపూరిత మయినది.

సోమ—(చూచి తాను గొంత త్రాగి మిగిలినదానిని బుద్ధాగమ దిగంబర సిద్ధాంతుల కిచ్చుచున్నాఁడు.)

క. ఇది పావన మిది యమృతం
బిది యఘరోగౌషధ మిది యీశ్వర ఘటితం
బిది భవపాశచ్ఛేదక
మిది యాస్వాదింపుఁ డిపుడు తృప్తిగ మీరల్.

ఇద్దఱు—(ఆలోచించుకొనుచున్నారు.)

దిగం—మా శాస్త్రాశాసనమును బట్టి మద్యపానము కూడదు

బుద్ధా—కాపాలికుఁ డెంగిలిచేసినకల్లు నే నెట్లు త్రాగగలను!

సోమ—(ఆలోచించి జనాంతికముగా) ఓ శ్రద్ధా! నీ వాలోచించుచున్నా వేమి? పశుత్వ మిప్పటికిని వీరిని విడువలేదు. నావదన సంసర్గదోషమువలన సుర యపవిత్ర మయినదని వీరెంచుకొనుచున్నారు. కాఁబట్టి ఓ పూజ్యురాలా! నీవక్త్రాసవముచేత దీనిని శుద్ధి చేసి వీరికిమ్ము. స్త్రీలనోరు సదా శుచి యని తైర్థికులు సహితము చెప్పారు.

శ్రద్ధ—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని పానపాత్రము పుచ్చుకొని తాను గొంత త్రాగి మిగిలినదానిని వారిదాపునఁ బెట్టుచున్నది.)

బుద్ధా—ఇది మహాప్రసాదము. (అని పానపాత్ర మందుకొని త్రాగుచున్నాఁడు) ఆహా! ఏమి యీసురయొక్క సువాసన!

చ. సకియలపొత్తునన్ వెనుకఁ జక్కఁగ నెన్నియొసార్లుఁగ్రోలనే
వకుళసువాసనామధురవార సతీవదనాసవంబు? ని
ర్వ్యాకులుసుందరీముఖసుహాసవ మానరుగాక దేవతల్,
ప్రకటసుధారసంబుపయి వాంఛయొనర్తురె దీనిఁ గ్రోలినన్?

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! అంతయు నీవే త్రాగకుు. కాపాలినీ వదనోచ్ఛిష్టమయిన యీమద్యమును నాకుఁగూడఁ గొంత యిమ్ము.

బుద్ధా—(పానపాత్రము దిగంబరసిద్ధాంతుని ముం దుంచుచున్నాఁడు.

దిగం—(త్రాగి) ఓహో! ఏమి యీమద్యముయొక్క మాధుర్యము! ఏమి రుచి! ఏమి గంధము! ఏమి పరిమళము! అర్హ్వదను శాసనములోఁబడి చిరకాల మిటువంటి సురారసము లేక మోసపోతిని. ఓభిక్షుకా! నాయంగములు తిరుగుచున్నవి. నేను శయనించెదను.

బుద్ధా—అటు చేయుము. (ఇద్దఱును బరున్నారు.)

సోమ—ఓప్రియురాలా! మనకిప్పుడు వెలలేక యిద్దఱు దాసులు లభించినారు. కాఁబట్టి మనము నృత్యము చేయుదము.

(ఇద్దఱు నృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—ఓ భిక్షుకా! ఈకాలపాలికుఁడు—కాదుకాదు, ఈ యాచార్యుఁడు కాపాలినితోఁగూడమంగళనృత్యముచేయుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి వీరితో మనముకూడ నృత్యము చేయుదము.

బుద్ధా—ఆలాగుననే చేయుదము. (అనిమదము చేతసోలుచు నృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—క. "ఓ పీనఘనస్తని! ఓ
కాపాలిని! భీతహారిణక మనీయాక్షీ!

మా కటి కీవు రమించిన,
నాపయిఁ జేయఁగలదేది యాశ్రావకిచేఁ?"

(అని పాడుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—ఆచార్యా! ఈశాస్త్రమత్యద్భుతమయినది! ఇక్కడ గస్తపడ నక్కఱలేకయే యభిమతార్థసిద్ధులుసంపాద్యములగుచున్నవి.

సోమ—ఇది యెంత యాశ్చర్యము! చూడు—

మ. తనియం బొందుదు రీప్సితార్థవిషయత్యాగంబు లే కీమతం
బున మోక్షప్రియు లష్టసిద్ధులఁ గరంబున్, యోగవిఘ్నంబులై
యునికిం బ్రాకృతమంత్రసిద్ధులను వశ్యోచ్చాటనాకర్షమో
హనవిక్షోభణమారణాదులఁ దృణంబల్లెంతు రత్యంతమున్.

దిగం—ఓయి కాపాలికా! (ఆలోచించి) ఓరి యాచార్యా! ఓ రాజబాంధవా! (అని తూలుచుఁ దిరుగుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—మున్నలవాటు పడనివాఁ డగుటచేత నీతపస్వి మధుపానాధిక్యమువలన మిక్కిలి మత్తెక్కియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యిప్పుడితనిమత్తు పోవుపని చేయవలెను.

సోమ—ఆలాగుననే చేయుదము. (అని తననోటిలోనితమ్మి దిగంబర సిద్ధాంతుని నోటిలోఁ బెట్టుచున్నాఁడు.)

దిగం—(స్వస్థుఁడయి) ఓయాచార్యా! నిన్నొక్కటి యడిగెదను. నీకిప్పుడు సురనాకర్షించుటయందున్నశక్తిస్త్రీపురుషులనాకర్షించుటలోఁగూడఁ గలదా?

సోమ—ఇది యేమిగొప్పయని యడుగుచున్నావు? చూడు—

మ. వరవిద్యాధరకాంతలన్, సురసతీవారంబు, నాగేంద్రసుం
దరులన్, యక్షవిలాసినీమణుల, మద్వాంఛానుసారంబుగా

మరిమెవ్వారలనైన, మూజ్జగములక్ష మద్గోప్యసంశ్లాఘ్యుదు
ష్కరవిద్యాబలగౌరవంబున సమాకర్షింపఁగాఁ జాలుదున్.

దిగం—ఓయీ! మనమందఱమును మహామోహునికింకరుల
మని యిప్పుడు నేను గణితముచేతఁ దెలిసికొన్నాఁడను.

ఇద్దఱు—నీవు తెలిసికొన్నదంతయు సత్యమే.

దిగం—అట్లయినయెడల మనమిప్పుడు రాజకార్యమొకటి
యాలోచింపవలెను.

సోమ—అది యేది?

దిగం—సత్త్వపుత్రియైనశ్రద్ధను రాజుగారి యాజ్ఞాప్రకార
ముగా మనము పట్టితేవలెను.

సోమ—అతొత్తుకూఁతు రెక్కడ నున్నదో నాకు జెప్పుము.
నేను వెంటనే దానిని నావిద్యాబలముచేత నాకర్షించి తెప్పించెదను.

దిగం—నేనిప్పుడు లెక్కవేసి నీకుఁజూపెదను. (అనిబలపము
పుచ్చుకొని భూమిమీఁద స్థానములు వేసి గణించుచున్నాఁడు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడుహతాశులయినవీరిమాటలు మాతల్లిని
గూర్చినవైనట్లు వినబడుచున్నవి. మనము సావధానముగా విందము.

కరుణ—సఖీ! అలాగుననే చేయుదము. (అని యిద్దఱు నాల
కించుచున్నారు.)

దిగం—గీ. జలమునను లేదు; లే దెందు స్థలమునందు;
శైలముల లేదు; లేదు పాతాళమందు;
శ్రద్ధ యయ్యది హరిభక్తి సహిత యగుచు
నున్న దిపుడు మహాత్ముల యుల్లములను.

కరుణ—(ఆనందముతో) సఖీ! నీవు భాగ్యశాలినివి. శ్రద్ధ
విష్ణుభక్తిదేవియొక్క పార్శ్వవర్తినియై యున్నది.

శాంతి—(హర్షము నటించుచున్నది.)

బుద్ధా—ఆ! కాముని విడిచిపోయిన ధర్ముఁ డెక్కడ నున్నాఁడు?

దిగం—(మరల సంకెలు గణించి)

గీ. జలమునను లేఁడు; లేఁ డెందు స్థలమునందు;
శైలముల లేఁడు; లేఁడు పాతాళమందు;
విష్ణుభక్తితో ధర్ముండు వేడ్కఁ గూడి,
యున్నవాఁడు మహాత్ముల యుల్లములను.

సోమ—(విషాదముతో) అక్కటా! మనమహారాజునకు గొప్పకష్టము వచ్చినది.

చ. తలఁపఁగ విష్ణుభక్తియె నిదానము శాశ్వతహర్షసిద్ధికిన్;
గలసెను దానితో నిపుడు క్రన్నన సత్త్వకుమారి శ్రద్ధయున్;
జెలియగు కాముని న్విడిచి చేరెను ధర్ముఁడుగూడ నచ్చటన్;
దలఁతు వివేకుకార్య మిఁకఁ దద్దయు సిద్ధిని బొందినట్లుగన్.

అయినను మనము ప్రాణాంతోపద్రవము వచ్చినను వెనుక తీయక స్వామికార్యమును జేయవలెను. ఇప్పుడు ధర్మశ్రద్ధలను బట్టి తెచ్చుటకయి మహాభైరవీవిద్యను బంపుజేసెదను.

(అని ముగ్గురును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడు మనమును హతాశులయిన వీరి దుర్వ్యవసాయమును దేవియైనవిష్ణుభక్తికి నివేదింతము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము.

[అప్పుడు మైత్రి ప్రవేశించుచున్నది.]

మైత్రి—మహాభైరవియొక్క వాతఁ బడకుండ ధర్మునితోఁ గూడ నా ప్రియసఖియైన శ్రద్ధను విష్ణుభక్తి కాపాడెనని ముదితవలన నేను విన్నదానను. కాఁబట్టి యాతహాతహ పడుచున్నమనస్సుతో నా ప్రియసఖి నెక్కడఁ జూడఁ గలుగుదును?

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్రద్ధ—(నలుగుదిక్కులనుజూచి భయోత్కంపముతో)

మ. కనకన్, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిస్ఫుర
ద్ఘనదృష్టిన్ శిఖికీలికారుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మినిరోద్యత్ఖరదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవిన్
గనుచున్నట్లు వడంకుఁ జిత్తమిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.

మైత్రి—(తనలో) అయ్యో! నా ప్రియసఖియైన శ్రద్ధాదేవి భయసంభ్రమోద్భ్రాంతహృదయయయి గాలిచేఁ గదలుచున్న కదళీతరుప్రకాండమువలెఁ గంపమొందుచున్నయంగములతోఁ దనలోఁ దానే దో యులోచించుకొనుచు, దాపునకువచ్చినను నన్నుఁ జూడకున్నది. కాఁబట్టి నేనే యీమెను బలుకరించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓ ప్రియసఖి! శ్రద్ధా! ఇదేమి? నీవు మనస్తాపముచేత నన్ను సహితము చూడకున్నావు!

శ్రద్ధ—(చూచి నిట్టూర్పుతో) ఓ ప్రియసఖి! మైత్రి

క. చెలి! కాళరాత్రినోటను
బలుకోఱలనడుమఁ జిక్కి ప్రాణములోడన్

వెలఁబడుచు నేను గనుఁగొనఁ
గలిగితి నీజన్మమందె క్రమ్మఱ నిన్నున్.

కాఁబట్టి నీవు దగ్గఱగా వచ్చి నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

మైత్రి—(ఆలింగనము చేసికొని) సఖీ! అట్లు విష్ణుభక్తిమహా భైరవియొక్క ప్రభావము నడఁచివేసినను, నీయంగములింకను గంప మొందుచున్న వేమి?

శ్రద్ధ—

మ. వెనుకఁ, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిక్షిప
ద్ఘనదృష్టిఁ, శిఖికీలికారుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మివిభోద్యత్ఖరదంష్ట్రికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవిఁ
గనుచున్నట్లు వడంకుఁ జిత్తమిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.

(అని మరలఁ బఱంచుచున్నది.)

మైత్రి—(భయముతో) హా! హతాశురాలయినయామె ఘోరరూపము కలదిగదా? ఆప్రకారముగా వచ్చి యామె యేమి చేసినది?

శ్రద్ధ—సఖీ! వినుము—

చ. ధరణికి డేగడిగ్గెడువిధంబున భైరవి డిగ్గి, నన్ను దు
ర్భరచరణద్వయిం బొదివి, వామకరంబున ధర్ముఁ బట్టి, యం
బరమున కేగ వేగఁ, బెరుమాంసపుముద్దలు రెండు గృధ్రభీ
కరనఖరాగ్రకోటి నిడి గ్రక్కున నింగికిఁ బాఱు క్రైవడిన్.

మైత్రి—అయ్యో! అయ్యో! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

శ్రద్ధ—సఖీ! ఊఱడిల్లుము.

మైత్రి—(తెలివితెచ్చుకొని) తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత నాయార్తనాదమువలన దయార్ద్రహృదయ యయి—

మ. పౌరి గద్దింపుచు విష్ణుభక్తి యచటన్ భ్రూభంగకౌటిల్యభీ
కరము౯ నిర్భరకోపపాటలము నా కంటన్విలోకింపఁగా,
ధరణిం గూలెను, వజ్రపాతహతిచేతన్ భూమిపైఁద్రెళ్లు ను
స్థిరభూభృచ్ఛిలయట్లు, భైరవి శిరోస్థివ్రాతముల్ నుగ్గుగాన్.

మైత్రి—ప్రియసఖీ! దైవవశముచేతఁ బులినోటఁ బడి వెలువడినకురంగాంగనవలెనే నీవును నీభాగ్యముచేతఁ బ్రతుకఁగంటివి. తరువాత, తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత విష్ణుభక్తిదేవి "నన్నుసహితమువమానింప బ్రవర్తించుచున్న దురాత్ముఁడయినయామహామోహాప్రేరితమును నేను సమూలముగా నిర్మూలము చేసెదను" అని కోపావేశముతోఁ బలికి, నావంకఁజూచి "ఓశ్రద్ధా! నీవుపోయివివేకునితోనిట్లుచెప్పుము. నీవు కామక్రోధాదులను నిర్జించుటకయి ప్రయత్నింపుము. అప్పుడు వైరాగ్యోదయము తప్పక గలుగును. నేనును సమయమువేచిప్రాణాయామాదుల కుత్సాహము పుట్టించి నీసైన్యము ననుగ్రహించెదను. ఋతంభరాది దేవులు శాంత్యాదులకౌశలముచేత నుపనిషద్దేవీసంగమమువలనఁ బూజ్యుఁడవయిన నీకుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డుదయించు సాధనమును జేయుదురు" అని సెలవిచ్చినది. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు వివేకుని సన్నిధికిఁ బోవుచున్నాను. ఇప్పుడు నీ వేపనిమీఁదదినములు పుచ్చుచున్నావు?

మైత్రి—అక్కచెల్లెండ్రము మేము నలువురమును విష్ణుభక్తియొక్క యాజ్ఞచేత వివేకుని కార్యసిద్ధికొఱకు మహాత్ముల యాత్మలయందు నివసించెదము.

చ. నను సుఖజీవులందుఁ, గరుణన్ ఘనదుఃఖితులందుఁ, బుణ్యకా
　ర్యనిరతులందు నమ్ముదిత, భ్రష్టసుబుద్ధులయందుపేక్ష, వా
　రనుపఁదలంత్రు; మేమటనుండుట నాత్మలు రాగలోభము
　ఖ్యాఖిలదోషదూషితము లయ్యును గాంచును నిర్మలత్వమున్.
కాఁబట్టి యీవిధముగాఁ దోఁబుట్టువులమైన మేము నలువురమును వివేకాభ్యుదయముకొఱకైన వ్యాపారముచేత వాసరములు గడపుచున్నాము. ఓప్రియసఖీ! నీవిప్పుడెక్కడ వివేకమహారాజును గనుఁగొనఁగలవు?

శ్రద్ధ—"రాధాదేశమని యొకటి యున్నది. అక్కడభాగీరథీ సముద్రదేశమున నలంకారభూతమయిన చక్రతీర్థమునందు మీమాంసానుగతయైన మతిదేవితోఁ గూడ నెట్లో ప్రాణములు నిలుపుకొని వ్యాకులహృదయముతో నుపనిషద్దేవీసంగమార్థముగా వివేకుఁ డహర్నిశమును దపస్సు సేయుచున్నాఁడు" అని దేవియైన విష్ణుభక్తియే నాతో సెలవిచ్చినది.

మైత్రి—ఓప్రియసఖీ! నీవచ్చటికిఁ బొమ్ము. నేనును నాపనికిఁ బోయెదను.

శ్రద్ధ—అట్లుచేయుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది విష్కంభము

[అప్పుడు వివేకమహారాజును బ్రతీహారియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—ఓరి మహామోహా! ఓరిదోసకారిపీనుఁగా! ఈమహాజనులెల్ల నీవల్ల సర్వవిధముల చేతను జెడిపోయిరి.

శా. జ్ఞానానందము నిస్తరంగము మహాశాంతంబు ప్రోద్యన్మహ
త్త్వానూనంబు మహామృతాబ్ధిజల మాహా తాగరందుండియున్;
వే నిస్సారమరీచికాజలములం దే మున్గుచుం దేలుచుః
బానస్నానము లాచరించెదరు విభ్రాంతి స్వమాహాత్మ్యకుల్.
సంసార చక్రవాహకుఁడై యున్న మహామోహునకజ్ఞానమేమూలము.
ఆయజ్ఞానము తత్త్వబోధమువలననే నివృత్తి కాఁగలదు. ఎట్లన—
గీ. అవని నజ్ఞానమూలకమైనయట్టి
పృథులసంసారవృక్షంబు పెల్లగించి
పరముఁ గూర్చు విశ్వేశ్వరోపాసనాఖ్య
బీజజన్యావబోధంబె వెరవునుమ్ము.
తలుచుగా మంచివారు పూనినకార్యములకు దేవతలు తోడుపడుదు
రని తత్త్వవేత్తలు చెప్పుదురు. అందుచేతనే విష్ణుభక్తిదేవి యిప్పుడు
"నీవు కామాదులను గెలుచుటః కుద్యోగింపుము; నేనును నీపక్షమవ
లంబించెదను" అని సందేశము పంపినది. అక్కడః బ్రధానవీరుఁ
డై యున్న కాముని వస్తువిచారుఁ డొక్కఁడే జయింపఁదగినవాఁడు.
కానిమ్ము. వానిని నిర్జించుటకయి యిప్పు డతనినే నియమించెదను.
ఓ వేదవతీ! నీవు వస్తువిచారుని బిలుచుకొనిరమ్ము.
ప్రతి—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించి వస్తువిచారునితోఁగూడః బ్రవేశించుచున్నది)

వస్తు—అయ్యో! నిర్విచారసౌందర్యాభిమానవర్ధిష్ణుఁడైన
కామపిశాచునిచేతను ముఖ్యముగా దురాత్ముఁడైన మహామోహుని
చేతను లోకము చెడిపోవుచున్నది.
చ. కలికి యటంచునున్, గలువకంటి యటంచును, సుభ్రువంచు మం
జులసుముఖాబ్జ యంచు. చను స్తనియంచు, బృహన్నితంబ యం

చెలమి నతించుఁ గాంచు భ్రమియించు రమించు బుధుండు నౌర! చ
ల్వ లశుచి భస్త్రిలంచు నదలంపదు మోహవిచేష్టితంబునన్.

చక్కగా వస్తువిచారము చేయఁగలసూక్ష్మబుద్ధులకు సహితము మాంసాస్థిపంజరములైన స్త్రీలు స్వభావదుర్గంధనిలయ లనియు భీభత్సవేష లనియు వైరాగ్యము కలుగకున్నది. అట్లయినప్పుడు వారియం దితరగుణారోపణము చేయుట స్పష్టమే.

మ. వరముక్తామణిహారముల్ ఘృణిరణత్స్వర్ణాంగదంబుల్, సితాం
బరచిత్రోరుదుకూలముల్, ఘుసృణపున్నాగపూఁతలున్, దావిపూ
సరముల్, పైఁ బయిఁ జూచి యల్పమతు లిచ్చం గాంత్రు సమ్మో [హమున్
ధర నారుల్ నరకార్థనామ లనుచుం దర్కింతు రుద్యన్మతుల్.

(ఆకాశమువంకఁ జూచి) ఓపాపీ! చండాలా! ఓరి కామా! అనావలంబనముగా వచ్చి నీవీలాగున జనులను వ్యాకులపెట్టుచున్నా వేమిరా? ఓహో! కామావిష్టుఁడు—

మ. ననుఁ గామించెను బాల యీమె, మెలమిన్ సన్నిమ్నగాంకాస్య [చూ
చెను, నీయుత్పలనేత్ర కౌఁగిటను జేర్చెన్ న, న్ననున్ గామి! మో
ఘనమూర్ఖా! నినుఁగాంచె నెవ్వతె? నినుంగామించె నెవ్వర్తె? యం
గన మాంసాస్థులబుంగ; లోపలి నిరాకారుండె వీక్షించెడున్.

ప్రతీహారి—ఓమహానుభావా! ఇటురమ్ము.

ఇద్దఱు—(ముందుకు నడుచుచున్నారు.)

ప్రతీ—అదె మహారా జాసీనుఁడయి యున్నాఁడు. నీ వాయనసన్నిధికిఁ బొమ్ము.

వస్తు—(ద్వారపునకుఁ బోయి) దేవా! జయము గుఁగాక! జయ ముగుఁగాక! వీఁడె వస్తువిచారుఁడు దేవరకుఁ బ్రణమిల్లుచున్నాఁడు.

వివే—వస్తువిచారా! ఇక్కడఁ గూర్చుండుము.

వస్తు—(కూరుచుండి) దేవా! మీ సేవకుఁడు వీఁడిదె వచ్చి యున్నాఁడు. ఆజ్ఞయేమో యనుగ్రహింపవలెను.

వివే—మహామోహునితో మనకుయుద్ధము సంప్రాప్తమయి నది. అక్కడఁ బ్రధానవీరుఁడు కాముఁ వానికిఁ బ్రతివీరునిఁగా మేము నిన్ను నిరూపించినాము.

వస్తు—దేవరవారు నన్నిట్లు సంభావించుటచేత నేను ధన్యుఁ డనయినాఁడను.

వివే—ఇఁక నీ వేయాయుధముచేకఁ గాముని జయించెదవు?

వస్తు—ఓహో! పంచశరుఁడా? వానికున్నవి యైదమ్ములు. పూవిల్తుని గాముని జయించు టెంతపని? ఇక్కడఁగూడ శస్త్రగ్ర హణ మపేక్షింపవలెనా దేవరవారు చిత్తగింపుఁడు.—

ఉ. ఇంద్రియమార్గమందు మనసేగకయుండఁగ దారిమాపెదన్
జంద్రనిభాస్యలం దలఁచినన్, ముఖదర్శన మాచరించినన్
సాంద్రవికారముల్ గలుగు; నాతులు రోఁతలకిమ్ము లంచు, రా
జేంద్ర! ప్రతిక్షణంబు మదినెంచుచుఁ గాముని రూపుమాపెదన్.

వివే—మేలు! మేలు!

వస్తు—అంతేకాక,

చ. తతపులినస్రవంతుల, నితాంతపతర్ఝరచిక్కణోపలాం
చితగిరులన్, సుసాంద్రతరుశీతలపుణ్యవనవ్రజంబులన్,
యతిబుధసంగతిం దనరి, వ్యాసవినిర్మితశాంతివాక్యముల్
ధృతిఁ బఠియింప నబ్బిన, నిఁకెక్కడికామునిఁ ఢీఁకేటికాఘినుల్?

నారీమణియే కామునికిఁ బ్రధానాస్త్రము. అట్టినారియొక్కటె జయింపఁబడినపక్షమున, తత్సహాయు లందఱును విఫలప్రయత్నులయి భంగమును బొందుదురు. ఎట్లన—

ఉ. గందముఁ, గౌముదీనిశలుఁ గల్వలరాయఁడు, బూవుఁదోఁటలం
దందపుఁబాటపాడు మధుపాళుల నొప్పు వసంతకాలమున్,
మందకదంబవాయువులు, మంద్రరవాబ్దలసద్దినంబులున్,
డిందని కామమిత్రములు; నిర్జితు లందఱు స్త్రీల గెల్చినన్.

ఇఁకఁ గాలవిలంబము చాలును. ఇప్పుడు దేవరయాజ్ఞ యేమి?

క. ఉరుతరవిచారశరముల
నరిబలములఁ గూల్చి సేన యడఁచెదఁ గామున్;
గురుసేనఁ ద్రుంచి పార్థుఁడు
శరధారల సింధురాజుఁ జంపినకరణిన్.

వివే—(ప్రసాదపూర్వకముగా) మంచిది. నీవు శత్రువిజయమునకు సన్నద్ధుఁడవు కమ్ము.

వస్తు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అనిప్రణమిల్లి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

వివే—వేదవతీ! నీవు పోయి క్రోధుని జయించునిమిత్తము క్షమను బిలుచుకొని రమ్ము.

ప్రతీ—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి క్షమతోఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది)

క్షమ—

ఉ. క్రోధమహాంధకారఘనదుర్గ్వికటభ్రుకుటీతరంగరా
ద్రాధికు లుగ్రసాంధ్యకిరణారుణదృష్టులు నా మహావిష

    బాధమదూషణోక్తులకు నల్గక సైతురు, వీరులో యనన్,
    సాధులు నిశ్చలాత్మమలసాగరతుల్యగభీరు లెంతయున్.
        (శ్లాఘనపూర్వకముగాఁ దన్నుఁ జూచుకొని)
ఉ. లేదు వచోధికశ్రమము; లేదు శిరఃపరిపీడనంబునున్;
    లేదు మనోపతాపమును; లేదు శరీరవిమర్దనంబునున్;
    లేదలహింస యాదిగ గణింపఁగఁ గల్గునసర్థయోగమున్;
    క్రోధిగ నేన తద్దయును గ్రోధజయంబున శ్లాఘ్య నయ్యెదన్.
(ఇద్దఱును ముందుకు నడుచుచున్నారు)

పశ్రీ—అదె మహారాజుగారు. ప్రియసఖీ! ఆయనను సందర్శించుకొందము.

క్షమ—(సందర్శించి) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! ఇదిగో దేవరవారి దాసురా లయినక్షమ సాష్టాంగప్రణామము చేయుచున్నది.

వివే—ఓ క్షమా! ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

క్షమ—(కూరుచుండి) దేవా! ఈసేవకురా లెందునిమిత్తము పిలిపింపఁబడినదో యాజ్ఞ యిండు.

వివే—ఓ క్షమా! మా కిప్పుడు సంప్రాప్త మయినయుద్ధమునందు దురాత్ముఁ డయినక్రోధుని నీవు జయింపవలెను.

క్షమ—దేవరవారి యనుగ్రహమువలన నేను మహామోహుని నైనను జయించుటకు సమర్థురాల నగుదును. ఇఁక నాతని యనుచరమాత్రుఁ డైన క్రోధుఁ డెంత? నేనాపనిని శీఘ్రముగానే నిర్వహించెదను.
ఉ. అన్నిట దేవయజ్ఞపితృయజ్ఞతపోధ్యయనక్రియాదు లె
    న్నన్నొ యశారకాంబ సమయించెడువానిని బాపకర్మునిన్

గన్నుల నిప్పుకల్ కరముఁ గ్రొక్కుచువాని వధింతుఁ గ్రోధునిన్
మున్నలభద్రకాళి యదముగ్ మహిషాసురుఁ జంపినట్లుగన్.

వివే—ఓక్షమా! ఇప్పుడు క్రోధవిజయోపాయము నాకు వినిపింపుము.

క్షమ—దేవా! విన్నవించెదను వినుఁడు.

చ. పురుషుఁడుక్రుద్ధుఁ డౌటనగు మోహము, దురాగ్రహముచోఁ బ్రసాదముగ్
బరుషవచస్కుఁడౌచోఁ గుశలవార్త, ప్రమోదము తాడనోగ్రుఁడౌ,
నెరపఁగఁ జెల్లుఁగే బొందుదు రనిర్జితచిత్తులు దైవికాపదు
త్కరమునఁ గ్రోధభావ మెటుకల్గు దయారసమానసంబులన్!

వివే—సాధు! సాధు!

క్షమ—దేవా! క్రోధుని జయించుటవలననే హింసాపారుష్యమానమాత్సర్యాదులు సహితము జయింపఁబడినవా రగుదురు.

వివే—మంచిది. నీవు శత్రువిజయమునకు సంసిద్ధురాలవు కమ్ము.

క్షమ—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వివే—వేదవతీ! లోభునిజయించుటకయి సంతోషునిబిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతీ—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి సంతోషునితోడఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

సంతో—(ఆలోచించి జాలితో)

చ. ప్రతివనమందు స్వేచ్ఛముగఁబండ్లు లభించును భూరుహంబులన్
హితవుగ నెల్లచో వారకు నేళ్ళను జల్లని స్వాదుతోయముల్;

ప్రతిలతయందుఁ జిక్కు మృదుపల్లవముల్ సుఖశయ్య కింపుగాఁ;
నతికృపణుల్ శ్రమంపడుదు రట్లయిముఁ ధని కాంగణంబులన్.

(ఆ కాశమువంకఁ జూచి) ఓరి మూర్ఖా! లుబ్ధా! నీయీ వ్యామోహము దురుచ్ఛేదముగదా?

చ. ధనమృగతృష్ణికాబ్ధి జలధార వృథా దగఁగొన్ననీవు దా
వునఁ గన, నెన్నిసార్లు చెడిపోవఁగలేమ భవత్ప్రయత్నముల్?
మనుజమృగంబ! యాశనిటుమాన వటయ్యును; నేఁడు మాఱుగా
దునుఁగదు నీమనం బశనితో శిలతో నదిచేయఁగాఁబడెన్.

లోభాంధకారహతుఁడవైన నీయీచేష్టితము మనస్సున కాశ్చర్యము కలిగించుచున్నది.

ఎట్లనిన—

మ. ధనమార్జించెద నంచుఁ, బ్రాప్తమగువిత్తంబింక హెచ్చింతు నం
చును, లాభంబును వృద్ధిఁ గూరిచెద నంచున్ సామ్మొధ్యానింతు నీ
వనిశంబున్; గన వన్నిటిందినెడియాయాశాపిశాచంబు గ్ర
క్కున లోభాంధతమోవృతున్ నినున్ బల్మినం చక్కటా!

మఱియును,

చ. ధనము గడించుచో మొదటఁ దద్దయుఁ గష్టము; కల్గు రాపయిన్
ధనమునకున్ క్షయంబును వినాశము రెండు వియోగమార్గముల్;
ధనము నశింపఁ గల్గును వ్యథల్; సిరిఁ గూర్పమిఁ గల్గవా వ్యథల్;
ధనమును గూర్పకుండుటయె దానిని గూర్చుటో మేలు చెప్పుమా.

అంతేకాక,

మ. అనయంబున్ నటియించు మృత్యువు శిరంబందున్; జరాపన్నగం
బుచు మ్రింగుచున్నను; విశ్వమున్ దినువధూపుత్రాదులాగ్రహముల్

ఘనబోధాంబులఁ బాచి లోభగజమున్ గాఢాజ్ఞతాజన్యమున్,
క్షణమానందసుధాంబుధిన్ మునుఁగుమా శశ్వత్సుఖంబబ్బెడున్

ప్రతీ—వీరె ప్రభువువారు. ఓమహానుభావా! ఈయనసన్నిధానమునకుఁ బొమ్ము.

సంతో—(సమీపమునకుఁబోయి) స్వామీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె సంతోషుఁడు. (అని ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు.)

వివే—ఇక్కడఁగూర్చుండుము. (అని సన్నిధానమునందుఁ గూరుచుండఁబెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

సంతో—(వినయముతోఁ గూరుచుండి) ఈభృత్యజనునిపని యేమో దేవర యాజ్ఞాపింపవలెను.

వివే—నీప్రభావము లోకవిదితమయినది. కాఁబట్టి యిప్పుడు బహుభాషలతోఁ బనిలేదు. నీవు లోభునిజయించుటకయి వారణాసికిఁ బోవలెను.

సంతో—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

చ. కలయ మెలంగుచున్ బహుముఖంబుల ముజ్జగము జ్జయించి లో
నలరుచు, దేవభూసురమహావధబంధనలబ్ధవృద్ధియై
వెలసినలోభునిన్ బరిభవించి జయించి యొనర్తు భస్మమున్,
బలమున మున్ను దాశరథి పంక్తిముఖున్ నుఱుమాడినట్లుగన్.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు వినీతవేషుఁడైన యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—దేవా! విజయప్రయాణమంగళములు జరపఁబడినవి. మౌహూర్తికులు పెట్టిన విజయయాత్రాసమయము సమీపించినది.

వివే—అట్లయినయెడల సేనాపతులు సైన్యములను బయలు దేఱుటకు నియమింపవలెనని చెప్పుము.

పుర—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[తెరలో]

చ. పటుకటదానమత్తమధుపంబులఁ గూర్పుఁడు సద్విపంబులన్;
బటిమ నిడుండు తేరులకు వాయుజవంబుల వాజివంబులన్;
భటు లొనరింపుఁ డీటెల నభ మ్మసిశాఙ్గతుహావన మ్మనన్;
జటులకృపాణపాణుల వెసం జనుఁ డాశ్వికులార! శ్రేణులై.

వివే—మంచిది! మంగళసన్నాహము లాచరించి, నేనును బ్రయాణమయ్యెదను. (పారిపార్శ్వకునితో) సంగ్రామోచితమయిన రథము నాయత్తపఱిచి తీసికొనిర మ్మని సారథి కాజ్ఞాపింపుము.

పారి—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[అప్పుడు యుద్ధరథమును సిద్ధముచేసికొని సారథి ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

సార—దేవా! ఇదిగో రథము సిద్ధముగా నున్నది. దేవరవారు రథారోహణము చేయవచ్చును.

వివే—(మంగళవిధులను నిర్వర్తించి రథారోహణము నభినయించుచున్నాఁడు.)

సార—(రథవేగము నిరూపించి) దేవా! చిత్తగింపుఁడు. చిత్తగింపుఁడు.

మ. పరిచరోద్ధూతరజశ్ఛటానుమితకుంభద్యానధావత్ఖురా
గ్రచయేమత్సరిచుంబితోద్వ్యపరిభాగంబుల్ మహావాహముల్
ప్రచలన్మంథరమథ్యమానజలధిధ్వానోగ్రఘోషంబుగా
నుచితప్రోథనివ్యోమమార్గమున, నోహో! తెరుఁగొంపో యెడున్.

ఇదిగో సమీపమునఁ ద్రిభువనపావనమైన వారణాసీనగరము దృష్టి పథమునఁ బడినది.

శా. ధారాయంత్రపతజ్జలోదితనితాంతధ్వానసంయుక్తముల్,
నీరేజారికరప్రభాధవళముల్, చెల్వొందు సౌధాగ్రముల్,
భూరిప్రేక్ష్యములై శరద్ధవళజీమూతాంతరాజత్తటి
చ్ఛ్రీరమ్యంబు లవే పతాక లెసఁగుఁ జిత్రద్యుతి స్మేదలన్.

ప్రతిముకుళలగ్నమధుకరనికర ఝంకారముఖరంబులును వికసితకుసుమ విసరవిగళన్మకరంద వర్షాతిశయ ధురంధరంబులును నానాప్రసూన సుగంధబంధురంబులును శ్యామాయమాననిబిడచ్ఛదచ్ఛాయావనీరుహ మనోహరంబులును నగరపురోద్యానప్రదేశంబు లవిగో సమీపంబునఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవాయువులుసహిత మిక్కడఁ బాశుపతవ్రతమును గ్రహించిన తాపసులవలెనే కానఁబడుచున్నవి. ఎట్లన—

చ. సురనదినీటఁ దేలి, సురజోభసితంబు కరంబుఁ దాల్చి, యీ
శ్వరునకు నర్చనల్ సలుపుచాడ్పున మీఁదను బూలు రాల్చి, ని
ర్ఝరమధుపస్వరంబునను బాటలు చాలఁ జెలంగ, వాయువుల్
కరమును నృత్యము ల్సలుపుఁ గంపమునొందులతాభుజంబులన్.

వివే—(ఆనందముతోఁ జూచి)

మ. హృదయాకర్షక మయ్యెఁ జంద్రమకుటుండిందుంట నీకాశి, తాఁ
బదమై ముక్తికి విద్యయట్లు, తమ మార్చన్ స్వప్రభానందమై;
యిదె భూదేవికి వేల్లముత్యసరమై యింపొందెడుఁ గాంగి స్వ
ర్ణది, వక్రేందుకళన్ కడుఁ నగుచు ఫేనవ్యాజహాసంబునన్.

సారథి—ఓ దేవా! చూడుఁడు, చూడుఁడు, ఇది గంగాతీరమున కలంకారభూతమును ద్రిభువనపావనమును నైన శ్రీమత్త్రిలోకగురు విశ్వేశ్వరాఖ్యమహాదేవుని యాలయము.

వివే—(హర్షముతో) ఓహో!

క. మును జెప్పిరి యీ దేవుం
డనఘుఁడు క్షేత్రాధినాథుఁ డని క్షేత్రజ్ఞుల్;
తనువు లిట విడిచి వింతగ
ఘనపుణ్యులు భక్తజనులు కలియుదు రితనిన్.

సార—దేవా! చూడుఁడు, చూడుఁడు, అదిగో మనలను జూచినమాత్రముననే కామక్రోధలోభాదు లిక్కడనుండి దూరముగాఁ దొలఁగుచున్నారు.

వివే—వారట్లే యగుదురు. కానిమ్ము. నేనీయాలయము నంటుఁ బ్రవేశించి యభీష్టసిద్ధికొఱకు భగవంతునికి నమస్కరించెదను. (అని రథమునుండి దిగి గుడిచొచ్చి చూడ్కి నిగిడించి) ఓ మహాదేవా! నమస్కారము నమస్కారము. నన్ను దయచూడుము.

క. కావింతు నమస్కృతు లివె
యోవిమలజ్ఞానదేహ! యోచంద్రధరా!
యో వేదత్రయలోచన!
సేవకున కొసంగు నాకు శ్రేయఃప్రాప్తుల్.

(అని నమస్కరించుచున్నాఁడు)

సార—దేవా! ఇది త్రిభువనగురుఁ డైన యాదికేశవస్వామి యాలయము.

వివే—అక్కడకు రమ్ము. (అని వెళ్ళి యాదికేశవస్వామికిఁ బ్రదక్షిణముచేసి) ఓ భగవంతుఁడా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

దండకము. అసురచయచమూచక్ర చూడామణిశ్రేణినీరాజితోపాంత పాదద్వయాంభోజ! రాజన్నఖద్యోతకిమ్మీరితస్వర్ణపీఠా!

స్ఫురద్వైత విభ్రాంతిసంతాన సంతప్తవందారుసంసార నిదాఘప్రహా
రైకదక్షా! క్షమామండలోద్ధార సంభారసంఘట్టదంష్ట్రాగ్రకోటి
స్ఫురచ్ఛైలచక్రా! క్రమాక్రాంతలోకత్రయా! బాహాబలప్రోద్ధ
తాభీలగోవర్ధనచ్ఛత్ర నిర్వారితాఖండ లోద్యోజితాకాండచండాం
బువాహాతి వర్షత్రసద్గోకులత్రాణవిస్మాపితాశేషవిశ్వా! ప్రభూత్తంస!
దైతేయసీమంతినీవర్గసీమంతసిం దూరసంధ్యాయమయూఖచ్ఛటోన్మార్జ
నోద్దామధామాధిపా! త్రిస్తదైత్యేంద్రపక్షస్తటీపాటనాకుంఠభాస్వ
న్నఖశ్రేణిపాణిద్వయస్రస్త విస్తారరక్తార్ణవామగ్నలోకా! త్రిలోక
ద్విషత్కైటభోద్దండకంఠాస్థికూటస్ఫుటోన్మార్జితోద్దామ చక్రస్ఫుర
జ్జ్యోతిరుల్లాసితోద్దామ రోద్దండదోర్దండ! ఖండేందుచూడప్రియా!
ప్రౌఢదోర్దండవిభ్రాంతమంథాచలక్షుబ్ధదుగ్ధాంబుధి ప్రోద్ధితశ్రీభుజా
వల్లిసంశ్లేష సంక్రాంతపీనస్తనాభోగపత్రావళీలాంఛితోరస్స్థలా!
స్థూలముక్తాఫలోదారహారప్రభామండల ప్రస్ఫురత్కంఠ! వైకుంఠ!
సద్భక్తసందోహసంసారమోహచ్ఛిదంబైన బోధోదయం బిమ్మ నా
కో మహాదేవ! దేవా! నమస్తే నమస్తేనమః॥

(అని సాష్టాంగప్రణామము చేసి బయలుదేఱి చూచి) మంచిది!
ఇదియే మనకు నివాసార్హమయిన ప్రదేశము. ఇక్కడనే మనసేన
లను విడియించెదను.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

పంచమాంకము

[అప్పుడు శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

శ్రద్ధ—(ఆలోచించి) ఈవిధము సుప్రసిద్ధమయినదే కదా!

గీ. జ్ఞాతివైరంబువలనను సంభవిల్లు
క్రోధశిఖ నిర్దహించును గులము నెల్లఁ;
ఘనసమీరాహతమహీజఘట్టనమునఁ
గలుగుదహనంబు వనమెల్లఁ గాల్చునట్లు.

(కన్నీరు విడుచుచు) అక్కటా! దారుణమయిన సోదరమరణము వలనఁ గలిగిన శోకానలము దుర్వారమయినదిగా నున్నది. అది వివేకమేఘశతములచేత నయినను జల్లారదు. ఎట్లన—

చ. స్థిరగురువస్తువుల్ గిరులు సింధువులు న్నదులున్ నశింపఁగా,
నరు లన నెంత, యల్పులు కనత్తృణకల్పులు మృత్యుదృష్టికిన్!
పొరిఁబొరి బంధుదుఃఖభవమోహ మదేదొ వివేకమార్పఁగా,
నెరియుచు శోకవహ్ని దహియించెడుఁ జిత్తము నట్టులయ్యనున్.

క్రూరస్వభావు లయినను గామక్రోధాదులగు సోదరులు కథాశేషు లగుటవలన నాగతి యిట్లయినది.

క. భీకరశోకాగ్నిశిఖా
నీకము శిథిలములొనర్చు నెఱఁకుల నెల్లన్;
బైకొలుపు దేహశోషముఁ;
బ్రాకటముగ నంతరాత్మ వడిగ దహించున్.

(ఆలోచించి) "బిడ్డా! శ్రద్ధా! నేనిక్కడనుండి హింసాప్రధాన మయిన యుద్ధమును జూడలేను. కాఁబట్టి నేనీకాశికాపురమునువిడిచి సాలగ్రామ మనుపేరుగల విష్ణుక్షేత్రమునందుఁ గొంతకాలము గడ పెదను. నీవక్కడకువచ్చి వృత్తాంతమును జరిగిన క్రమమున నాకు నివేదింపుము" అని విష్ణుభక్తిదేవి నాకాజ్ఞాపించినది. కాఁబట్టి యాదేవిసన్నిధానమునకుఁబోయి యీసమరవృత్తాంతము సర్వమును నేనామెకు విన్నవించెదను. (ముందుకునడిచిచూచి) ఇది యాచక్రతీ

ర్థము, ఇందుసంసారసాగరోత్తారకమయిన నావకుఁగర్ణధారుఁడైన భగవంతుఁ డగు శ్రీహరి ప్రత్యక్షముగా వాసముచేయుచున్నాఁడు. (ప్రణమిల్లి) ఇదిగో మునులచే నుపాస్యమానురాలైన విష్ణుభక్తి దేవి శాంతితో నేదో యాలోచించుచున్నది. నేనాము సమీపమునకుఁ బోయెదను. (అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట విష్ణుభక్తియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

శాంతి—అమ్మా! మీరు పరిబలచింతాకులహృదయు లయియున్నట్టు కానఁబడుచున్నారు.

విష్ణు—బిడ్డా! మహావీరక్షయకర మయిన యీ ఘోర యుద్ధమునందు బలవంతుఁడైన మహామోహాసురునితోఁ బ్రతిఘటించిన పుత్రప్రాయుఁడైన వివేకుని వృత్తాంత మేమయినదో తెలియకపోయెనని నామన స్సిప్పుడు డస్వస్థముగా నున్నది.

శాంతి—దేవీ! ఇక్కడ విచారింపవలసినపని యేమున్నది? దేవిగారి యనుగ్రహ మున్నందున, వివేకమహారాజునకు విజయము నిశ్చయ మని నే నెఱుఁగుదును.

విష్ణు—బిడ్డా!

క. ఘనధర్మపక్షబలమున
ననివార్యంబుగ లభించు నభ్యుదయంబుల్;
విను మట్లయ్యును, సుహృదుల
మన సెప్పుడు నపాయశంక మతిమతిఫ్రాన్ను.

అంతేకాక శ్రద్ధయింతతడవు రాకుండుట మనస్సునకు సందేహము పుట్టించుచున్నది.

శ్రద్ధ—(సమీపమునకుఁ బోయి) భగవతీ! ప్రణమిల్లుచున్నాను.

విష్ణు—శ్రద్ధా! నీవు క్షేమముతో వచ్చితివా?

శ్రద్ధ—దేవిగారి యనుగ్రహమువలన.

శాంతి—అమ్మా! ప్రణామము చేయుచున్నాను.

శ్రద్ధ—పుత్రీ! నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శాంతి—(తల్లిని కౌఁగలించుకొనుచున్నది)

శ్రద్ధ—బిడ్డా! విష్ణుభక్తి దేవిప్రసాదముచేత మునిజనమనో నివాసమును బొందుము.

విష్ణు—అక్కడ నేమిజరిగినది?

శ్రద్ధ—దేవిగారికిఁ బ్రతికూలముగాఁ బ్రవర్తించువారికిఁ దగినట్లు జరిగినది.

విష్ణు—అవి సవిస్తరముగాఁ జెప్పుము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అవధరింపుము. దేవి యట్లాదికేశవాలయము నుండి వెడలఁగానే తనపాటలవర్ణమునఁ గొంచెము విడిచి సూర్యుఁడు ప్రకాశించుచుండఁగా విజయఘోషాహూయమానానేకవరవీరబహుళసింహనాదబధిరితదిగంతంబునుసతతరథతురగఖరతరఖురఖండితభూమండలోచ్చలద్విపులరజఃపటలాంతరిత భాస్కరబింబంబు సుబ్రబలతరకర్ణతాళాస్ఫాలనోచ్ఛలత్సునదికరికుంభసిందూర సంధ్యాయమానదశదిశంబును బ్రళయజలధరధ్వానభీషణంబునునగువారిరెండింటియొక్కయు నయొక్కయు సైన్యసాగరము సన్నద్ధమై యున్నప్పుడు వివేకమహారాజు మహామోహమహారాజుకడకు నైయాయికదర్శనుని దూతనుగాఁ బంపెను. అతఁడుపోయి మహామోహునితో నిట్లనియెను—

మ. చను, విష్ణ్వాలయపుణ్యకాననదీసాన్నిధ్యభక్తాంతరం.

కలివాసంబు త్యజించి, మ్లేచ్ఛమహీ కింకన్ భృత్యవర్గంబుతో,

చనకున్నన్, గరవాలదాఁతభవత్సర్వాంగధారాకురత్
ఘనరక్తంబులు త్రాగఁగూఁతలిడునక్కల్ గ్రమ్మింగుమీమాంసముల్.

విష్ణు—తరువాత, తరువాత.

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతఁ గోపముచేత వికటలాటతటతాండవితభ్రుకుటియై మహామోహుఁడు—"ఈదుర్నయపరిపాక ఫలమువివేక ప్రేత మనుభవించునుగాక!"—అని పలికి, తానే మొట్టమొదటఁ బాషండాగమబృందములను బాషండశాస్త్రసహితముగా యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పెను. ఈలోపల మనసైన్యముఖమునందు,

గీ. వేదవేదాంగతతు లుపవేదసమితి
స్మృతిపురాణేతిహాసాదు లెలమిఁ గొలువఁ,
జంద్రసమకాంతితో సరస్వతి సరోజ
కరయుగుచు నిల్చె నాకస్మికముగ వచ్చి.

విష్ణు—తదనంతరము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అప్పుడు వైష్ణవ శైవ సౌరాదు లయిన సర్వాగమబృందములును సరస్వతీదేవి సకాశమునకు వచ్చెను.

విష్ణు—అటుతరువాత.

శ్రద్ధ—తదనంతరమున—

శా. మీమాంస, సరస్వతీసతిపురోవీధిన్ రణోత్సాహయై,
ప్రాముఖ్యస్థితి న్యాయకాపిలమహాభాష్యాదిసద్దర్శన
స్తోమంబు లొల్కొనంగ, ధర్మముఖయై, శుద్ధాయుత న్యాయదో
ర్భీమాకారణి నిల్చె, దుర్గకరణిన్, వేదత్రయీనేత్రయై.

శాంతి—స్వభావప్రతిపక్షము లయిన యాగమన్యాయశాస్త్ర బృందము లొక్కటిగాఁ గలియుట యెట్లు సంభవించినది?

శ్రద్ధ—పుత్రీ!

కం. ఇతరేతరవైరముననే
సతము మెలఁగునేకవంశజాతులు తమకున్
క్షితిలోపల నవమానం
బితరులచేఁ గల్గువోట నేకము కారే?

వేదపరిసూతము లయినమతములు లోలోపల విరోధమున్నను, వేదసంరక్షణముకొఱకును నాస్తికపక్షాధిక్షేపముకొఱకును శాస్త్రసంఘములకైకమత్యము కలుగును. ఆగమసముదాయములో సహితము విరోధము తత్త్వవిచారులకుఁ గానరాదు. ఎట్లన—

శా. శాంతం బద్వయ మవ్యయం బజమక్షరశ్వద్బ్రహ్మ, మాదత్త్వము
శ్రాంతం బాగమపంక్తిచే సగుణతన్ బ్రహ్మచ్యుతేశాఖ్యలన్
వంతోప్పన్ బహుధా స్తుతింపగఁబడున్, నానాగమశ్రేణి సం
క్రాంతంబౌ నొకబ్రహ్మమందునె, సముద్రంబందు నేళ్లున్ బలెన్.

విష్ణు—తరువాత? తరువాత?

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతనిరువాఁగునందును నిరంతరశరనికరధారాసంపాతోపదర్శిత దుర్దినా లగు కరితురగరథపదాతులకును సుభయపక్షయోధజనులకును సంకులసమరంబుసంప్రాప్తంబయ్యెను. అప్పుడు,

మ. పరివహించె నదులసృత్తోయములుఁ, గ్రవ్యస్ఫారపంకంబులున్
వివిధోద్యద్ధ్వనకంకరంకనివహాభీలావకీర్ణంబులున్,
నవనారాచవిభిన్నహస్తిగిరిశీర్ణభ్రష్టవేగోల్లస
ద్ధవళచ్ఛత్రసమూహహంసములునై తద్యుద్ధరంగంబునన్.

ఆమహాదారుణసంగ్రామంబునందుఁ బరాపరపక్షవిరోధిత్వముచేతఁ జామండాగమబృందమును ముందుంచుకొని వచ్చిన లోకాయతికతంత్రసముదాయ మన్యోన్యసైన్య విమర్దనముచేత వినష్టమయ్యెను;

అనంతరము పాషండాగమజాలము పర్యాకుల మగుటచేత సదాగమ సాగరప్రవాహముచేత, గొట్టుకొనిపోయెను; తదనంతరము సౌగతాగమసముదాయములు సింధు గాంధార మగధాంగపారశీకవంగకళింగాదిమ్లేచ్ఛప్రాయదేశములఁ బ్రవేశించెను; పాషండ దిగంబర కాపాలికాద్యాగమసంచయంబులుపామరబహుళంబు లైనపాంచాల మాళవాభీరావర్తసాగరానూపదేశములయందు నిగూఢముగా సంచరించుచున్నవి; న్యాయాద్యనుగతయైన మీమాంసచేత గాఢప్రహారజర్జరీకృతములైన నాస్తికతర్కసమూహంబులు తమ యాగమసందోహంబులు పోయినదారినే పోయినవి.

విష్ణు—అటుతరువాత?

శ్రద్ధ—అటుతరువాత వస్తువిచారునిచేతఁ గాముఁడు హతుఁడై నాఁడు; క్షమచేతఁ గ్రోధపారుష్యహింసాదులు హింసింపఁబడినారు; సంతోషునిచేత లోభ తృష్ణాదైన్యానృతవాద పైశున్యస్తేయ పరిగ్రహులు నిగ్రహింపఁబడినారు; అనసూయచేత మత్సరుఁడు జయింపఁబడినాఁడు; పరోత్కర్షసంభావనునిచేత మదుఁడుసంహరింపఁబడినాఁడు; పరగుణాధిక్యునిచేత మానుఁడు ఖండింపఁబడినాఁడు.

విష్ణు—(హర్షముతో) చక్కఁగా జరగినది. ఇఁక మహామోహునికథ యేమయినది?

శ్రద్ధ—దేవీ! మహామోహుఁడు యోగవిఘ్నసహితుఁ డయి యెక్కడనో యడఁగి యుండుటచేత నాతనిజాడ తెలియరాకున్నది.

విష్ణు—అట్లయినచో మహానర్థశేష మింకను నిలిచియే యున్నది. అతఁడు పరిహరణీయుఁడు. ఎట్లన—

క. పరమాదరపరుఁ డగుచుఁ,
స్థిరసంపదఁ గోరు క్షేమాకాంక్షిమంతుం డెం

దరి శేష మగ్ని శేషము
గురుతరఋణశేష ముంచఁ గూడదు సుమ్మీ.
ఇఁక మనస్సుయొక్క వృత్తాంతమేమి?

శ్రద్ధ—దేవీ! పుత్రపౌత్రాదిమరణ జాతశోకావేశముచేత నాతఁడును బ్రాణత్యాగము చేయ నిశ్చయించుకొన్నాఁడు.

విష్ణు—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇది యింతయు నిట్లయ్యెనేని మనము కృతార్థతను బొందినారము; పురుషుఁడును బరమానంద మును బొందును. అయినను మహాత్ముఁ డయిన యతఁడు ప్రాణ త్యాగ మేల జేసికొనును?

శ్రద్ధ—ఉపనిషద్దేవి ప్రబోధోదయముకొఱకు గృహీతసంక ల్పురా లయియున్నందున నతఁ డీవిధముగా శరీరముతోఁ జిరకాల ముండఁడు.

విష్ణు—అగుఁగాక! వైరాగ్యోత్పత్తికొఱకు వైయాసికియైన సరస్వతిని నే నాతనికడకుఁ బంపెదను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు మనస్సును, సంకల్పుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

మన—(కన్నీటితో) హా! పుత్రకులారా! ఎక్కడకుఁ బోయి నారు? ఒక్కసారి మీప్రియదర్శనమిండు. ఓరోరి కుమారులారా! రాగ ద్వేష మద మాన మాత్సర్యులారా! నన్ను గౌఁగిలించుకొండు. నాయంగములు నొచ్చుచున్నవి. అయ్యో! అనాథుఁడను వృద్ధుఁ డను నయియున్న నన్నొక్కఁడయిన నాదరింపఁడేమి? ఓయసూ

యాదులైన కన్యకలారా! మీ రెందుఁబోయినారు? ఆశా హింసా తృష్ణాదులైన కోడండ్రా! మందభాగ్యుఁడనైన నా కొక్కరుని దక్కనుండ దైవహతకుఁడు మిమ్మందఱ నేకకాలమునం దెత్తుకొని పోయినాఁడు! (తడఁబాటుతో)

మ. తనువెల్లన్విషవహ్నియట్లలముచున్, దాఁగాల్చెడు స్మర్మముల్
పెనుపొందించెడుఁ దీవ్రవేదనల; మైపెంపెల్ల మర్దించెడున్;
ఘనమోహం బెదఁగూర్చెడున్;వరవివేకంబెల్లఁ బోకార్చెడున్;
మునుమున్ జీవితమున్ గ్రసించెడు, వెసన్ శోకజ్వరంబక్కటా!

(అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! తెప్పిఱిలుము.

మన—(తెప్పిఱిల్లి) ఇట్టియవస్థను బొందియున్న నన్ను దేవి యైన ప్రవృత్తిసహిత మోదార్పకున్న దేమి?

సంక—(కన్నీరువిడుచుచు) దేవా! ఇంకను నీకుఁ బ్రవృత్తి దేవి యెక్కడిది. కుటుంబమరణసంజాతశోకానలదగ్ధహృదయయయి యామె గుండెలుపగిలి మృతినొందినదని విన్నాఁడను.

మన—హా! ప్రియురాలా! నాకొక్కప్రియమయిన ప్రతివచనమేలయియ్యవు? కటకటా!

ఉ. దేవిరో! నన్నుఁబాసి మునుత్రిమ్మరవెన్నఁడు స్వప్నమందునున్;
నీ వెడఁబాసియుంటను నేమ్మృతకల్పుఁడనైని నిత్తఱిన్;
దైవవిచేష్టితంబునను దవ్వయియుండియు నీవు, నేఁ డహా!
జీవముతోడనుండెద; నిసీ! యసువుల్ కఠముల్ దురంతముల్.

(అని మరల మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

మన—(తెలివితెచ్చుకొని) ఇఁక నాకు జీవితాశ చాలును.

ఓసంకల్పా! చితిపేర్చుము, ఇప్పుడు నేనగ్ని ప్రవేశముచేత శోకానలము నార్పుకొనియెదను. (అని సన్నాహపడుచున్నాడు.)

[అప్పుడు వ్యాససరస్వతి ప్రవేశించుచున్నది.]

సర—"సఖీ! సరస్వతీ! అపత్యమరణఖిన్నుండయి యున్న మనస్సుయొక్క ప్రబోధమునకొఱకు బొమ్ము. అతనికి వైరాగ్యోత్పత్తి యెట్లుకలుగునో యట్లు చేయుము" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి నన్నుం బంపినది. కానిమ్ము. నేనిప్పు డతని సన్నిధికేపోయెదను. (సమీపమున కేగి) వత్సా! ఈవిధముగా నీ వతిపరితాపము నేల పొందెదవు? పదార్థము లనిత్యములని నీకీవఱకు దెలిసినదే కదా! ఇతిహాసములను, ఉపాఖ్యానములను, నీ వీవఱకు జదివినవే.

చ. అరయవిరించి యింద్రుడు సురాసురులుం దనుముఖ్యులున్మనుల్
ధరణియు వార్ధు లిట్టివగులత్తులు కల్పశతాయువు ద్రెగన్,
బొరసెద రార శోకకర మోహము! స్వీయులబుద్బుదోపమా
స్థిరతనుసంహతుల్ తెగి నశించినయప్పుడు మూఢులేమనన్!

కాబట్టి పుట్టినపదార్థములయనిత్యత్వమును భావించుకొమ్ము. నిత్యానిత్యవస్తుదర్శి యగువానిని శోక మంటదు.

గీ. బ్రహ్మ మొక్కటియే సత్యవస్తు వగుచు
నిరతమెల్ల వికల్పిత మెప్పు డగునో,
యప్పు డేకత్వమును జూచు; నట్టివాని
కెక్కడిది మోహశోకంబు లెంచిచూడ?

మన—భగవతీ! శోకావేగదూషితమయి యున్ననామనస్సునం దిప్పుడు వివేకమునకే యవకాశము లేదు.

సర—వత్సా! ఇది స్నేహదోషము. స్నేహము సర్వానర్థమూలక మన్నయీయర్థము సుప్రసిద్ధమే కదా!

మ. ప్రియనామంబునఁ గ్లేశదుర్విషలతాబీజంబుల న్నాటఁగాఁ,
బయికిన్ స్నేహమయాంకురంబు లడరున్ వజ్రాగ్నిగర్భంబు లై;
బయలం బ్రాఁకుచు శోకవృక్షములిటుల్ బహ్వార్తిశాఖాశిఖల్
దయివారఁగ శతశుల్ తుషాగ్నిగతి మెల్లంగాల్చు దేహంబులన్.

మన—దేవీ! ఇది యంతయు సత్యమే. అయినను శోకానల దగ్ధుఁడ నయిన నేను ప్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్తుఁడను గాకున్నాను. అంత్యకాలమునందు మీదర్శన మగుట మేలయినది.

సర—ఓయీ! ఈయాత్మహత్యాప్రయత్నము మిక్కిలి యకృత్యము. అంతేకాక యీయుపకారులనిమిత్తము నీకీ వేగిరపా టేల! ఆలోచించి చూడుము—

చ. ధరపయి నెన్నఁడుం దిపుడు దారసుతాదిపరిగ్రహంబుచేఁ
బురుషసుఖార్థమై కలుగఁబోవను మేలది నీకు నేరికిన్;
మరణమునొంది వారెపుడు మర్మవిభేదమొనర్తు రార్తిచే;
నరు లటులయ్యుఁ గాంతురు ఘనశ్రమ వర్థముగాఁదదర్థమై.
చ. కటకట! వారికై శతులు గాంచనకష్టము లేని యీభువినిన్!
పటుగతి నెన్నికొండ లెగఁబ్రాఁకరు? వాఁకలదాఁట రెన్నిటన్!
దటుకున నెన్ని ఘోరవిపినంబులు ద్రొక్కరు? విత్తమత్తులన్
గుటిలవివర్ణవక్త్రులను క్షుద్రనరేశులఁ జూడ రెందఱో!

మన—దేవీ, ఇది నిశ్చయమే అయినను,
క. తనవలనఁ బుట్టి లాలన
మనకుంబుకు గనుచు మనసునందే యెపుడున్
మనియెడువారలఁ బాయుట
తనప్రాణముపోకయట్ల తలకొల్పు వ్యథన్.

సర—వత్సా! ఈ వ్యామోహము మనకార వాసనామూలమయినది.

గీ. ఇంటికోడిని మార్జాల మీడ్చి తెచ్చి
మ్రింగునప్పుడు కలిగెడు మేటిశోక
మెలుకనో పిచ్చుకనొ భుజియించునప్పు
డొదవమి తలంప మమత లేకున్కి గాదె?

కాఁబట్టి సర్వవిధములచేతను సర్వానర్థబీజమగు నమమత్వమును రూపుమాపుప్రయత్నము చేయవలయును. చూడు—

చ. జననమునొందు దేహమున జంతువు లెన్నియొ మర్త్యకోటికిన్;
తనువుననుండి యత్నమునఁ దాను వెలార్చును నంచుఁ బెక్కిటిఁ
విను మిఁక నందు బిడ్డలని పేరిడి కొన్నిటికిన్, దదర్థమై
దినమును గష్టపెట్టు నిజదేహము శోకము మోహమే మనన్?

మన—దేవీ! అది యట్లేయగునుగాక! అయినను మమత్వగ్రంథి దురుచ్ఛేదమయినది. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవిగారు దృఢముగా మనసునందుంచుకొనవలెను.

క. నిరతాభ్యాసదృఢీకృత
పరమస్నేహోరుసూత్రపరిగుంభితని
ష్ఠురమమతాపాశంబే
వెరవున నేరుతురు నరులు విడిపించుకొనన్?

సర—వత్సా! పదార్థములయొక్క యనిత్యతాభావమే మమత్వచ్ఛేదమునకుఁ బ్రధమోపాయము.

మ. చనలేదే బహుకోట్లు నీకిటు మహాసంసారమందు దొల్లి
జననుల్ తండ్రులు తాతలాత్మభవులున్ జాయల్ పితృవ్యాగ్రజుల్;

విను మల్లాట, సుహృత్తులెల్లఁ బుడమిన్ విద్యుత్ప్రకాశాభజీ
వనులంచుం దలపోసిపోసి మదిలో భావ్యత్సుఖం బందుమా.

మన—భగవతీ! నీప్రసాదమువలం బాహ్యామోహము పోయి
నది. కాని,

గీ. త్వన్ముఖశశాంకదీధితిప్రభవమైన
నిర్మలోపదేశామృతనిర్ఝరమున
క్షాళితం బయ్యె, మరల నాస్వాంత మకట!
మలిన మయ్యెడు శోకోర్మ్మి లలముకతన.

కాఁబట్టి భగవతీ! ఈతడియానిశోకవ్రణములు మానుట
కేదైన మందుగలదేమో యానతిమ్ము.

నర—వత్సా! దానినీవఱకుమునులుపదేశించియే యున్నారు.

గీ. బాణపాతంబు లేకయె ప్రభవ మొంది
భీక రార్ద్రిబులై మర్మభేదులైన
గాఢశోకప్రహారసంఘాంతములకు
నరయఁగ నచింతయే పరమౌషధంబు.

మన—భగవతీ! అదిసత్యమే. అయినను జిత్తము దుర్వార
మయినది. ఎట్లన—

గీ. ఒక్కచింతను మరలింప, నోలి మదిని
గదిసి చింతాపరంపరల్ కప్పివేయుఁ;
బల్మఱును వాతధూతాభ్రపటల మడరి
యిందుబింబంబు గప్పి మాయించునట్లు.

నర—చిత్తమునకేవికాశమున్నదే! అట్టిచోఁ జిత్తము నొక
శాంతవిషయమునందుఁ బ్రవేశపెట్టవలయును.

మన—భగవతీ! ఆశాంతవిషయమేదో ప్రసాదింపుము.

సర—వత్సా! అది రహస్యమైనది. అయినను శోకార్తుల
కుపదేశించుటలో దోషము లేదు.

చ. స్థిరమతి నీలనీరధర దేహుని శ్రీహరి నొండెఁ, గామసం
హరు వనజారిఖండధరు నాహరు నొండెఁ, దలంపు; లేనిచో,
నిరతిని గ్రీష్మవేళ వలినీటికొలంకును బోలె నాత్మ న
ప్పరము నిరస్తశోకమును బ్రహ్మముఁ జొచ్చి భజించు నిర్వృతిన్.

మన—(ఆలోచించి నిట్టూర్పుతో) సర్వవిధములచేతను నేను
దేవిగారిచేత రక్షింపఁబడినాఁడను.

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

సర—వత్సా! నీహృదయమిప్పటి కుపదేశమయినది.
కాఁబట్టి నీకు మఱియొకటికూడ నుపదేశించెదను.

మ. జనకుండో సుతుండో తనువుం జాలింప, ధీశూన్యులి
మ్మునశోకాగ్నిఁ దపింతురెంతయు నురమ్ములోఁదుకొంచొక్కటన్
కన సంసార మసారమంచు శమసౌఖ్యంబుం గడుం బెంచుచున్
ఘనధీమంతుల కావి యోగచయమే కల్గించు వైరాగ్యమున్.

[అప్పుడు వైరాగ్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వైరా—(ఆలోచించి)

మ. నవనీలోత్పలకోమలచ్ఛదముకన్నన్ సూక్ష్మమాత్వక్కు మా
నవదేహంబులపై విధాత్రుఁడిటు నిండ న్యాయకున్నన్, సదా
స్రవదస్రాంబువిమిశ్రమాంసవిసరగ్రాసాగతధ్వాంక్షగృ
ధ్రవృకశ్వానములన్ మరల్పఁగను సాధ్యంబౌనె యెవ్వారికిన్?

మఱియును.

మ. తటిదాలోలము కల్మిజాలము: రుజోద్యద్గేహము ల్దేహముల్;
స్ఫుటసంభోగరసంబు లంతవిరసంబుల్; లోకముల్ శోకముల్;

ఘటితాంచద్ధనము ల్మహాసిధనముల్; వామ ల్వ్యపత్నీను, ల
క్కట! యట్లయ్యెఁ, జరింతు రాత్మవిరతు ల్గా కీకుపంథాజనుల్.

సర—వత్సా! ఇదె వైరాగ్యుఁడు నీదగ్గఱకువచ్చుచున్నాఁడు. ఈతనిని గౌరవింపుము.

మన—నాపుత్త్రుఁడు వైరాగ్యుఁడా?

వైరా—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నేను నమస్కారము చేయుచున్నాను.

మన—వత్సా! పుట్టఁగానే నీవు నన్ను విడిచిపోతివి. నన్నుఁ గౌఁగిలించుకొమ్ము.

వైరా—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు.)

మన—పుత్త్రా! నిన్నుఁ జూచుటవలననే నాశోకావేశము ప్రశాంత మయినది.

వైరా—ఓతండ్రీ! ఇక్కడ శోకావేశమున కవకాశ మెక్కడ నున్నది?

ఉ. వారిని బాంధు, లేటివఱదన్ దరుకాండము, లాకసంబునన్
వారిదముల్, సముద్రమున నావికులుం, బడిఁగూడిపాయు న
ట్లారయఁ దల్లిదండ్రులును నాత్మజులున్ సఖులుం సహోదరుల్
చేరుచుఁ బాయుచుండు టిది సిద్ధము; ప్రాజ్ఞుల కేడ శోకముల్?

మన—(ఆనందముతో) దేవీ! నాకుమారుండు చెప్పిన దిది యథార్థమే.

చ. అలఘవయోవనల్ లలన, లాయుళినాడలసత్కుజవ్రజం,
బలనవమల్లికాసురభిళానిలకందళముల్, తలంప ని
ర్మలను వేకమార్జితతమంబగు మన్మతి కిప్పు డెండమా
వుల జలమట్లు మిథ్యలయిపొల్పఱితోఁచెడుఁ బొంటివన్నియున్.

సర — వత్సా! ఇది యంతయు సత్యమేయయినను గృహస్థాశ్రమధర్మమును విడిచి ముహూర్తకాల మయిన నుండఁగూడదు. కాఁబట్టి నేఁడుమొదలుకొని నివృత్తిదేవియే నీకు సహధర్మచారిణి కాఁగలదు.

మన — (లజ్జతో) దేవియాజ్ఞకు బద్ధుఁడను.

సర — శమదమసంతోషాదు లయినపుత్రులు నీ కుపచారములు చేయుదురు; యమనియమాదులు మంత్రు లగుదురు; వివేకుఁడును నీయనుగ్రహమువలననే యుపనిషద్దేవితోఁడఁగూడి యౌవరాజ్యసుఖ మనుభవించునుగాక! మైత్రి మొదలయినసీతోఁబుట్టువులు నలుఁవురును నీయనుగ్రహముకొఱకు భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవిచేతఁ బంపఁబడినారు. వారిని బ్రసాదపూర్వకముగా నంగీకరింపుము.

మన — దేవి యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. మీయాజ్ఞల నన్నిటిని శిరసావహించినాఁడను. (అని హర్షముతోఁ బాదప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.)

సర — ఈయమనియమాసనప్రాణాయామాదులును జిరంజీవివైన నీచే నాదరపూర్వకముగాఁ జూడఁదగినవారు. వీరితోఁగూడి నీవుసామ్రాజ్య మధిష్ఠింపుము. నీవు స్వాస్థ్యమును బొందినప్పుడు జీవాత్ముఁడును దనప్రకృతిని బొందును.

మ. రవిబింబంబు పయోధివీచులబలెన్, బ్రహ్మాం బొకం డయ్యుసం
భవనాశాదులుపొందితోఁచు బహుతన్ ద్వత్సంగతిన్ వృత్తులన్;
దివురటన్ వృత్తులడంచి నీవిఁక నివృత్తిం గూడితే, నాత్మయున్,
రవిబింబం బురుదర్పణంబునబలెన్, హార్దైకతాచ్ఛం బగున్.

కానిమ్ము. జ్ఞాతుల కుదకప్రదానము చేయుటకొఱకు మనము నదికి బోవుదము.

మన — దేవి సెలవిచ్చినట్లు చేయుదము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

షష్ఠాంకము.

[అప్పుడు శాంతి ప్రవేశించుచున్నది.]

శాంతి — "పుత్రీ! నీకంతయుఁ దెలిసిన దేకదా!

చ. కొడుకులు పంచతం గనఁగ, గూఢముగాఁ జని మోహుఁ డేడనో
యడఁగుటచే విరక్తుఁడయి యుల్లమనస్సు ప్రశాంతి నొందఁగా,
వడిగను క్లేశపంచకము పాయుటచేఁ బురుషుండు నొక్కటన్
గడుకొని తత్త్వబోధమునఁ గాంచియొనర్చెను నెల్లయప్పుడున్.

కాఁబట్టి నీవతిత్వరితముగా నుపనిషద్దేవి ననునయించినాసమ్ము ఖమునకుఁ దీసికొనిరమ్ము" అని వివేకమహారాజుగారు నాతో సెలవిచ్చినారు. (చూచి) ఇదిగో తనలోఁ దా నేదో సంతోషముతో నాలోచించుకొనుచు నాతల్లి యీవంకనే వచ్చుచున్నది.

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్రద్ధ — ఓహో! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగాఁ జూచి యిప్పుడుగదా చిరకాలమునకు నాకన్నులమృతరసపూర్ణములయినవి.

గీ. కలిగె ఖలవిగ్రహము రాజకులమునందుఁ;
బూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషులెల్ల;
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయ,
నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

శాంతి—(చేరఁబోయి) అమ్మా! నీవు నిలుచుండి యేమి యాలోచించుచున్నావు?

శ్రద్ధ—బిడ్డా! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగా జూచి చిరకాలమున కిప్పుడుగదా నాకన్ను లమృతరసపూర్ణము లయినవి!

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందుఁ ;
పూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషు లెల్ల;
జీవులెల్లను వశ్యులై సేవచేయ,
నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

(అని మరలఁ బఠించుచున్నది.)

శాంతి—ఇప్పుడు మనస్సువిషయమున స్వామియైన పురుషుని ప్రవర్తన మెట్లున్నది?

శ్రద్ధ—వధ్యునివిషయమునను నిగ్రాహ్యుని విషయమునను నెట్లుండవలయునో యట్లున్నది.

శాంతి—అట్లయిన, స్వామియే సామ్రాజ్యము నలంకరించునా యేమి?

శ్రద్ధ—దానికి సందేహమేమి? ఆత్మానుసంధానము చేసిన యెడల, స్వామియే స్వారాట్టును సమ్రాట్టును నగును.

శాంతి—ఇఁక జీవేశ్వరునకు మాయయం దెట్టియనుగ్రహము గలదు?

శ్రద్ధ—నిగ్రహమని చెప్పవలెను. అనుగ్రహ మెట్లుశక్య మగును? పురుషుఁ డిప్పుడు సకలానర్థబీజభూత యయిన యామాయ సర్వథా నిగ్రాహ్యురాలని తలఁచుచున్నాఁడు.

శాంతి—అట్లయినపక్షమున, రాజకులముయొక్క స్థితి యిప్పు డెట్లున్నది?

శ్రద్ధ—వినుము. పురుషునకు—

శా. నిత్యానిత్యవిమర్శ యిష్టసతి; సన్మిత్రుఁడు వైరాగ్యుఁ; డా
త్మాత్యంతాగ్రహితుల్ యమాదులు; సహాయాప్తు ల్శమాదుత్త [ముల్
మైత్ర్యాదు ల్పరిచారికల్; సహచరీమత్తల్లి మోక్షేచ్ఛ; దు
ష్కృత్యోల్లోహమమత్వముఖ్యరిపులుచ్ఛేద్యుల్బ లాత్కారతన్.

శాంతి—మఱి ధర్మునియెడల స్వామి కెట్టి ప్రీతికలదు?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! వైరాగ్యసన్నికర్ష మయినది మొదలుకొని స్వామి యిహపరఫలభోగములయందు నితాంతమును విరసుఁడయియే యున్నాఁడు. అందుచేతనే యతఁడు

గీ. నరకహేతువౌ పాపంబునకును బోలె,
నశ్వర మని పుణ్యఫలంబునకును వెఱచు;
శుద్ధనిష్కామతను జేయుసుకృతకర్మ
మునకు నెట్టులో తా నియ్యకొనుచు నుండు.

ఇట్లు స్వామియాత్మైకనిష్ఠుఁడయి యుండుట కనిపెట్టి ధర్ముఁడు తాను గృహకృత్యుఁడయిన ట్లెంచుకొని తనకుఁ దానే దనవ్యాపారమును వదలుకొన్నవాఁ డయ్యెను.

శాంతి—అప్పుడు యోగవిఘ్నులను వెంటఁగొని మహామోహుఁ డదృశ్యుఁ డయ్యెనే, వారి వృత్తాంత మేమి?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! అట్టి దురవస్థను బొందినవాఁ డయ్యును; మహామోహహతకుఁడు స్వామిని మోసపుచ్చుటకయి మధుమతి యనువిద్యతోడఁగూడ యోగవిఘ్నులను బంపెను. స్వామి వారియందుఁ దగులుకొన్నయెడల, వివేకుఁ డుపనిషచ్చింతనైనను జేయకుండునని వానియభిప్రాయము.

శాంతి—ఔరా! తరువాత? తరువాత?

శ్రద్ధ—తరువాత వారుపోయి స్వామికొక యైంద్రజాలికవిద్యను జూపిరి. వారొక యత్యాశ్చర్యకరరూపమును జూపి సంభ్రమముతో నిట్లనిరి. ఓస్వామీ!

చ. అచిరముగా నితండు వినుచ నబ్రపడన్ శతయోజనధ్వనుల్;
ప్రచురము చేయు ముస్వినని భారత వేదపురాణగాథలన్;
రచనయొనర్చు శుద్ధపదరమ్యత స్వేచ్ఛను గావ్యశాస్త్రముల్;
ఖచరగతిం జరించును జగంబుల; మేరుమణిస్థలు ల్గనున్.

అతఁడు మధుమతీవిద్యచేతఁ గల్పింపఁబడిన ప్రదేశమును జేరఁగా స్థానాభిమాన దేవత లాశపుట్టునట్లుగా నిట్లనిరి.—అయ్యా! ఇందుఁ గూరుచుండుము; ఇక్కడ జననమరణములు లేవు; ఈప్రదేశము సహజసుందర మయినది: వివిధవిలాస వేషలావణ్యవతులును బున్యామయులును మంగళార్ఘ్యవ్యగ్రపాణులును బ్రణామకృత్యచతురులును నగువిద్యాధరకాంతలు వీరెసియొద్దనున్నారు. కాఁబట్టి యిటురమ్ము.

గీ. కనకసికతిలస్థలములు గలుగునదుల,
ఘనజఘనలు పరోరులా కమలముఖుల,
మరకతదళమృదువనాళిఁ బొరయు మీావు
పుణ్యసముపార్జితాఖిలభోగములను.

శాంతి—అటుపిమ్మట?

శ్రద్ధ—పుత్రీ! ఆమాటలువిని మాయ యిది శ్లాఘ్య మయినదని చెప్పెను; మనస్సును మోదించెను; సంకల్పుఁడును బ్రోత్సాహపఱిచెను; స్వామి యంగీకారమార్గమును బొందినవానివలెనుండెను.

శాంతి—(ఖేదముతో) అయ్యో! స్వామి మరల సంసారవాగురలోఁ దగులుకొనుచున్నాఁడు!

శ్రద్ధ—లేదు. లేదు.

శాంతి—ఆవల నేమిజరగినది?

శ్రద్ధ—అప్పుడు పార్శ్వవర్తియైన తర్కుఁడు వారినందఱిని క్రోధావేశకషాయితలోచనుఁడయి చూచి, స్వామినిగూర్చి యిట్లని యెను:—"ఓస్వామీ! విషయామిషగ్రాసాభిలాషులును సభాప్రతారణధూర్తబకులును నైన వీరిట్లు నిన్నునురల దుస్సహవిషయాగ్ని జ్వాలలయందుఁ బడఁద్రోయుచుండఁగాఁ దెలిసికోలేకున్నావేమి?

క. భవసాగరముం దాఁటఁగ
 నవలీలం బ్రాప్తమైనయులయోగతరిన్
 దవుల విడనాడి వెస నిపు
 డవగాహన మేల చేసె దంగారనదిన్?"

శాంతి—అటుతరువాత?

శ్రద్ధ—అప్పు డాతనిమాటవిని, 'విషయసుఖములకు నమస్కార' మని పలికి, పురుషుఁడు మధుమతిని దిరస్కారము చేసెను.

శాంతి—మేలు! మేలు! నీవిప్పు డెక్కడకు బయలుదేఱితావు?

శ్రద్ధ—"నేను వివేకుని జూడఁగోరుచున్నాను. కాఁబట్టి నీ వాతనిని శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము" అని స్వామి నాకాజ్ఞయిచ్చెను. కాఁబట్టి నేనిప్పుడు మహారాజసన్నిధికి బయలుదేఱితిని.

శాంతి—నాకును మహారాజుగా రుపనిషద్దేవిని దీసికొనిరమ్మని యాజ్ఞయిచ్చినారు. కాఁగాక! మనము స్వామినియోగమును నెఱవేర్తము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు పురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—(ఆలోచించి హర్షముతో) ఓహో! ఏమి యీవిష్ణుభక్తిదేవిమాహాత్మ్యము! ఆమెయనుగ్రహముచేత నేను—

మ. వడిఁ గ్లేశోర్ము లతిక్రమించి, మమతావర్తంబులన్ దాఁటితిన్:
కడకున్ మిత్రకళత్రబంధుమకరగ్రాహంబులన్ దోలితిన్;
జెడఁగా నార్చితిఁ గ్రోధబాడబశిఖన్; దృష్ణాలతల్ త్రెంచితిన్;
గడు సంసారసముద్రతీర మిపు డేఁ గంటిక్ సమీపింపఁగన్.

[అంతట నుపనిషద్దేవియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

ఉప—సఖీ! అట్లు నిర్దయుఁడయి యుండినభర్తయొక్క ముఖమును నే నెటు చూడఁగలను? ఆతనిచేత నేను జిరకాలము పరదారవలె విడిచిపెట్టఁబడి యేకాకినినయి యుంటిని.

శాంతి—దేవీ! ఆవిధముగా నాపదలపాలయినభర్తగారి నేల నిందించెదవు?

ఉప—సఖీ! ట్లిట్లు చెప్పెదు నీ వప్పటినాకష్టదశను జూడలేదు. వినుము—

చ. అకట! వివేకుఁ డట్లు విధియత్నమున్ నను దవ్వోవర్చుటన్;
సకలఖలుల్ కుబుద్ధిమెయి నన్ దమదాసిగఁ జేయ నీడ్వఁగా
శకలములై మణుల్పడల జంకి చెడెం గరకంకణావళుల్;
ప్రకట శిరోమణుల్గొనఁగ లాగుటచేఁ దెగెఁ గేశపాశముల్.

శాంతి—సఖీ! ఇది యంతయు నామహామోహుని దుర్విలసితము. ఇందు భర్తగారి యపరాధ మేమియు లేదు. వానిచేతనే మనస్సు కామాదులద్వారమున మోహపెట్టఁబడుటచే వివేకుఁడు నిన్నుండి దూరము చేయఁబడినాఁడు. ఇట్లువిపన్నుఁడయిన నిజవల్లభుని సమయముప్రతీక్షించియుండుట కులస్త్రీలకు నైసర్గికశీలము. కాఁబట్టి

నీవువచ్చి దర్శనముచేతను ప్రియాలాపముచేతను భర్తను సంభావింపుము. ఇప్పుడు శత్రులు హతముచేయఁబడినారు; నీమనోరథములు సంపూర్ణములయినవి.

ఉప—సఖీ! నే నిప్పుడిట వచ్చునప్పుడు నాకూఁతురైనగీతాదేవి రహస్యముగా 'స్వామియైన పురుషుఁడును భర్తయు నన్నిడిగిన ప్రశ్నల కుత్తరములు చెప్పి నీవువారిని సంభావింపవలయును; తన్మూలమునఁ బ్రబోధోత్పత్తి కాఁగలదు'' అని చెప్పినది. నేనెట్లు గురుజనులముందు ప్రాగల్భ్యమును జూపఁ గలను?

శాంతి—దేవీ! భగవతియైన గీతాదేవియొక్క యీవాక్యమునకు విచారింపఁ బనిలేదు. ఈయర్థమునే భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి వివేకస్వామితోడఁ జెప్పినది. కాఁబట్టి వచ్చి భర్తను, ఆదిపురుషుని, నీదర్శనముచేత సమ్మానింపుము.

ఉప—ప్రియసఖి చెప్పినట్లు చేసెదను.

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది)

[అప్పుడు వివేక మహారాజును, శ్రద్ధయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—ఓవత్సా! శ్రద్ధా! శాంతి నాప్రియురాలైన యుపనిషత్కాంతను జూచునా?

శ్రద్ధ—దేవా! మీయాజ్ఞను దలఁదాల్చిపోయిన శాంతి యామె నెట్లుచూడకుండును?

వివే—ఎక్కడఁజూచును?

శ్రద్ధ—దేవా! మందరపర్వతమునందు మధుసూదనాలయములో నామె తర్కవిద్యాభయముచేత గీతాదేవిమఱుఁగు చొచ్చియున్నదని యీవఱకే విష్ణుభక్తిదేవి చెప్పినది.

వివే—తర్కవిద్యల కేల భయపడవలెను?

శ్రద్ధ—దేవా! ఈసంగతి మీ కామెయే వివరముగాఁ జెప్పఁ గలదు. కాఁబట్టి దేవరవారు విచ్చేయుఁడు. ఇదె పురుషుఁడు మీ యాగమనమునే తలఁచుకొనుచు నొంటిగా నున్నవాఁడు.

వివే—(చేరువకుఁ బోయి) స్వామీ! అభివాదము చేయుచున్నాను.

పురు—వత్సా! ఈశిష్టాచారము ప్రక్రమవిరుద్ధ మయినది. జ్ఞానవృద్ధుఁడ వైననీవే నా కుపదేశదానముచేతఁ బితృభావమును బొందితివి. ఎట్లన—

గీ. మున్ను ధర్మమార్గము తప్పి భూమిసురులు
తనయులను వేఁడుకొని రల్లదారి చూపఁ:
శిష్యులఁగ వారి జ్ఞానంబుచే గ్రహించి,
సుతులు 'సుతులార! వినుఁ' డని పితలాననిరి.

కాఁబట్టి నీవును మా యెడలఁ బితృత్వముచేత వర్తింపవలయును, అదియే ధర్మము.

శాంతి—దేవీ! ఇదె వివేకునితోడఁ బురుషుఁ డొంటిగా నున్నాఁడు. సన్నిధికిఁ బొమ్ము.

ఉప—(సమీపమునకుఁ బోవుచున్నది)

శాంతి—స్వామీ! ఉపనిషద్దేవి యిదిగో మీపాదవందనము చేయ వచ్చి యున్నది.

పురు—అట్లుకాదు, అట్లుకాదు. తత్త్వావబోధోదయముచేత నీవుయే నాకు మాత. కాఁబట్టి నేనేయీమెకు నమస్కరింపవలెను. అంతేకాక,

క. జననికి దేవికిఁ గల దిల
ననుగ్రహముఁ జూపుటందు నంతర మెంతో;

జనని భవబంధములఁ గడుఁ
బెనఁచును; బంధముల దేవి విడిపించుఁ గడున్.

ఉప—(వివేకునిఁ జూచి నమస్కరించి దూరముగాఁ గూరు
చున్నది.)

పురు—అమ్మా! నీవింతవఱకును దినము లెట్లు గడపితివో
చెప్పుము.

ఉప—స్వామీ!

ఉ. పుచ్చితిఁ బెక్కునాళ్ళు ఘనమూర్ఖులతోడను నే మతంబులన్,
రచ్చల, శూన్యదేవభవనంబుల, వ్యర్థవచఃప్రసంగతిన్.

పురు—మఱి వారు నీచేతఁ దత్త్వము నేమైనఁ దెలిసి
కొన్నారా?

ఉప—లేదు. లేదు. వారు—

మచ్చిక ద్రావిడాంగనలమాటలకట్లు గ్రహింప కర్థమున్,
జెచ్చెర నస్మదుక్తులకు స్వేచ్ఛ నొనర్చి రపార్థకల్పనల్.

వారికి నావాక్యార్థవిచారమువలని ప్రయోజన మంతయుఁ
గేవల పరధనగ్రహణార్థమే.

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—తరువాత నేనొకచోట

మ. పరిపూర్ణాజ్యజుహూమృగాజినసమిద్వహ్నిస్రువోపేతమై,
వరసోమేష్టిపశుప్రభృత్యురుమఖవ్రాతోల్లసత్పార్శ్వమై,
నిరతప్రావృతకర్మకాండబహుధానిర్దిష్టమార్గాళియై,
సరసం గ్రుమ్మరుయజ్ఞవిద్యఁ బొడగాంచం గంటి మార్గంబునన్.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—తరువాతఁ బుస్తకభారవాహిని యైనయామెను నా

తత్త్వమేమయినఁదెలిసి యుండు నని యెంచి నేనామెసన్నిధిని గొన్నిదినములు గడపవలె నని తలంచితిని.

పురు—తదనంతరము?

ఉప—తదనంతరము నే నామె సమీపమునకుఁ బోఁగా, "ఓసుమంగళీ! నీకోరిక యేమి?" అని యామె నన్నడిగెను. అమ్మా! నేనిప్పుడనాథనయి యున్నదానను. కాఁబట్టి నీయొద్ద నుండఁగోరు చున్నాను." అని నేను జెప్పితిని.

పురు—అటుపిమ్మట?

ఉప—అటుపిమ్మట "ఓసుమంగళీ! నీవు చేయుపని యేమి?" అని యామె నన్నడిగెను.

పురు—అటువెనుక?

ఉప—అప్పుడు నే నిట్లంటిని—

చ. ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు, నీజగం
బెవ్వనికాంతిచే వెలుఁగు, నెవ్వనితేజము సత్సుఖోజ్జ్వలం,
బెవ్వనిఁగొల్చి ద్వైతతమమేగఁ బునర్భవ ముండ దెప్పుడున్
నెవ్వఁడిఁ బుణ్యు, లాపురుషు నిత్యుని శాంతు స్తుతింతునక్రియన్

అంతట యజ్ఞవిద్య యాలోచించి యిట్లనియెను—

"గీ. అక్రియుఁ డగువా డీశ్వరుం డగుట యెట్లు?
సత్క్రియులుగాని వస్తువిచారబుద్ధి
యరయ భవబంధనాశనకరము గాదు;
జనుఁడు భవనాశకరకర్మ లొనరఁ జేసి
వత్సరశతంబు శాంతుఁడై బ్రతుకఁగోరు.

కాఁబట్టి నేనిన్నుఁ జేకొటవలనఁ బ్రయోజనము లేదని తలఁచె దను, అయినను నీవు కర్తయు భోక్తయు నగుపురుషునిఁ బ్రస్తుతిం

చుచుఁ గొంతకాల మిచ్చట వసింపఁగోరెదుపక్షమున నాకాక్షేప
మేమియు లేదు.”

వివే.—ఆహా! ఏమి ధూమాంధకారశ్యామలితనయన
యయిన యజ్ఞవిద్యయొక్క సుప్రజ్ఞత్వము! ఆమె యీప్రకారము
గాఁ గుతర్కముచేతఁ జెడిపోయినది.

ఉత్సాహ. సహజముగ నచేతనంబు జడము నైన లోహ మి
మ్మహిని జుంబకోపలంబు ముందటం జలించు న
ట్లహహ! మాయయున్ సృజించునఖిలలోకములను ని
స్పృహాత విశ్వసాక్షియైన యీశుదృష్టి బ్రేరణన్.

కాఁబట్టి తమోంధు లయినవారిదృష్టి యీవిధముగానే యుండును.
అజ్ఞానసంభవ మయిన సంసారమును గర్మలచేత నశింపఁ జేయఁ
గోరెడు యజ్ఞవిద్య నిశ్చయముగా గాంఢాంధకారమును సహిత మం
ధకారముచేతఁ బోఁగొట్టఁబూనును. ఎట్లన—

గీ. నశ్వరములు నజ్ఞానజన్యములు నైన
యేడులోకంబులఁ బ్రకాశ మెవఁడొనర్చు
నతనిఁ బొందును విబుధాళి మృతిని గెలిచి;
యితర మొట లేదు భవముక్తి హేతుసరణి.

పురు.—తరువాత! తరువాత!

ఉప.—తరువాత యజ్ఞవిద్య పురల నాలోచించి “ఓసఖి!
నీవిచ్చట నుండుటవలన దుర్బుద్ధిగ్రస్తు లయిన నాశిష్యులు కర్మల
యం దాదరము తగ్గినవా రగుదురు. కాఁబట్టి, ఓతల్లీ! నీవు నాయం
దనుగ్రహించి నీయిచ్చవచ్చిన దేశమునకు విజయం చేయుము.”
అనెను.

పురు.—పిమ్మట!

ఉప—పిమ్మట నేనామెను విడిచి బయలు దేఱితిని.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—తరువాత కర్మకాండసహచరి యైన మీమాంస నాకుఁ గనబడినది. ఆమీమాంస—

చ. కరమధికారయోగ్యముగఁ గర్మముల న్విభజించి మించి, సు
స్థిరఘనగౌరవంబున శ్రుతిప్రముఖప్రబలప్రమాణముల్
వరుసను వెంటనంటి కొలువన్, సువిచిత్రతరాంగయుక్తయై,
పరఁగెఁ, గృతోపదేశమయి భాసిలునయ్యతిదేశరాజితోన్.

పురు—అనంతరము.

ఉప—అనంతరము నేనామెను సహితము పూర్వమువలెనే యాశ్రయమును వేడితిని. అప్పు డామెయు "ఓసుమంగళీ! నీవు చేయుపని యేమి?" అని ప్రశ్నడిగెను. అంతట నేను దొంటివలెనే "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" మొదలుగాఁ గల వాక్యమును జెప్పితిని.

పురు—అవల?

ఉప—అవల మీమాంస పార్శ్వవర్తులముఖమును జూచి "లోకాంతరఫలోపభోగయోగ్యుఁ డైన పురుషుని బ్రతిపాదించుట చేత మన కీమెవలనఁ బ్రయోజనము గలదు. కాబట్టి కర్మోపయుక్తమైన యీమెను స్వీకరింపుఁడు" అని పలికెను. అక్కడ వారిలో నొకశిష్యుఁడు దాని కనుమోదించెను. ప్రసిద్ధప్రతిష్ఠుఁడైన కుమారిలస్వామియును మఱియొకఁడు మీమాంసాహృదయాధిదేవతయో యనునట్లుగా "దేవీ! ఈమె కర్మోపయుక్తుఁ డయిన పురుషునిఁ బ్రతిపాదింపదు; కర్తయు, భోక్తయుఁ గాని యీశ్వరునిఁ బ్రతిపాదించును. ఈమె కర్మలకించుకయు నుపయోగపడునది కాదు." అనెను.

అప్పు డింకొకఁడు "లౌకికపురుషునికంటె నన్యుఁడయి యీశ్వరుఁడని యొకఁ డున్నాఁడా?" యని యడిగెను. అంత నతఁడు నవ్వి "ఉన్నాఁడు" అని మరల నిట్లనియెను.—

చ. ఒకఁడు కనున్ జగత్క్రియల, నొక్కఁడు మోహయుతాంధబుద్ధియౌ
నొకఁడిటు కర్మజాలఫల, మొక్కఁడు తత్ఫలవాంఛఁ జేయుఁ; దా
నొకఁడు శరీరుల న్నడుపు, నొక్కఁడు కర్మములన్నియుక్తుఁడౌ;
నిఁకను వినంగఁ డౌపరము నెట్లగు, జెప్పఁగఁ గర్మభోక్తఁగన్!

వివే—(హర్షముతో) మేలు! కుమారిలస్వామీ! మేలు! నీవు మంచిప్రజ్ఞ గలవాఁడవు. నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము.

క. సహవాసులుఁ జెలులును నొ
విహగంబులు రెండు నేకవృక్షమె చేరున్;
విహగ మొకటి తిను ఫలముల;
సహహా! రెండవది తినక యాలోకించున్.

పురు—తరువాత?

ఉప—తరువాత నేనుమీమాంసవద్ద సెలవుగైకొని వెడలితిని.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—అటుతరువాత నేను శిష్యులుపలువుండ్రచేత నుపాస్యమానలైన తర్కవిద్యలను బొడగాంచితిని. అందు,

మ. తెలుపు న్వైశ్వవిశేష మో; రొకతె వాదించున్ వితండాకృతిన్
లలి జాతిచ్ఛలనిగ్రహాదికమహావ్యాఖ్యాళితో జల్పముల్;
పిలుచన్ వారొనుఁ బూరుషప్రకృతిసంభేదంబు లొక్కర్తు, సం
ఖ్యలచే నెన్నుచుఁ దత్త్వముల్ మహదహంకారాదిసర్గంబులున్,

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—పూర్వరీతినే నేనును వారిసమీపమునకుఁ బోయి, వా

రడిగినచోఁడట "ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు" ఇత్యాది వాక్యముచేత మునుపటియట్లే నా కార్యమును జెప్పితిని. అప్పుడు వారు నన్నుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ బరిహసించి "ఓ వాచాలు రాలా! విశ్వము పరమాణువులవలనఁ గలుగుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు నిమిత్తకారణము" అని పలికిరి. అంతింకొకతె కోపముతో "ఓసి పాపాత్మురాలా! ఈశ్వరునే సవికారునిఁ జేసి వినాశధర్మము నాపాదించుచున్నావేమి!" అనెను. మఱియొకతె "ఓసీ! విశ్వోత్పత్తి ప్రకృతివలనఁ గలిగె"నని పలికెను.

విష్ణు—ఓహో! తర్కవిద్య లెంతదుర్మతులు! ఘటాదికము వలెనే ప్రమేయజాతము సర్వమును గార్యమనిసహిత మింతమాత్రము తెలిసికొనఁజాలకున్నారు. పరమాణువులును బ్రకృతియు నుపాదాన కారణము లనుటయు నుపేక్షణీయమే.

మ. జలచంద్రుంబలె నంతరిక్షనగర స్వప్నేంద్రజాలంబు ల
ట్లలవిశ్వంబును మిథ్య, మేయమును గార్యంబౌటసాద్యంతతన్;
గలుగున్ శుక్తిని వెండియట్లు శివుగాఁగం దెల్వఁ నజ్ఞానమిన్;
పొలియుఁ గ్రస్యక్ఛనఁబన్నగభ్రమమవలెన్ బోధోదయప్రాప్తిచేన్.

ఇఁక వికారశంకయు ముగ్ధవధూమానసవిలసితమే. ఎట్లన—

ఉ. శాంతము నిర్మలంబును నజంబు ననంతము నిష్కలంబు నౌ
సంతతతేజ మీభువనసంభవమందు వికార మొందునే?
కాంతిని నల్లగల్వల నగంగలమబ్బులచాలు పుట్టువో,
నింతయు నాకసంబు వహియించునె తాను వికారలేశముఁ!

పురు—సాధు! సాధు! ప్రజ్ఞావంతుఁడవయిన యీనీవిమర్శనము నాడెందము నానందపెట్టుచున్నది. (ఉపనిషద్దేవినిఁగూర్చి తద నంతరము ?)

ఉప—తదనంతరము వారందఱును మండిపడి, "ఓహో! విశ్వవిలయముచేత ముక్తి కలుగునని ప్రేలుచు, నాస్తికమార్గము నవలంబించుచున్న దీనిఁబట్టి బంధింపవలెను" అని యందఱును ససంరంభముగా నన్ను నిగ్రహించుట కుద్యుక్తులైరి.

పురు—(భయముతో) ఆపయిని?

ఉప—అప్పైని నేను మిక్కిలి త్వరితముగాఁ బఱచి దండకారణ్యములోఁ బ్రవేశించితిని. అంతట మందరగిరికి సమీపమునఁగట్టఁబడిన మధుసూదనాలయము చేరువను—

ఉ. బాహులకంకణావళులు భగ్నము చేసిరి రాల రత్నముల్;
ద్రోహమతిఁ శిరోమణుల దొంగిలఁ ద్రెంచిరి కేశపాశముల్;
దేహాళిఁ దారహారములు ద్రెంచి, హరించిరి కట్టుబట్టయున్;

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—అప్పుడు దేవాలయములోనుండి వెడలివచ్చి గదాపాణులైన పురుషులు వారి నతినిర్దయముగా మోదఁగాభీతులై యందఱును దిగంతములకుఁ బాఱిపోయిరి.

వివే—(హర్షముతో) పూజ్యురాల వయిన నిన్నతిక్రమించు వారిని విశ్వసాక్షియైనభగవంతుఁడు క్షమింపఁడుగదా?

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—

దేహముతూల, వందియులు ద్రెళ్ళఁగ, గీతగృహంబుచొచ్చితిఁ.

అక్కడ నాకూఁతురైన గీతాదేవి చేరవచ్చిననన్నుఁ జూచి, సంభ్రమముతో "అమ్మా! అమ్మా!" అని కౌఁగిలించుకొని కూరుచుండఁబెట్టెను. అప్పుడామె నావృత్తాంతమును విని, "అమ్మా! నీవు మనస్సులో ఖేదమును బొందఁబోకుము, సఖులుగు నిన్నప్రామాణికురాలి

విగాఁ జేసి యథేష్టముగా నాసురబుద్ధులయి చరింతురో వారి నీశ్వరుఁడే శిక్షించును. అట్టివారినిగూర్చి భగవంతుఁడు గీతలయందు—

"గీ. అట్టిక్రూరులఁ బాపుల నధమనరుల
ద్వేషయుక్తులఁ ద్రోయుదుఁ దీవ్రగతిని
సంతతము నేను సంసారసాగరముల
లోన నొక్కట నాసురయోనులందె."

అనెను.

పురు—(సకౌతుకముగా) దేవీ! ఆయీశ్వరుఁ డెవఁడో నీ యనుగ్రహమువలనఁ దెలిసికొనఁ గోరుచున్నాను.

ఉప—(గోపించినదానివలె) ఎవ్వఁడు తన్నుఁదాఁ దెలిసికొనలేక యంధునివలెఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడో యతఁడే.

పురు—(హర్షముతో) ఏమి! నేనే యాపరమేశ్వరుఁడనా!

ఉప—అవును.

గీ. పరుఁడు నీకంటెఁ గాఁడల్లపరమపురుషుఁ;
డన్యుఁడవు గావు నీ వామహాత్మ్ముకంటె;
నన్యుఁగా మాయచేఁ దోఁచె దతనికంటె,
నంబువులయందు సూర్యబింబంబు పగిది.

పురు—(వివేకునితో) దేవా! ఈ దేవిచెప్పినదాని యర్థమును జక్కఁగా గ్రహింప లేకున్నాను.

క. భిన్నున్ సుశరీరావ
చ్ఛిన్ను జరామరణఖిన్నుఁ జెన్నుగ నన్నున్
సన్నుతిచేసెదు నీయుమ,
యున్నన్నా! నిత్యసచ్చిదానందునిగన్,

వివే—పదార్థపరిజ్ఞానము లేకపోవుటవలన నీకీవాక్యార్థము బోధపడలేదు.

పురు—అది నాకు బోధపడుటకు మీరుపాయము సెలవియ్యవలెను.

వివే—ఇదిగో చెప్పుచున్నాను—

మ. కడు నీయందుఁ జిదాత్మముంగని, యహంకారుండఁ గానంచు నె
ప్పుడుఁ జిత్తంబు నడంచి, తత్త్వసమితిం బోకార్చి కావింతువే
న్నడకం దత్త్వమసీతి సంస్మరణ, కప్పుటున్ భవోద్వృత్తమం
బడఁగన్ శాంతము స్వప్రకాశ మగునిత్యజ్యోతి హాత్మాత్మకన్.

పురు—(ఆనందముతో విన్నయర్థము నాలోచించుకొనుచున్నాఁడు)

[అప్పుడు నిదిధ్యాసనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

నిది—"నాయభిప్రాయమును నీవు వివేకునితో నుపనిషద్దేవికి నిగూఢముగా బోధపఱుపవలయును, నీవు పురుషునిలోఁ బ్రవేశింపవలెను" అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి నాకానతిచ్చినది. (చూచి) ఇదిగో దేవి వివేకపురుషులతోడఁ గూడి సమీపమునసే యున్నది. ఆమె సన్నిధికిఁ బోయెదను. (చేరవచ్చిపోయి యుపనిషద్దేవితో జనాంతికముగా) అమ్మా! "దేవతలు సంకల్పమాత్రసంభవులు, నీవు గర్భమును ధరించియున్న దానవని నేను యోగధ్యానముచేతఁ దెలిసికొన్నాను. క్రూరసత్వమైన విద్యయను కన్యకయుఁ బ్రబోధ చంద్రుఁడును నీగర్భమునందున్నారు. అందువిద్యను సంకర్షణవిద్యచేత మనసునందు సంక్రమింపఁజేసి, ప్రబోధచంద్రుని బురుషునికి సమర్పించి, నీవు వివేకునితోడఁగూడ శాయొద్దకు రావలసినది" అని విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞ యిచ్చినది.

ఉప—దేవి యాదేశించినట్లు చేసెదను. (అని వివేకునితోడ నిష్క్రమించుచున్నది)

నిది—(పురుషునిలోఁ బ్రవేశించుచున్నది)

పురు—(ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు)

(నేపథ్యమునందు) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

మ. ఉరుకాంతిచ్ఛటలన్ దిశావళుల విద్యుల్లీల వెల్గింపుచున్,
ఖరదీప్తాస్థివిశాలమా మనసువక్షంబుచ్చిపోఁ బుట్టి, త
త్పరివారంబును మోహుని న్మసవి, విద్యాకన్య తోడ్తోనగో
చరయై పోయెఁ; బ్రబోధచంద్రుఁడును దా జన్మించె జీవు న్గనన్.

[అప్పుడు ప్రబోధచంద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

ప్రబో—

ఉ. స్యూతమొ, వ్యాప్తమో, మఱియుపోహితమో, యుపసారితంబో, సం
భూతవిలాపితంబొ, హ్రుతమో, యనుతర్కములేక, యేని సం
జాతముచేఁ బ్రపంచము వెసం జెడునో సహజప్రకాశశీ
నాతతరూపమై యలమహాత్ముఁడ నేను బ్రబోధచంద్రుఁడన్.

(ముందుకు నడిచి) ఇతఁడె పురుషుఁడు. ఈతనిదాపునకుఁబోయెదను. (సమీపించి) దేవా! ప్రబోధచంద్రుఁడను నేనునమస్కారము చేయుచున్నాను.

పురు—(ఆహ్లాదముతో) వత్సా! రమ్ము. నన్ను గౌఁగిలించుకొమ్ము.

ప్రబో—(ఆలింగనము చేయుచున్నాఁడు)

పురు—(ఆనందముతో) ఓహో! ఇప్పుడు విధూతతిమిరజాతము ప్రభాతము సంజాతమయినది!

చ. ఒకటఁ బ్రబోధచంద్రమహితోదయ మాటను జేసి యిప్డేడన్
బ్రకటవికల్పవిక్రయాను బ్రస్ఫుటమోహతమంబుఁ బాయఁగాఁ,
జకచక నేన శ్రద్ధ మతి శాంతి వివేక శమంబుఁ లాదిగా
సకలజగన్మయుండయి యెసంగెడువిష్ణువుగా స్ఫురించెదన్.

సర్వవిధములచేతను నేను విష్ణుభక్తి దేవి ప్రసాదమువలనఁ గృతకృత్యుఁడ నయినాఁడను. అట్టి నేనిప్పుడు—

చ. విడిచి సమస్తసంగములు, వేఁడక విశ్వములోని దేదియున్;
గడలనో మాలలందో ఫలకాంక్షయొనర్పక సంచరించుచున్,
సుడివడుకోపమున్ భయము శోకము మోహము నుజ్జగించి, యి
ప్పుడె మునినై తి శాంతి భృంశముంగని, రాత్రియెనిల్పు తాపుగన్

[అంతట విష్ణుభక్తి దేవి ప్రవేశించుచున్నది]

విష్ణు—(హర్షముతో సమీపించి) శమితారాతివై యున్న నిన్నిప్పుడు చూచుచున్నానుగాన. చిరకాలమునకుఁగదా నామనోరథము లన్నియు సంపూర్ణములయినవి.

పురు—దేవిగారిప్రసాదమున్నప్పుడు దుష్కర మేదియుండును?
(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు)

విష్ణు—(పురుషుని లేవనెత్తుచు) వత్సా! లెమ్ము. ఇంకను నేను నీ కేమి ప్రియము చేయుదును?

పురు—ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రియ మేమున్నది?

క. కృతకృత్యుం డయ్యెను దా
హాతవిమతస్తోముఁ డగుచు నల్లవివేకుం;
డతిదళితరజస్కుఁడ నై
ధృతులసదానందపదమునందితి నేనున్.

[illegible]దా నీభరతవాక్యము సిద్ధించునుగాక!
[illegible]లపయి నిసృష్టిఁ గురియుచును గావుత మేఘుఁ డెంతయున్!
గలుమా [illegible] తేలుచురుగాక మహి న్నిరుపద్రవంబుగన్!
వెలితెలివిం దమంబడఁచి, భీమ మతా విషమోగ్రపంకమై
కలఁచు భవాబ్ధి దాఁటుదురుగాక మహాత్ములు నీదుసత్కృపన్!

సంపూర్ణము.

బాష్న ప్రెస్, రాజమహేంద్రవరం—1950.